

Joaquim Aiguabella i Joan Berney. Auditoria social

Enric Tello. Canvi de rumb? Bases i instruments per a la sostenibilitat local

Diversos autors. Cooperativisme i desenvolupament local

Ernesto Ganuza Fernández. Pressupostos participatius i associacionisme

Xarxes d'Economia Solidària del FSM. Economia solidària

Josep M. Vilaseca - Confederació de Cooperatives de Catalunya. Propostes de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya des del cooperativisme

Carles Picó i Josep M. Soriano. Una via «realista» d'intercooperació

Josep Maria Lozano. Empresa ètica

Xavier Gallofré. La democràcia econòmica

Auditoria social*

Joaquim Aiguabella i Joan Berney

Gabinet d'Estudis Socials, SCCL

1. L'auditoria social i els seus principis

1.1 Què és l'auditoria social?

La majoria d'empreses i organitzacions del sector de l'economia social cerquen objectius no comercials (socials, mediamambientals, beneficis per a la comunitat, culturals), a més dels econòmics, els quals inevitablement, són necessaris per ser via-

bles des de la perspectiva de les finances. En realitat, moltes petites empreses del sector privat també tenen objectius no comercials, fins i tot encara que no ho hagin explicitat mai.

L'auditoria social, doncs, és el procés pel qual una organització passa comptes de la seva acció social, dona comptes d'aquesta i millora la seva acció. Avalua l'impacte i el comportament ètic de l'organització en relació amb els seus objectius i els dels seus *stakeholders* o implicats (els *stakeholders* són aquelles persones, grups o entitats afectats per les organitzacions o que poden afectar les organitzacions).

A fi de poder passar comptes per la seva acció social, les organitzacions, primer han de recopilar i registrar determinada informació, que serà la que els dirà com s'està portant a terme la seva acció: això és la comptabilitat social o portar els comptes socials. Quan aquests comptes socials són analitzats (resultat de passar comptes) i se'n deriva un informe (donar comptes), són comprovats i verificats per algú "independent" a finals d'any i tot seguit publicats, el cicle de l'auditoria social s'ha completat.

L'auditoria social ha de reflectir les visions de tots els actors involucrats en l'organització.

1.2 Principis clau de l'auditoria social

L'auditoria social està subjecta a aquests principis bàsics:

- a) **Perspectiva múltiple:** l'auditoria social ha de reflectir les visions de tots els que estan involucrats amb o "afectats" per l'organització (els implicats), incloent-hi la seva visió del món, les seves preocupacions, interessos, necessitats i percepcions.
- b) **Comparativitat:** l'auditoria social ha d'oferir els mitjans pels quals l'organització pugui comparar la seva acció al llarg del temps, fer comparacions amb d'altres organitzacions que realitzen una activitat similar i poder relacionar la seva acció amb allò que es considera socialment apropiat.
- c) **Comprehensivitat:** l'auditoria social, en darrera instància, ha d'abastar tots els aspectes de l'acció social i mediambiental de l'organització.
- d) **Regularitat:** l'auditoria social s'ha de realitzar periòdicament i no com a exercici únic o que només es faci ocasionalment en funció d'interessos més o menys particulars.
- e) **Verificabilitat:** els comptes socials utilitzats per "provar" el que l'organització ha assolit han d'ésser verificats (auditats) per una o més persones imparcials.

- f) Transparència i/o difusió dels resultats: una auditoria social tindrà l'impacte més positiu en la mesura en què estigui disponible per a totes les persones involucrades en l'organització, com poden ser el personal, els clients, els ens que la financen o, en general, la comunitat on estigui implantada. És a través d'aquests mitjans, veient el que l'organització ha assolit i havent-se enfortit gràcies al procés mateix, que tothom se sent més implicat en la marxa de l'organització.
- g) Millora de l'acció social: aquest és i ha de ser el principal missatge de l'auditoria social per a qualsevol organització petita o gran.

L'auditoria social capacita l'entitat per a la millora de la seva acció social.

1.3 Quins poden ser alguns dels resultats derivats de fer una auditoria social?

El procés de l'auditoria social pot cobrir tota una sèrie d'objectius o propòsits de determinades empreses i organitzacions socials. Entre aquests, destaquen els següents:

- a) Permet a l'organització controlar i dirigir de manera efectiva la seva activitat: comprenent i/o entenent les relacions entre el social i el comercial; entenent el cost i d'altres implicacions sobre el social, sobre la comunitat i/o l'impacte que l'acció suposa per al medi ambient; podent triar quines han de ser les prioritats i modificant les pràctiques o accions a la llum dels resultats.
- b) Possibilita als membres o implicats de l'organització un canvi en la manera de procedir.
- c) Permet a l'organització informar sobre el que ha aconseguit des d'una línia basada en l'evidència verificada (via comptabilitat social i comptes socials), més que des de l'autoproclama insubstancial.
- d) Permet a aquells que inverteixen o donen suport a les organitzacions i a tots els implicats (incloent-hi el conjunt de la comunitat local on l'entitat estigui implantada) jutjar si l'empresa està aconseguint el valor afegit social, comunitari i/o mediambiental que tenia previst aconseguir.
- e) Finalment, tot l'anterior capacita l'entitat per a la millora de la seva acció social, any darrere any, en una línia d'inclusió, participació, transparència i avaluació.

1.4 Una eina per millorar

L'auditoria social és produïda per les mateixes entitats i per aquells més directament implicats, al contrari de moltes avaluacions que són imposades des de fora basades en unes premisses que vénen determinades. El procés i els resultats pertanyen a les entitats, i els seus membres i implicats determinen els objectius socials i els indicadors que s'han d'utilitzar per avaluar l'acció. Pel fet que els implicats també estan involucrats en el procés, contribuiran a l'avaluació de l'acció i a la modificació dels objectius i de les pràctiques any rere any.

L'auditoria social involucra els *stakeholders* o implicats, no únicament en l'avaluació de l'organització sinó també en les vies i camins que cal seguir en funció de les dades que genera l'avaluació, el contrari que la majoria d'avaluacions, les quals estan separades dels processos de planificació estratègica. D'aquesta manera, l'auditoria social constitueix una eina per al canvi. L'auditoria social no és reinventar la roda, sinó construir, integrar i realçar les avaluacions i els sistemes de qualitat existents i els processos estratègics de planificació.

2. Com es porta a terme

2.1 Definició dels valors, objectius i accions desenvolupats per l'entitat

En primer lloc, cal aclarir els valors i els objectius socials de l'organització i establir el que aquesta intenta fer –o ja està fent– per assolir-los. És a dir, les accions i activitats desenvolupades per a la consecució dels objectius.

Per què els objectius han de ser clarament definits? La resposta simple és que si aquests no es defineixen de manera clara mai no es pot saber si l'acció té èxit. Una resposta més complexa seria que la manca de claredat en els objectius fa possible l'emergència de visions divergents que fan perdre de vista valors bàsics de l'organització.

Els objectius i els valors no són objectes estàtics i no existeixen únicament perquè siguin escrits. Objectius i valors són elements vius que necessiten evolucionar tal com fan les persones en el si de les organitzacions, les quals constantment canvien i reinterpreten la seva missió. L'auditoria social, per tant, no con-

sisteix simplement a documentar objectius i valors compartits, sinó a entendre'ls, reforçar-los, comunicar-los als altres i canviar-los si fos necessari.

Quan una organització té clar el que vol aconseguir i què ha de fer per aconseguir-ho, llavors està més preparada per decidir la millor manera de mesurar l'eficàcia de la seva acció. Això contribuirà al procés de reflexió, a la llum de l'experiència, en la línia de si els objectius són els correctes per a l'organització i si la seva pràctica és apropiada per als objectius. Una clara definició dels objectius en el primer any no sempre és possible. La primera auditoria social pot ser utilitzada per capacitar els membres de l'organització a establir aquests objectius, en els quals es basarà l'avaluació social de l'any següent.

Cal aclarir quins són els valors i els objectius de l'organització.

2.2 Identificació dels stakeholders i consulta

Els *stakeholders* d'una organització, com ja s'ha dit, són aquelles persones, grups o entitats afectats per l'organització, o que poden afectar les activitats d'aquesta organització. El terme afectat significa relacionat, en el sentit de mantenir una relació directa o indirecta amb l'organització, sigui com a client, usuari o proveïdor, o com a voluntari de determinades activitats que l'organització realitza, com a membre o ciutadà d'una comunitat on l'organització està operant, o bé com a persona o entitat que li dona suport financer o d'altra mena, etc. De diverses maneres, l'organització té una responsabilitat sobre aquests grups i el procés de l'auditoria social ha de tractar d'involucrar-los a través del diàleg i la consulta.

2.2.1 Diferents categories de stakeholders

Es poden distingir les categories següents:

- a) Els que poden afectar l'organització. Particularment aquells que tenen poder sobre la direcció de l'organització, com són el personal, els patrons, els propietaris o fundadors...
- b) Els que l'organització pot afectar-los a ells. Podria incloure els treballadors i els "beneficiaris", però també les famílies d'aquests.
- c) Aquells que representen el nucli o cor dels valors i de la missió de l'organització, algunes vegades anomenats "*stakeholders* estratègics".

- d) Aquells en què l'organització interactua de manera més directa i comuna, com poden ser, per exemple, els proveïdors.

2.2.2 Con funciona el procés de diàleg amb els stakeholders?

Una vegada s'ha determinat quins i quants *stakeholders* han de ser consultats, l'organització ha de decidir les maneres per les quals han de ser consultats. Un diàleg efectiu entre els *stakeholders* i l'entitat s'ha de fer amb molt de compte, cercant un delicat equilibri que permeti un 'espai obert' per als *stakeholders* i assegurui el criteri de confidencialitat, que és molt important per a tots o per a alguna part.

Són moltes les tècniques que poden ser emprades per fer aquesta consulta. En general, s'utilitzen enquestes, entrevistes, taules rodones, etc. L'organització ha de triar la fórmula i el mètode que consideri més convenient.

2.3 Establir un sistema per recopilar l'acció social: la comptabilitat social

Aquest sistema ha de permetre recopilar el conjunt d'informació quantitativa i qualitativa del conjunt d'accions i activitats realitzades al llarg de l'any relacionades amb la consecució dels objectius socials de l'organització en coherència amb els seus valors implícits i explícits.

Cada objectiu i subobjectiu social s'ha de vincular amb les accions i activitats que es desenvolupin i d'aquestes s'ha d'establir un sistema d'indicadors que permetin mesurar si es porten a terme i es compleixen els objectius corresponents.

Els resultats de la consulta amb els *stakeholders* formen part també del material que integra el conjunt de la comptabilitat social.

2.4 Redacció de l'auditoria social i verificació

A partir de les dades recopilades el llarg d'un any sobre les accions socials realitzades per l'organització, cal redactar l'informe d'auditoria social.

Aquest es basa a analitzar de manera detallada fins a quin punt s'han realitzat cada una de les activitats i accions per aconseguir els diferents objectius socials de l'organització i fins a

quin punt s'han assolit els objectius socials. Aquesta anàlisi es basa en les dades quantitatives aportades pel sistema de comptabilitat social i en les informacions qualitatives obtingudes a partir de la consulta als *stakeholders*. Les informacions obtingudes a partir de la consulta amb els diferents *stakeholders* permeten també avaluar les diferents visions i percepcions que tenen de la tasca que està portant a terme l'entitat. Tant en relació amb els valors de l'organització com amb els objectius i les accions portades a terme. Una vegada redactat l'informe d'auditoria, un expert independent s'encarrega de verificar el procediment d'aquesta per tal de certificar la seva fiabilitat.

Cada objectiu social s'ha de vincular amb les accions i activitats que es desenvolupin.

* El títol sencer de l'article és: «Auditoria social. Un instrument per mesurar la responsabilitat social de les empreses i organitzacions de l'economia social»

Bibliografia consultada

- 1: *Social Auditing for Small Organisations – The Workbook for Trainers and practitioners*, John Pearce. Peter Raynard, Simon Zadek; New Economic Foundation; 1996.
- 2: *Social Audit and Accounting. Manual Workbook*, John Pearce, CBS Network and Social Enterprise Network, 2001.
- 3: *Social Audit Toolkit*, Freer Spreckley; Social Enterprise Partnership; 2000.
- 4: *Building Corporate Accountability; Emerging practices in social an ethical accounting and reporting*; Zadek, Pruzan, Evans; Earthscan; 1997.
- 5: *Metodología para el desarrollo de una auditoría social en las organizaciones*. Proyecto final de Carrera. Iván Cuesta Fernández. Escuela Técnica Superior de Ingenieros Industriales. Universidad Politécnica de Valencia.

Canvi de rumb?

Bases i instruments per a la sostenibilitat local

Enric Tello

professor d'Història Econòmica de la UB

Descobrint el Mediterrani

«La ciutat creativa, multifuncional, que és també la ciutat més habitable, és la que menys contamina.» Aquest i altres passatges del *Llibre verd sobre el medi ambient urbà*, presentat a la Comissió Europea el juliol de 1990 (COM(90)218final:30), podrien considerar-se una acta de naixement del nou urbanisme socioecològic de final del segle XX, que trenca amb el funcionalisme dominant des dels temps de la Carta d'Atenes (1933) inspirada per Le Corbusier. Irònicament mentre els urbanistes europeus (L. Krier, 1993:36-41; J. Martínez Alíer, 1999:51-54) i fins i tot americans (M. O'Meara, 1999:253-286) comencen a

redescobrir els avantatges ambientals i socials del sistema urbà tradicional del Mediterrani, amb les seves trames denses, mixtes i plurifuncionals, les nostres ciutats reals estan experimentant un procés d'explosió metropolitana sense parangó en la seva història que ens allunya d'aquell model ideal (O. Nel-lo, 1998^{a,b}; A. García Espuche, 1998; D. Harvey, 1998).

Si prenem la regió urbana de Barcelona com a exemple, en els últims decennis s'ha urbanitzat gairebé tant territori com en els dos mil·lennis anteriors. El 1957 hi havia unes deu mil hectàrees urbanitzades. El 1972, unes 20.000. El 1986, unes 40.000. El 1992, unes 46.700 i dos anys després ja s'acostaven a les 50.000 hectàrees (J. Acebillo i R. Folch dirs., 2000:3-5 i 22-23). El ritme ha disminuït una mica, però encara s'urbanitza *cada any* una superfície més gran que tot l'Eixample dissenyat el 1859 per Ildefons Cerdà (S. Rueda, 1995:70-71; S. Rueda i altres, 1998:71-82). A diferència d'altres èpoques aquests creixements urbans són directament *residencials*. No es tracta de la localització de noves activitats econòmiques que atreuen residents. Tampoc no tenen a veure amb cap increment demogràfic. En una de les regions amb la natalitat més baixa del món, la població roman estancada en quatre milions i quart des de fa vint anys.

Quins són els ressorts que impulsen aquesta febre constructora? Entre 1981 i 1996 el municipi de Barcelona va perdre 240.000 residents del milió set-cents cinquanta mil que tenia. Si afegim Badalona, l'Hospitalet, Cornellà, Santa Coloma i altres poblacions adjacents de la comarca, la pèrdua arriba als 325.000 residents. La immensa majoria s'ha dirigit cap a noves construccions de la segona corona metropolitana, o han convertit segones residències en primeres. En xifres absolutes les mateixes persones ocupen ara molt més espai, tant a l'interior dels seus habitatges com fora. Això allunya entre si treball i residència, multiplica la mobilitat diària i augmenta la segregació de persones i activitats al territori.

Les rendes del sòl i l'especulació amb l'habitatge han cana-litzat aquests fluxos migratoris en direccions diferents segons el nivell de renda. Els rics han anat cap a llocs més exclusius buscant habitatges més grans i luxosos pel mateix preu que a la ciutat central. Els pobres s'han vist obligats a marxar cap a municipis on l'habitatge mantingués un preu més assequible. Ni els seus llocs de treball, ni les botigues on compraven, ni els serveis públics o privats s'han mogut alhora. Per satisfer les seves necessitats quotidianes necessiten recórrer distàncies més

Si prenem la regió urbana de Barcelona com a exemple, en els darrers decennis s'ha urbanitzat quasi tant territori com en els dos mil·lennis anteriors.

llargues des de llocs on la densitat urbana i la cobertura del transport públic són molt menors. La mobilitat obligada i la dependència del cotxe s'han disparat. La proporció entre llocs de treball i població ocupada en un mateix municipi ha caigut en picat. Tot el contrari del que recomana el *Llibre verd sobre el medi ambient urbà*. Per què?

Votar amb els peus

D'entrada una cosa és clara: si la població total no creix, la demanda residencial passa a dependre del nombre de persones que conviuen en un mateix habitatge. Malgrat la postergació generalitzada de l'edat d'emancipació dels joves, com a reacció a l'encariment de l'habitatge i la precarització laboral, el nombre de residents per habitatge ha disminuït en tota la regió metropolitana des de 3,9 el 1970 fins a una mitjana de 2,9 el 1996. Al municipi de Barcelona hi ha 2,6 persones per habitatge, i un 45% d'aquestes té només un o dos ocupants. Aquesta reducció del nombre de residents per habitatge és, al seu torn, conseqüència de la variació en les proporcions entre els diferents grups d'edat. El canvi en el nombre relatiu de joves i ancians està darrere de l'aparent paradoxa que una població que no creix consumeixi cada vegada més sòl per edificar nou habitatge.

Els joves en edat d'emancipació són la font principal de la demanda residencial. Entre els grups d'edat més avançada situats en la part superior de la piràmide, les taxes de supervivència es van reduint amb el pas del temps, i les defuncions buiden pisos o cases que s'incorporen a l'oferta. La demanda neta d'habitatge serà més gran que l'oferta, o al revés, segons el volum relatiu dels grups d'edat d'emancipació en relació amb els de més edat (P. Wallace, 2000:74-97 i 215-216). Al centre de ciutats com Barcelona la piràmide està molt envellida. Els grups d'edat entre trenta i setanta anys presenten una forma rectangular i ocupen el parc d'habitatges fins a gairebé esgotar-lo. Les taxes de mortalitat més altes es registren entre 75 i 90 anys, uns grups d'edat que encara són poc nombrosos. Les cohorts nascudes en l'últim *baby boom* del segle XX, entre 1960 i 1980, generen la major part de la nova demanda. Els primers alliberen molt poc habitatge en relació amb la que necessiten els segons per emancipar-se dels seus progenitors.

Les rendes del sòl i l'especulació amb l'habitatge han canalitzat els fluxos migratoris en direccions diferents segons el nivell de renda.

Per això, entre altres raons, són tants els qui marxen cap a municipis més petits de la segona corona metropolitana on es genera una oferta més gran d'habitatge a preus més assequibles. Les piràmides de població són allí més joves, ja que reflecteixen aquesta injecció de nous residents en edat d'emancipació (O. Nel-lo, A. Recio, M. Solsona i M. Subirats, 1998). Els canvis en el cicle familiar són el motiu més important adduït quan es pregunta a la gent pel motiu de canviar de residència. El mite de la casa unifamiliar exerceix un ferri domini sobre l'imaginari col·lectiu: un 70% la considerava el seu tipus ideal en l'última enquesta metropolitana de 1995 sobre condicions de vida i hàbits de la població. Però no és veritat que la majoria de la gent canviï la seva residència per fer realitat el somni americà en una casa aparellada. Quan se li pregunta per la comarca on es viu millor *la majoria continua assenyalant la pròpia*. El percentatge de satisfets amb el seu barri o la seva ciutat s'ha incrementat en els últims anys.

La nostra segueix sent una cultura mediterrània que tendeix a arrelar. Si malgrat això tanta gent s'ha vist obligada a canviar ha estat sens dubte perquè la inèrcia dels factors demogràfics s'ha conjugat amb l'especulació urbanística, i amb la creixent desigualtat de rendes i accessos al mercat laboral, fins a provocar un fort mecanisme d'expulsió des de la ciutat central cap a punts cada vegada més allunyats i segregats de la corona metropolitana. A Barcelona el preu d'un habitatge mitjà representava el 1991 unes *quinze vegades* la renda bruta anual mitjana per habitant, i unes *disset vegades* el 1993. En alguns districtes la compra d'un habitatge ja multiplicava més de *vint vegades* la renda mitjana anual per persona.

Aquest encariment no té res a veure amb cap escassetat del sòl posat al mercat. El 1992 hi havia 46.700 hectàrees urbanitzades a tota la regió metropolitana, i una reserva de sòl urbanitzable de 33.000 (J. Acebillo i R. Folch dirs., 2000:3-5, 22-23). Més aviat l'origina una altra demanda afegida que es projecta sobre el sòl urbanitzable: la que busca col·locar estalvis en un valor patrimonial segur per la seva capacitat de generar plusvàlues especulatives. Qui demanda un habitatge per ocupar-lo competeix amb aquesta part de l'estalvi col·locat en patrimoni immobiliari que genera el terç de llars que no gasten al cap de l'any tot el que guanyen.

Quan el sòl urbà és objecte de lliure compra-venda, qui adquireix un habitatge es veu obligat a comprar dues coses:

l'espai útil construït i el valor patrimonial del sòl. Com més gran és el flux d'estalvis a la recerca de col·locacions immobiliàries, més s'amplia la demanda de sòl urbà per sobre de la generada per la mera necessitat d'habitatge. L'oferta final de pisos o cases posats al mercat tendirà a ajustar-se, no obstant això, a la demanda efectiva de noves residències. Això encareix el sòl, i la seva repercussió en l'habitatge construït, mentre segueixi havent compradors finalment disposats a pagar les plusvàlues del solar incorporades al preu de l'habitatge (i mentre el poder de mercat dels uns i els altres, expressat per la seva capacitat d'«espera», es mantingui tan desigual). Poques col·locacions tenen fama de ser tan segures com la compra-venda de valors immobiliaris. L'expansió residencial ha incrementat les rendes diferencials de situació, mentre la rigidesa de la demanda efectiva d'un bé de primera necessitat manté la confiança dels inversors en el valor patrimonial del sòl.

Podem considerar aquesta onada residencial com una espècie de sisme, amb l'epicentre a la ciutat central, que ha sacsejat durant els anys vuitanta i noranta les successives corones metropolitanes. Tot sembla indicar que, a començament del segle XXI, és a punt de remetre. Quan, al llarg de la pròxima dècada, arribin a l'edat d'emancipar-se les generacions fortament disminuïdes per la contracció de la natalitat, l'escenari serà molt diferent. Actualment per cada persona entre 20 i 29 anys resident en algun punt de la regió metropolitana n'hi ha una altra de més de 65. L'any 2010 n'hi haurà *dues*. A Barcelona la població encara està més envellida i el canvi de tendència començarà a notar-se abans, generant un «buidatge» d'habitatges que podria provocar un nou «reflux» migratori des de la segona corona cap a la ciutat central. Els preus de l'habitatge ja tendeixen a convergir entre corones, i a assemblar-se més d'acord amb el caràcter classista de l'entorn que per la seva localització al centre o la perifèria. Això és exactament el que ha passat a les ciutats anglosaxones on la nova fase d'«implosió» demogràfica ja ha deixat sentir els seus primers efectes (P. Wallace, 2000:82-84; D. Harvey, 1998:113-114).

Al municipi de Barcelona hi ha 2,6 persones per habitatge i un 45% d'aquests tenen tan sols un o dos ocupants.

La deriva insostenible

Mentrestant la febre constructora dels últims decennis del segle XX ens ha llegat un munt d'efectes socials i ambientals

d'enorme magnitud. Conjugant-se amb un model de mobilitat centrat en l'automòbil, ha atiat un procés de conurbació difusa socialment segregador que erosiona aquella diversitat i barreja propera d'usos tan característica de les nostres ciutats mediterrànies. Ha consumit grans quantitats de sòl fèrtil, sovint d'altíssima qualitat, en detriment dels espais lliures no urbanitzats les funcions ambientals dels quals deteriora greument. Però el seu impacte ambiental no es limita només a la petjada que ha imprès en el territori circumdant. També propicia a l'interior dels habitatges aparellats i de les urbanitzacions disperses un consum accelerat de recursos naturals de tot tipus –aigua, energia, materials diversos– i una generació de residus cada vegada més insostenible que multipliquen la seva «petjada ecològica» global.

Pot ser que el pitjor dels seus llegats tingui molt a veure amb la interrelació perceptiva entre ambdues esferes, la natural i la social. Els efectes socioambientals més deleteris resideixen en la generalització del que podríem anomenar la «síndrome del *commuter*»¹. La hipermobilitat motoritzada tendeix a dissoldre els llaços afectius amb l'entorn natural i social que es viu, i a corroir el sentit democràtic de comunitat on formular qualsevol tipus de compromís cap a les altres persones en el present i cap al futur. L'espai de vida s'identifica cada vegada menys amb el lloc on només es *resideix*, o es pernocta.

Aquesta síndrome comporta una polarització creixent de la comunitat entre els qui tenen més capacitat d'elegir el seu lloc de residència i de treball, i més facilitats per desplaçar-se en automòbil o avió, d'una banda; i per una altra totes aquelles persones, classes socials, gèneres o grups d'edat que es mouen bàsicament a peu o en transport col·lectiu perquè encara mantenen la proximitat entre activitat quotidiana i residència. L'última enquesta de 1995 sobre condicions de vida i hàbits de la població en la regió metropolitana de Barcelona revela que "per regla general, els homes, els joves i els grups socials amb major nivell d'estudis i categoria professional més alts tenen més capacitat per moure's pel territori que la resta de la població: es desplacen més lluny, ho fan més sovint en vehicle privat i inverteixen un temps proporcionalment més curt" (O. Nel-lo, A. Recio, M. Solsona i M. Subirats, 1998:31).

Dutes fins al límit, aquestes tendències impliquen que les persones només compartirien l'espai amb els seus iguals. Això significa la destrucció de la ciutat mateixa com a lloc de troba-

1: En sentit literal *commuter* és aquella persona que combina dos o més mitjans de transport en els desplaçaments quotidians, amb el respectiu intercanvi modal (*commute*). Però també ha passat a designar els qui es veuen obligats a efectuar llarguissims viatges diaris des de casa al treball, generalment en automòbil.

da i comunicació, de capacitació integradora per al desenvolupament humà, de redistribució econòmica, resolució de conflictes i construcció del sentit bàsic de *ciutadania*. La pèrdua de diversitat i mixticitat va fatalment unida a l'agostejament del sentit d'identitat cap al lloc i la gent. La síndrome del *commuter* resulta particularment nefasta per posar límit a la deterioració ambiental que aquesta mateixa forma de vida multiplica exponencialment.

Una conclusió gairebé unànime del taller d'experts reunit pel Centre de Cultura Contemporània de Barcelona el 1998, amb motiu de l'exposició sobre *La ciutat sostenible*, va ser l'estret lligam existent entre l'erosió de la cohesió social i la deterioració ambiental dintre d'aquesta dinàmica segregadora de les persones en l'espai metropolità induïda per la conurbació dispersa (O. Nel-lo, 1998^b; vegeu també *El País*, edició catalana, 6/7/1998). No és un fenomen purament local. S'està reproduint a tot arreu afavorit per l'impacte de la mundialització econòmica, l'augment de les desigualtats de tot tipus i la inflació insostenible de la mobilitat centrada en l'automòbil, l'aviació i el tren d'alta velocitat (R. Fernández Durán, 1993). Diversos informes encarregats per la Comissió Europea apunten en la mateixa direcció. Si l'acció social i política no aconsegueix canviar aquestes tendències segregadores que divideixen el món en guanyadors i perdedors, el resultat serà a la llarga la destrucció de la ciutat com a espai on arrela i es manifesta una ciutadania democràtica. La mateixa legitimació del procés de construcció europea està en joc (Comissió Europea, 1997; Ministeri de Foment, 2000).

Tard o d'hora moltes d'aquestes tendències canviaran, fins i tot si no es fa res per canviar-les. Però si les administracions públiques i la mateixa ciutadania no intervenen a temps, el procés que alimenten haurà incidit profundament sobre el model de ciutat amb uns impactes de gran magnitud i persistència tant en l'aspecte social com l'ambiental. Aquest és el context real en què cobra el seu veritable sentit el moviment de ciutats i pobles per la sostenibilitat.

Del local al global

En origen aquest moviment en favor de la sostenibilitat local no parteix, no obstant això, d'aquell diagnòstic sobre la deriva

Actualment per cada persona d'entre 20 i 29 anys resident en algun punt de la regió metropolitana, n'hi ha una altra de més gran de 65 anys. L'any 2010 n'hi haurà dues.

insostenible que la mundialització econòmica capitalista està provocant en l'interior mateix de cada ciutat i cada comunitat. El punt d'arrencada és un altre: la nova cultura de la sostenibilitat *global*. És la consciència emergent de compartir «una sola Terra», i el seu destí comú, que va adquirir majoria d'edat amb la Cimera de Rio de Janeiro el 1992. La globalització d'aquest canvi de segle és un procés bifront, fill d'una cultura esquivoide. D'una banda, el discurs dominant en les últimes dues dècades sobre la inevitabilitat d'un procés imparabile de mundialització econòmica capitalista, sense rèplica ni alternativa possible. De l'altra, l'admissió també general d'una crisi ambiental d'abast planetari que amenaça l'esdevenidor de la Humanitat en el seu conjunt, i reclama canvis molt profunds del model de desenvolupament causant de la deterioració ecològica (J. M. Naredo i A. Valero, dirs., 1999).

El resultat és a la vista: cada vegada parlem més d'un medi ambient que està pitjor. Aquesta inflació de retòrica és un signe característic del nostre temps. Però no passa del tot debades, perquè la cultura emergent de la sostenibilitat ja està canviant el marc de legitimació social. L'existència del problema ambiental no es discuteix. La càrrega de la prova es desplaça a poc a poc cap als governs, les empreses o els tecnòcrates, que per primera vegada es veuen en la necessitat d'argumentar la «sostenibilitat», real o aparent, de les seves actuacions i productes. S'ha esquarterat l'hegemonia del vell productivisme, tan segur d'ell mateix durant els «anys daurats» de 1950 a 1970.

Però entre núvols de retòrica la *resolútica* s'estanca (A. King i B. Schneider, 1991). Ja sabem que la situació és insostenible. Comencem a saber bastant millor què hem de fer i com per redreçar la situació. Els ponts per transitar cap a escenaris de més sostenibilitat són avui més versemblants i concrets que fa vint-i-cinc anys, quan els moviments ecologistes del Nord i el Sud van començar la seva marxa (E. Tello, 2000). No obstant això, les barreres que s'erigeixen davant aquest canvi són formidables. Vivim immersos en una situació de bloqueig on germinen les llavors d'una crisi de legitimació cada vegada més profunda.

Enmig d'aquest bloqueig polític global, l'acció local del moviment de pobles i ciutats per la sostenibilitat obre algunes fissures d'esperança. Val la pena preguntar-se per què. Jo apuntaria dues respostes: la importància de la *proximitat*, i el descobriment de les *mediacions* que connecten el nostre petit món

Si l'acció social i política no aconseguix canviar les tendències segregadores que divideixen el món en guanyadors i perdedors, el resultat serà la destrucció de la ciutat com a espai on arrela i es manifesta la ciutadania democràtica.

local amb aquelles dinàmiques globals tan enormes i distants que indueixen en la majoria de les persones una gran sensació d'impotència. Ambdues remeten a un factor comú: no n'hi ha prou a enunciar els canvis socioambientals necessaris. Per a ser efectius s'han d'*encarnar* en una comunitat responsable del seu propi futur. A més d'invocar un projecte, cal construir el subjecte per fer-lo realitat.

Les autoritats locals juguen un paper de vital importància per educar, mobilitzar i respondre entre la gent per promoure el desenvolupament sostenible.

Proximitat: la democràcia participativa

Encara que hi havia precedents, el punt de partida del moviment de ciutats i pobles per la sostenibilitat va ser el capítol 28 de l'agenda per al segle XXI aprovada a la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro el 1992 (M. Keating, 1996:58):

«Molts dels problemes a què es refereix l'Agenda 21 tenen la seva arrel a les activitats locals, i en conseqüència les autoritats locals són un factor determinant per a l'assoliment del desenvolupament sostenible. Els governs municipals construeixen, manegen i mantenen les infraestructures econòmiques, socials i ambientals. Supervisen la planificació del territori, estableixen regulacions i polítiques ambientals i participen en l'aplicació de la política de medi ambient nacional i regional» (Agenda 21, capítol 28.1, «Les autoritats locals», 1992).

Però el tret més decisiu apareix a continuació:

«Com que és el nivell de govern més proper a la població, les autoritats locals juguen un paper de vital importància per educar, mobilitzar i respondre davant la gent per promoure el desenvolupament sostenible. (...) El 1996 la majoria de governs locals de cada país haurien d'haver iniciat processos consultius amb les poblacions per arribar a un consens sobre una Agenda 21 Local per a la seva comunitat» (Agenda 21, capítol 28.1, «Bases per a l'acció»; i 28.2, «Objectius», 1992)

El temps ha demostrat que aquesta *proximitat* és una diferència crucial. Reunits a començament de juny del 2000 a Malmö, Suècia, un centenar de ministres de medi ambient van fer a la resta del món una insòlita declaració: van reconèixer estar fracassant en l'esforç per aturar la deterioració ambiental. «Hi ha una discrepància alarmant entre els compromisos i l'acció», van dir. «Els principals desafiaments contra la naturalesa

identificats a la Cimera de Rio de Janeiro el 1992 s'han globalitzat i aguditzat pels hàbits consumistes insostenibles d'Occident» (*El País*, 1/6/2000).

No era la primera vegada que es contraposava en públic la retòrica sostenible, elevada arreu al regne del políticament correcte, amb l'absència de *respostes* reals. La novetat de Malmoe va ser que això s'admetés sense embuts pels mateixos ministres responsables de posar-hi remei. Algú li dirà incompetència. Però aquest reconeixement és exactament el punt de partida que necessitem per començar a moure el desenvolupament sostenible des dels llimbs de la retòrica benpensant fins a la dura realitat, conflictiva i interessant, de la vida quotidiana. No és a l'abast d'un ministeri, ni tan sols del conjunt de governs del món sencer, virar cap a la sostenibilitat les tendències que avui empenyen amb tanta força cap a la deterioració. Tampoc no és una tasca per a falsos titans ni tribuns engalipadors. És, senzillament, una tasca *comuna*. Traduïda en acció, la nova cultura de la sostenibilitat és una invitació a participar.

Les ciutats estan millor situades per trencar el bloqueig socioambiental perquè són l'únic espai prou proper, i alhora global, on experimentar una democràcia més participativa. Mentre les Agendes 21 nacionals han estat un foc d'encenalls, i els convenis internacionals emanats de l'Agenda 21 global aprovada en Riu ensopeguen amb múltiples barreres, el moviment de ciutats i pobles per la sostenibilitat ha iniciat una marxa plena d'obstacles i contradiccions, sens dubte, però també summament reveladora. Això no és trivial, si es parteix del fet, reflectit en el preàmbul de la Carta d'Aalborg, que *el 80% de la població europea viu en zones urbanes*. A escala mundial també la majoria de la població habita ja en metròpolis i territoris urbanitzats. El segle XX ha estat, entre altres coses, el de l'extensió de la urbanització a la majoria de la Humanitat. O obrim camins practicables cap a la sostenibilitat en i des de les ciutats, o el problema socioecològic global no té solució (D. Harvey, 1998).

La Carta de les ciutats europees cap a la sostenibilitat, aprovada a la petita localitat danesa d'Aalborg el 1994, adopta un punt de partida completament diferent del dels governs dels estats en les conferències internacionals sobre medi ambient. Mentre les negociacions intergovernamentals s'encallen en un bloqueig multilateral després d'un altre «que comenci primer l'altre» podria ser la seva divisa-, el moviment de ciutats i pobles per la sostenibilitat proposa prendre unilateralment la iniciativa.

Començar per la pròpia casa i reclamar després reciprocitat als altres.

Democràcia ambiental, economia i ecologia

El Consell Internacional per a les Iniciatives Ambientals Locals (ICLEI) ², un organisme amb seu a Friburg que assessora la Campanya Europea de Ciutats i Pobles Sostenibles, ha elaborat una interessant *Guia europea per a la planificació de les Agendes 21 Locals*, per explicar a tothom «com implicar-se en un pla d'acció ambiental a llarg termini cap a la sostenibilitat» (N. Hewitt, 1998). El nucli de la proposta és l'assoliment a través de la participació ciutadana d'una visió i un consens bàsics sobre els objectius de la sostenibilitat, i sobre els mètodes per avançar-hi pas a pas mitjançant successius plans d'acció. Aquests consensos ciutadans bàsics han d'adquirir un rang en certa manera «constituent», que estigui per sobre de la pugna electoral al curt termini.

L'última part de la Carta d'Aalborg de 1994, dedicada a l'elaboració dels «plans d'acció local en favor de la sostenibilitat», resumeix de forma concisa aquesta metodologia participativa. La declaració aprovada en la conferència següent, celebrada a Lisboa dos anys després, es va dir precisament «Pla d'acció». Recalcant que per tirar endavant de manera participativa el procés de l'Agenda 21 Local «*es requereix una decidida voluntat política*», el Pla d'acció de Lisboa insta els governs municipals a liderar el procés de canvi assumint “un paper *facilitador*”, però “sense dominar el procés”. També reitera la necessitat d'un enfocament integrador que traspassi els compartiments sectorials d'una gestió burocràtica tradicional.

L'avanç d'aquesta visió holística i transectorial invocada pel moviment de ciutats i pobles cap a la sostenibilitat suposa, necessàriament, començar a reconciliar economia i ecologia. La dimensió socioeconòmica de la sostenibilitat ha adquirit més consistència a mesura que el moviment iniciat a Aalborg ha anat concretant els passos a seguir. Després de passar revista a les successives declaracions ja rubricades per més de 650 autoritats locals i regionals de 32 països europeus, la declaració aprovada en la recent reunió de Hannover al començament del 2000 constata “*la necessitat de passar a l'acció*” per “arribar a una major justícia i igualtat social, i superar la pobresa i l'exclusió social, en un medi ambient sa i habitable”. Equitat i eficiència

A escala mundial la majoria de la població habita en metròpolis i territoris urbanitzats. O obrim camins practicables cap a la sostenibilitat en i des de les ciutats o el problema socioecològic no té solució.

2: International Council for Local Environmental Initiatives, Eschholzstr. 86, D-79115 Friburg (Alemanya). Adreça electrònica: iclei@iclei.org. Pàgina web: <http://www.iclei.org>.

s'han anat entrelaçant en un discurs sobre la sostenibilitat que connecta amb la noció de justícia ambiental, tant en l'àmbit global com local.

L'aposta per reforçar els llaços de proximitat no es limita a la consecució d'una democràcia política de més qualitat. També envaeix l'esfera econòmica, buscant afermar un teixit productiu divers, flexible i democràticament compromès amb l'avanç de la comunitat cap a la sostenibilitat global. A més d'un repte, això implica una oportunitat importantíssima per generar llocs de treball igualment propers i sostenibles.

Ecoeficiència, dèficit democràtic i justícia ambiental: l'altra globalització

Els representants del moviment de ciutats i pobles per la sostenibilitat reunits a Hannover el febrer del 2000 van començar a concretar els passos necessaris per fer realitat un marc europeu que afavoreixi l'avanç de l'ecoeficiència, amb totes les oportunitats laborals i socials beneficioses que pot obrir per a la renovació urbana, l'ocupació i la cohesió social. Després d'una declaració expressa de lleialtat cap al procés de "construcció europea", la Declaració de Hannover conté crítiques i alternatives molt clares a l'actual model de la UE. Les seves propostes van bastant més enllà dels consensos, vets i bloquejos que fins avui configuren com gran mercat amb una moneda única, però sense cap polític ni cor ciutadà. La crida furga en una nafra particularment important: el bloqueig en l'avanç d'una fiscalitat europea comuna basada en altres regles. El dèficit democràtic de la UE ha bloquejat fins a la data l'avanç de polítiques ambientals coordinades i eficaces com, per exemple, la fiscalitat ecològica sobre les energies brutes.

En les parts de la declaració dirigides a les institucions europees i als governs nacionals s'insta explícitament, per partida doble, a emprendre el camí de la reforma fiscal verda. El bloqueig fins avui de la proposta d'ecotaxa comunitària sobre les energies brutes, aconseguida –entre altres– per la tasca obstructionista dels successius governs espanyols des dels temps de Rippa de Meana i la Cimera de Rio de 1992, revela molt clarament la connexió oculta entre el dèficit democràtic i les barres a l'avanç de l'ecoeficiència.

L'aposta per obrir des de l'àmbit ciutadà local aquest camí

El dèficit democràtic de la Unió Europea ha bloquejat fins avui l'avanç de polítiques ambientals coordinades i eficaces com, per exemple, la fiscalitat ecològica sobre les energies brutes.

instituent cap a la sostenibilitat compartida global no suposa caure en cap localisme de via estreta, ni tampoc en un eurocentrisme insolidari que tanqui els ulls cap a la dura realitat d'un ordre econòmic internacional tan injust com insostenible:

«Hem après que els actuals nivells de consum de recursos per persona en els països industrialitzats no poden ser assolits per la totalitat de la població mundial, i molt menys per les generacions futures, sense destruir el capital natural de què depèn l'activitat econòmica. Sabem que la idea de sostenibilitat sorgeix del reconeixement de la naturalesa inequitable i no democràtica dels actuals models de desenvolupament» (Carta d'Aalborg, capítol I.1., «El paper de les ciutats europees», 1994).

En aquest aspecte les successives declaracions han anat avançant en claredat i concreció. Els punts 5 i 11 del Pla d'acció de Lisboa de 1996 tornen a subratllar el deure de començar per «posar la pròpia casa en ordre», i «no exportar els problemes al medi ambient forà o al futur». També proposen construir «aliances pel clima» i altres agermanaments Nord-Sud i Est-Oest per al desenvolupament sostenible:

«Ja que els pobles i ciutats no són illes, la sostenibilitat local no es pot assolir sense atendre tant als impactes locals del nostre ús dels recursos locals, com a les nostres emissions de més abast i a l'exportació dels seus impactes. Assumirem la responsabilitat dels impactes negatius de les nostres accions en el medi ambient global i cooperarem amb les autoritats locals dels països en via de desenvolupament. Ens integrarem en agermanaments ambientals o sistemes semblants de cooperació municipal internacional, establirem sistemes d'ajuda bilateral, i explorarem les possibilitats d'aplicació conjunta de mesures per protegir el clima, l'aigua, el sòl i per preservar la biodiversitat» (Pla d'acció de Lisboa, apartat 11, «Construir aliances Nord-Sud i Est-Oest per al desenvolupament sostenible», 1996).

L'última conferència de Hannover ha introduït explícitament el concepte de «petjada ecològica» sobre el medi ambient *comú*, i en la seva «crida a la comunitat internacional» inclou un al·legat en favor d'un ordre econòmic internacional més just i democràtic. Entre altres, s'advoca a favor de mesures com ara «frenar el dumping laboral i mediambiental incloent-hi estàndards socials i ambientals en els acords de comerç internacionals multilaterals, per tal de contribuir a pal·liar la pobresa», o «eradicar el

***El planeta sencer
no pot estar en
venda. Els béns
comuns globals
han de ser
respectats.
L'economia ha
d'estar al servei
de les persones
i no al revés.***

deute extern mitjançant programes de condonació». Convé recordar que tot això ha estat rubricat per governs municipals democràticament elegits, i apunta en general cap a la direcció oberta per les coalicions de ONG i moviments socials que es manifesten contra la globalització purament mercantilista impulsada a les recents cimeres de l'OMC, l'FMI, el Banc Mundial o el Fòrum de Davos a Seattle, Washington, Suïssa, Praga, Gènova o Barcelona. El planeta sencer no pot estar en venda. Els béns comuns globals han de ser respectats. L'economia ha d'estar al servei de les persones, i no al revés.

La Declaració de Hannover cita, entre els «obstacles» i «reptes» per avançar cap a la sostenibilitat, els següents: «els mercats financers, que governen els fluxos de capital i les inversions, no estan controlats democràticament»; «considerem que les tendències econòmiques plantegen grans desafiaments a les nostres ciutats: la globalització de l'economia, en la qual el poder financer preval sobre el polític, redueix la capacitat dels ciutadans per a influir en les seves pròpies condicions de vida a través dels parlaments locals, nacionals i de la Unió Europea»; «les tendències socials derivades del canvi econòmic i tecnològic causen greus problemes. L'envelliment de la societat, la pobresa crònica i el creixement de l'atur es contraposen a una societat cada vegada més dirigida cap al consumisme. Aquestes tendències poden comportar un augment de les disparitats entre rics i pobres. Evitar-ho constituirà un gran desafiament per a les ciutats i pobles que s'encaminin cap a la sostenibilitat».

Després d'aquesta enumeració de reptes, obstacles i objectius subjeu una idea particularment fèrtil enmig del vendaval neoliberal que està donant forma al procés de mundialització econòmica en aquest canvi de segle. La globalització no es redueix només a això: l'ampliació sense control dels mercats de béns i serveis, la multiplicació astronòmica dels fluxos financers internacionals fins a xifres de vertigen. És un procés dual i bifront. Tal com han assenyalat entre altres Paul Krugman, la pròpia dinàmica mundialitzadora va acompanyada –si més no a les economies urbanes cada vegada més terciaritzades dels països desenvolupats– d'un procés paral·lel de localització econòmica (P. Krugman, 1997).

A més, com tantes altres vegades en la història, aquest procés bifront no transcorre sense rèplica. Davant d'una mundialització econòmica purament mercantilista s'alça cada

L'envelliment de la societat, la pobresa crònica i el creixement de l'atur es contraposen a una societat cada cop més dirigida cap al consumisme.

vegada amb més força la consciència emergent de l'altra globalització socioecològica. És una visió alternativa a les receptes neoliberals que mereix realment el nom de global, perquè parteix de la consciència de compartir un món comú i la responsabilitat de llegar-lo a les generacions esdevenidores. Reclama el respecte de tots els drets humans per a tot hom, i proposa obrir nous models de desenvolupament humà ecològicament sostenibles³.

La societat casolana ja és impossible, només es pot aconseguir amb un pacte planetari.

Prenent terra de nou

Els informes sobre la situació mundial demostren que la deterioració ambiental i la polarització social segueixen el seu curs (L. R. Brown i altres, 2000; PNUD, 2000). Les iniciatives locals no són capaces de torçar el rumb global. Però encara és aviat per fer un balanç d'actuacions i resultats del moviment incipient de ciutats i pobles cap a la sostenibilitat. La prova de la realitat s'ha de dirigir de moment cap als exemples que comencen a concretar el salt entre les declaracions i les decisions.

Entre aquests destaca, per l'agut contrast que suposa amb l'estancament del conveni multilateral per aturar el canvi climàtic, la iniciativa unilateral empresa per la ciutat de Heidelberg. Aquesta petita ciutat universitària alemanya va decidir el 1992 adoptar pel seu compte el compromís *voluntari* següent: reduir per a l'any 2005 un 20% les seves emissions de gasos d'efecte hivernacle, en relació amb les que tenia el 1987. Val la pena subratllar que la reducció del 20% era el primer pas que les dues coalicions més importants de grups ecologistes del Nord i moviments ciutadans del Sud –la Xarxa d'acció pel clima i la Xarxa del Tercer Món– van proposar als governs dels països de l'OCDE a la Cimera de Kioto el 1997.

La proposta del 20% no va arribar a bon port. Com és ben sabut, els països desenvolupats van acordar a Kioto una reducció mitjana per al període 2008-2012 estimada d'un 5,2% en relació amb les de 1990. La Unió Europea es va comprometre a una disminució «conjunta» del 8%, que autoritza països com Espanya a augmentar les seves en un 15% (el 1999 ja havien augmentat un 27%). Estats Units es va quedar en el 7%, i Japó en el 6% (J. Nieto i J. Santamarta, 2000:58-61; J. Santamarta, 2000:62-65). Tot apunta que ni tan sols aquests nimis objectius

3: Per al significat i la història d'aquest concepte, vegeu B. Sutcliffe, 1995:27-49 i A. Sen, 1999.

es compliran. Això ajuda a situar la importància de la iniciativa unilateral de Heidelberg en el seu context real.

Començar per «posar en ordre la pròpia casa» permet, entre altres coses, carregar-se de legitimitat per demanar reciprocitat als altres. També capacita per exercir el lideratge. Una vegada fet públic el seu objectiu del 20%, Heidelberg va convocar el 1994 una cimera d'autoritats locals afavorida per l'OCDE i la UE amb el propòsit d'examinar «com plantar cara al canvi climàtic global des de l'acció local». L'objectiu de Heidelberg va ser adoptat per la campanya internacional Ciutats per a la Protecció del Clima, afavorida per l'ICLEI, que ja s'havia engegat amb la Cimera de la Terra el 1992. Barcelona s'havia adherit a aquesta campanya el 1993, i va acudir a la conferència de Heidelberg de 1994, on es va sumar, al costat d'altres 150 ciutats del món, a l'objectiu de reduir un 20% les emissions d'efecte hivernacle per al 2005 en relació amb les de 1987.

L'adhesió de Barcelona no va ser casual. El 1993 s'havia celebrat la primera audiència pública sobre medi ambient urbà per iniciativa popular d'una plataforma ciutadana formada pels grups ecologistes, les associacions de veïns i els principals sindicats agrupats sota el nom comú de *Barcelona Estalvia Energia*. La base de socis i sòcies reunida d'entitats superava els cent mil, cosa que va amplificar considerablement l'impacte de la seva moció en els mitjans de comunicació i en la dinàmica política local (E. Tello, 1996:43-56). Des d'aleshores l'Ajuntament de Barcelona ha estat al capdavant de la signatura d'acords internacionals de les ciutats en favor de la sostenibilitat global. Per això pot servir-nos també com a exemple per avaluar-ne els resultats.

Posar en clar les mediacions

De moment la signatura del compromís de Heidelberg només ha servit per conèixer quantes són i on s'originen les emissions de gasos d'efecte hivernacle de la ciutat de Barcelona (ITEMA, 1996). Ara ja sabem tres coses importants. La primera, que quan «l'economia va bé» el medi ambient va pitjor. Entre 1987 i 1992, i una altra vegada de 1996 fins ara, la reactivació econòmica ha comportat un augment de la contribució de Barcelona a l'escalfament global (taula 1). Això significa que la cultura de l'ecoeficiència està en bolquers. No hem après

encara a augmentar el desenvolupament humà reduint el consum de recursos naturals (E. U. von Weizsäcker, L. H. Lovins i A. Lovins, 1997).

Si tot el món visqués com els residents a Barcelona, o com el conjunt dels espanyols, necessitariem dos planetes Terra.

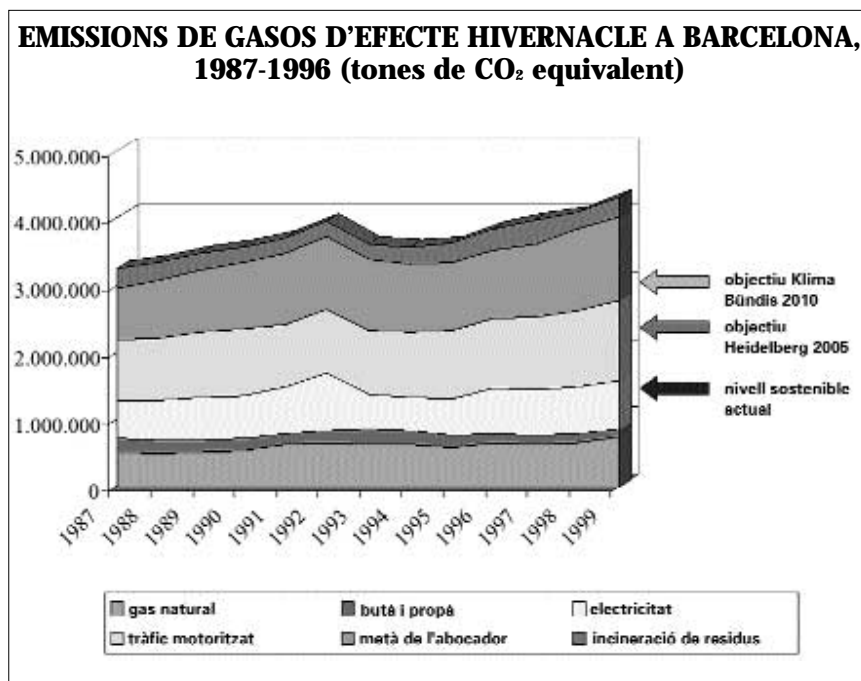
Taula 1
EMISSIONS DIRECTES DE GASOS D'EFECTE
HIVERNACLE A BARCELONA (1987-96)

	tones de CO₂ equivalent¹	habitants	tones/habitant
1987	3.242.922	1.703.744	1,90
1988	3.331.298	1.714.355	1,94
1989	3.472.577	1.712.350	2,03
1990	3.562.727	1.707.286	2,09
1991	3.695.326	1.643.542	2,25
1992	3.948.959	1.630.635	2,42
1993	3.617.540	1.635.067	2,21
1994	3.569.696	1.630.867	2,19
1995	3.622.095	1.614.571	2,24
1996	3.824.524	1.508.805	2,53
1997	3.976.172	1.505.581	2,64
1998	4.072.151	1.503.451	2,71
1999	4.302.220	1.496.266	2,88

1: S'hi inclouen, a més del CO₂, les emissions de metà de l'abocament de residus.
Font: Elaboració pròpia a partir del Pla de Millora Energètica de Barcelona, 2002.

En segon lloc, aquestes dades permeten identificar les fonts d'origen. Si la ciutat està composta bàsicament d'edificis i carrers, que connecten aquests entre si i amb l'exterior, les emissions directes de gasos d'efecte hivernacle s'agrupen en tres grans paquets (vegeu el Gràfic 1). Les que origina l'electricitat i el gas consumits a l'interior dels edificis representen un 37%. El trànsit que envaeix els carrers genera un 28%, en la seva immensa majoria procedent d'automòbils privats. El mal ús dels residus que la ciutat excreta cada nit és responsable de l'altre 36%, que provoquen les emanacions de metà de l'abocador del Garraf (destinació durant molts anys, de dos terços de les escombraries no recollides selectivament) i el

Gràfic

CO₂ de la planta incineradora de Sant Adrià (on es crema el terç restant).

Aquestes estimacions ens serveixen, en tercer lloc, per avaluar com de lluny estem encara d'una situació sostenible. Podem assimilar aquestes tres tones de CO₂ equivalent per habitant de 1999 a les originades per la ciutat com a tal, i sobre les quals té una responsabilitat política més directa. Cal tenir present que únicament compten el resultat de consums energètics que es produeixen al seu interior, i la crema o abocament de residus que origina el metabolisme de la ciutat. No hi compten les incorporades al processament dels productes que consumeixen els seus habitants (aliments, ciment, productes industrials, aigua, etc.).

Repasant els deures

Les dues primeres fletxes a la dreta del gràfic 1 assenyalen aproximadament els valors-guia establerts per dos compromisos voluntaris assumits per l'Ajuntament de Barcelona. El primer

subscrit a Heidelberg el 1994, suposa «*reduir, com a mínim, un 20% les emissions de gasos d'efecte hivernacle l'any 2005 respecte al nivell de les existents el 1987*». El segon, establert per la xarxa Klima Bündis de ciutats compromeses en la protecció del clima, a la qual s'ha adherit Barcelona posteriorment, proposa reduir-les un 27% per a l'any 2010 respecte a les de 1997.

Encara que tots dos compromisos no resulten gaire congruents entre si, plantegen valors-guia gens menyspreables. Són objectius ambiciosos però no impossibles. El mateix gràfic suggereix la via més directa per aconseguir-ho: canviar la gestió dels residus amb dues actuacions clau. En primer lloc, clausurar l'abocador del Garraf i recuperar el metà que s'hi genera per utilitzar-lo com a substitut d'altres combustibles (per exemple gasoli de la flota d'autobusos, gas natural de la xarxa o electricitat). El projecte existeix, i ja s'ha engegat una planta experimental que genera electricitat amb una petita part del biogàs. Però el seu aprofitament a gran escala depèn de l'avanç del Programa Metropolità de Gestió de Residus Municipals aprovat el 1997, que duu bastant retard. La restauració completa de l'abocador, reiteradament diferida, s'ha postposat per a després del 2006.

La segona mesura necessària per aconseguir l'objectiu de Heidelberg seria el tancament de la planta incineradora de Sant Adrià del Besòs. Això no està encara en l'agenda política, i la celebració davant les seves portes del Fòrum Universal de les Cultures en el 2004 sota la invocació de la sostenibilitat tampoc servirà d'ocasió per tancar-la. Si aquestes mesures en l'àmbit dels residus no arriben a temps, no quedarien més que dues alternatives: o incomplir els compromisos adquirits, o reduir les emissions en els edificis i els carrers de la ciutat. És a dir, una reducció important en l'ús de l'automòbil, millorar l'eficiència energètica dels edificis i desenvolupar a gran escala l'aprofitament de l'energia solar. La recent actualització de l'estudi del funcionament de Barcelona com a ecosistema urbà ens permet saber que la radiació solar desaprovechada que rep anualment la ciutat (47,5 GJ/ha) quintuplica tota l'energia primària d'origen fòssil o nuclear importada de l'exterior, i multiplica per nou el seu consum energètic final (H. Barracó, M. Parés, A. Prat i J. Terradas, 1999:66-71).

Si tenim en compte els 276 milions de GJ/any de la insolació que recau sobre l'espai construït –traient carrers, places i zones verdes–, encara multiplica per catorze tota l'electricitat

L'onada residencial experimentada en els darrers vint anys ha multiplicat el consum de recursos de tot tipus, la generació de residus i les emissions contaminants.

final consumida, i per quaranta-sis tot el consum elèctric domèstic. Suposant un modest rendiment comercial del 10%, per produir tota l'electricitat domèstica que consumeix actualment Barcelona necessitaria una coberta fotovoltaica equivalent al 22% de la superfície construïda (1.259 ha). Per subministrar-la tota, la superfície requerida equivaldria al 70% (4.062 ha). Amb uns usos més eficients tampoc es necessitaria tant. Amb els 51.000 kilowats-hora que ja generen anualment les seves 603 m² de captadores termofotovoltaïques, la biblioteca Pompeu Fabra de Mataró demostra que això no és cap quimera tecnològica.⁴

La disparitat més gran entre el discurs de les convencions internacionals i el decurs de les realitats quotidianes es registra, sens dubte, en aquell tercer «paquet» que genera el 30% de les emissions de CO₂ de Barcelona (i una proporció molt més gran de la contaminació atmosfèrica local, que va en augment): el trànsit rodat. L'ajuntament barceloní és soci fundador a Espanya, al costat de Càceres, Còrdova, Donosti, Granada, Jaén, Oviedo, Sabadell, Toledo i la Diputació de Màlaga, de la xarxa afavorida per la UE que duu l'expressiu nom de *Car Free Cities*.⁵

Aquest club d'autoritats municipals en favor de ciutats «lliures de cotxes» es va crear el 1994, després d'una declaració oficial de la Comissió Europea que considerava aquest saludable propòsit ambiental un objectiu molt recomanable també per raons econòmiques (COM(92)231final, citat per J. Whitelegg, 1993:160).

Tan singular declaració, bastant poc congruent amb les polítiques de transport avui dominants a la UE (R. Fernández Durán, 1997:105-114), va sorgir amb motiu de l'estudi encarregat el 1991 per la mateixa Comissió per avaluar quant costaria a la butxaca dels ciutadans, i als pressupostos públics, viure en una ciutat «sensecotxes». En paraules de Fabio Maria Ciuffini, director del treball (F. M. Ciuffini, 1991:182; F. M. Ciuffini, 1993:48-49).

«Si es fan els comptes ben fets, és a dir, se suma la despesa pública i privada que absorbeix el sistema de transport urbà, la ciutat de l'automòbil pot arribar a ésser fins a cinc vegades més cara que la ciutat sense cotxes, fins i tot sense arribar a comptabilitzar, ni pretendre expressar en diners (cas que fóra possible, que no ho és) els efectes ambientals de la ciutat automobilitzada.»

4: Amb el rendiment conjunt del sistema de cogeneració solar de la biblioteca, la coberta de la qual produeix alhora electricitat fotovoltaica i climatització per aire, la superfície requerida per subministrar tota l'electricitat domèstica consumida el 1996 a Barcelona serien unes 1.821 hectàrees, equivalents al 31% de la superfície construïda. Per subministrar-la tota es necessitaria gairebé la mateixa superfície que avui ocupen la totalitat d'edificis i patis interiors (5.790 hectàrees). Però aquesta és una imatge enganyosa, perquè la central solar de la biblioteca Pompeu Fabra no sols aprofita la coberta, també les parets insolades. Una part considerable serien, per tant, superfícies verticals. A més d'electricitat aquest sistema substituiria una part dels combustibles avui emprats a escalfar els edificis.

Però els ciutadans i ciutadanes de Barcelona desconeixen que la seva ciutat és, sobre el paper, una ciutat «lliure de cotxes». Excepte la realització des de 1999 d'un «dia sense cotxes» a l'any, l'Ajuntament barceloní no ha adoptat cap pla concret per reduir significativament els 600.000 viatges interns (un 20% del total), i els 875.000 externs (52%) que es fan diàriament en automòbil. Més del 70% dels desplaçaments interns, i el 45% dels externs, s'efectuen a peu o en transports públics.⁶ Però la calçada, gairebé íntegrament destinada a la circulació motoritzada de vehicles privats, ocupa dues terceres parts de l'espai viari públic. El 70% que es desplaça a peu i en transport públic s'ha de conformar amb el terç restant. Malgrat les petites reformes dutes a terme des de 1992, l'espai per als vianants només ha augmentat en petites proporcions. Existeixen, no obstant això, interessants propostes com ara la introducció de «superilles» de trànsit pacificat i prioritat per als vianants (S. Rueda, 1995:140-142) que compten amb el suport actiu de les associacions veïnals i ecologistes.

La distància a l'horitzó

Complir els objectius de Heidelberg per al 2005 o el Klima Bündis per al 2010, aplicant realment algunes d'aquestes propostes, seria un primer gran pas cap a la sostenibilitat. Però no la sostenibilitat mateixa. Com de lluny som encara d'una situació més o menys sostenible? La ciutat no és una illa, i a les emissions directes cal afegir les incorporades als productes que arriben elaborats de l'exterior. L'equip redactor de l'actual esborrany de l'Agenda 21 de Barcelona estima aquestes segones en un ordre de magnitud similar o una mica superior a les directes, de manera que les emissions totals ascendirien a unes sis tones i mitja per habitant i any.

L'estimació és versemblant, perquè a Espanya les emissions mitjanes van ser aquest mateix any d'unes set tones brutes de CO₂ equivalent per habitant, contant només CO₂ i metà. La dependència nuclear de l'electricitat consumida és menor en el conjunt d'Espanya que a Catalunya –on lamentablement supera el 70%–, i la «motxilla» de CO₂ de cada kilowatt elèctric consumit és per tant més gran. L'any 2000 les emissions totals de gasos d'efecte hivernacle, incloent N₂O, HFC, PFC i SF₆, ja arriben a Espanya a les deu tones per habitant i any. Si descomp-

S'ha de reorientar la despesa pública i privada cap a sistemes d'aprofitament eficient de recursos ambientals propers com el sol, la pluja o els productes alimentaris frescos.

5: La *Car Free Cities Network* té la seva seu a Brussel·les (Square û#s 18, B-1050, tel. ++32-2-5520874, fax++32-2-5520889, email:

cfc@eurocities.be). Es pot accedir a la seva pàgina web des de l'Agenda 21 de Bremen: www.bremen.de/info/agenda21/carfree/cfclub.html.

6: Segons dades de 1994 presentades pel mateix Ajuntament al Consell de Medi Ambient sostenibilitat en el document base de la futura Agenda 21 Local.

tem l'absorció en els embornals locals, l'emissió neta s'aproxima a les nou tones (J. Nieto i J. Santamarta, 2000:58-61). Segons el Wuppertal Institute, unes emissions sostenibles no haurien de superar el llindar de 2,3 tones de CO₂ per habitant i any (E. U. von Weizsäcker, L. H. Lovins i A. Lovins, 1997:295). Les directament generades pel metabolisme de ciutats com Barcelona, l'economia de les quals es basa en els serveis, haurien de tendir cap a una tona per habitant i any.

Aquest és el tercer senyal que apareix marcat en el gràfic 1. Significa que una Barcelona sostenible hauria d'aturar la seva contribució a l'escalfament planetari reduint a un milió i mig les tones de CO₂ emeses a l'any. Això suposa una retallada del 65% respecte a les emissions de 1999. Són reduccions comparables a les recomanades a escala mundial pel Panel Intergovernamental sobre el Canvi Climàtic (IPCC), i entren en els ordres de magnitud de l'estratègia del «Factor Quatre» cap a l'ecoeficiència: duplicar el benestar mundial amb la meitat de recursos naturals (E. U. von Weizsäcker, L. H. Lovins i A. Lovins, 1997). En el nostre cas, el desenvolupament humà s'ha de dissociar força més del consum de recursos que la mitjana mundial. Pel que fa a emissions de CO₂, el «factor quatre» significa aquí més o menys el següent: sostenir el nivell de benestar amb una quarta part del consum actual de recursos naturals.

Rere les petjades de la insostenibilitat

El càlcul de la «petjada ecològica» global presenta ordres de magnitud semblants. La seva grandària està inversament relacionada amb l'eficiència de la ciutat, i directament relacionada amb l'escala dels seus consums. Per unitat de consum final, a més eficiència menys impacte. Segons els estudis en curs la superfície de bosc necessària per absorbir les emissions de CO₂ sol representar entre un terç i la meitat de la petjada ecològica global de cada país o ciutat (W. Rees, 1996: 27-41; M. Wackernagel, 1996:43-50; M. Wackernagel i altres, 2000). En la seva formulació habitual, la «petjada ecològica» pot interpretar-se com la superfície fotosintèticament activa necessària per reemplaçar l'energia d'alta qualitat dissipada pel metabolisme industrial en un punt determinat

de la Terra (W. Rees, 2000:372). Ens diu aproximadament quanta terra i quant mar biològicament productius es necessiten per produir els recursos que consumeix una determinada població amb una tecnologia i una manera de vida determinats, i per absorbir els seus principals residus (M. Wackernagel i J. Silverstein, 2000:392).

L'estimació de les superfícies equivalents depèn d'un factor clau: el ritme d'absorció de carboni pel creixement de les masses forestals de la Terra. Aquest paràmetre varia segons els ecosistemes. Els boscos mediterranis escleròfils de creixement lent només absorbeixen 3,7 tones de CO₂ per hectàrea i any, en lloc de les 6,6 de mitjana en tot el món (W. Rees i M. Wackernagel, 1996:73; Fòrum Cívic Barcelona Sostenible, 1998). Però un cop a l'atmosfera les molècules de CO₂ no duen denominació d'origen. Els càlculs de petjades i deutes ecològics utilitzen l'absorció mitjana mundial perquè la funció de reciclar CO₂ és un bé comunal global (*global common*). Això ajuda a posar en clar la nostra dependència com a ciutats del que passa a la resta del món. La sostenibilitat casolana ja és impossible. Només es pot assolir amb un pacte planetari.

Un avantatge de la «petjada ecològica» com a índex d'insostenibilitat global és que, una vegada calculada, podem comparar-la amb l'espai ambiental realment disponible a la Terra. Una diferència negativa entre l'«espai ambiental terme mitjà» i la petjada ecològica per habitant detecta l'existència d'un «deute ecològic», contret per la nostra ciutat o país amb aquells que tenen una diferència positiva. Els «números vermells» d'aquest dèficit ambiental global es converteixen en una altra mesura de la seva insostenibilitat. La desagregació de la petjada en diversos components ajuda a establir la magnitud i les prioritats de la tasca a emprendre: millorar l'eficiència i/o reduir l'escala dels consums en diversos sectors i proporcions.

Per sostenir el consum de cada barceloní es requereixen unes tres hectàrees i quart per persona. Gairebé el doble que el valor-guia d'1,71 hectàrees disponibles per a cada habitant de la Terra. Incloent-hi 0,27 hectàrees per persona per a la preservació de la biodiversitat, equivalents al 12% de la superfície biològicament activa de la Terra repartida entre tota la població humana, Barcelona necessita en conjunt un territori superior a cinc milions d'hectàrees 538 vegades el

L'estratègia de la proximitat no té res a veure amb el localisme parcel·lador. La sostenibilitat és holística per naturalesa.

Taula 2
LA PETJADA ECOLÒGICA DE BARCELONA
I EL SEU DEUTE ECOLÒGIC GLOBAL (1996)

	petjada ecològica de Barcelona (ha/hab)	superfície requerida total (ha)	espai mundial disponible (ha/hab)	“deute ecològic” a Barcelona (ha/hab)
conreus	0,49	739.314	0,25	0,24
bosc	0,08	120.708		
absorció de CO ₂	1,02	1.538.981	0,60	-0,50
pastures	0,99	1.493.717	0,60	-0,39
mar	0,65	980.723	0,50	-0,15
terreny construït	0,005	7.544	0,03	+0,025
terreny protegit ¹	0,001 ²	407.377	-0,271	-0,27
Total	3,23	5.288.364	1,71	-1,53

1: Restant un 12% global per preservar la biodiversitat.

2: Comptant només les 1.795 hectàrees del parc natural de Collserola que formen part del municipi.

Font: elaboració pròpia a partir de F. Ralea i A. Prat (1999:25), i M. Wackernagel i altres (2000).

seu terme municipal. El 25% de la població catalana «ocupa» tant territori com una Catalunya i mitja. És una «petjada ecològica» per habitant semblant a l'estimada per a tota Espanya (encara que aquesta última resulta una mica més gran, perquè les activitats més intensives en energia solen localitzar-se fora de ciutats amb economies terciaritzades com ara Barcelona, i també perquè la seva dependència de l'electricitat nuclear és menor en terme mitjà).

Si arreu del món es visqués com els residents a Barcelona, o com el conjunt dels espanyols, necessitariem dues Terres. Si tot el món volgués viure com un nord-americà, amb una petjada ecològica superior a 10 hectàrees per habitant, en necessitariem sis. Però només en tenim una.

Això ens dona una idea total de la nostra insostenibilitat, i de la magnitud de la tasca per superar-la. Arribar a una situació més o menys sostenible significa per a Barcelona reduir la seva petjada actual a la meitat, adoptant l'estratègia del

Taula 3
PETJADES ECOLÒGIQUES EN DIVERSOS PAÏSOS DEL
MÓN (1997)

	Petjada ecològica per habitant (hectàrees)		Petjada ecològica per habitant (hectàrees)
Alemanya	5,3	Austràlia	9,0
Àustria	4,1	Bangladesh	0,5
Bèlgica	5,0	Brasil	3,1
Canadà	7,7	Colòmbia	2,0
Egipte	1,2	Espanya	3,8
Estats Units	10,3	Etiòpia	0,8
França	4,1	Gran Bretanya	5,2
Holanda	5,3	Índia	0,80
Itàlia	4,2	Japó	4,3
Mèxic	2,6	Nigèria	1,5
Pakistan	0,8	Perú	1,6
Portugal	3,8	Rússia	6,0
Suècia	5,9	Tailàndia	2,8
Turquia	2,1	Veneçuela	3,8
Xile	2,5	Xina	1,2
PETJADA MITJANA MUNDIAL		2,8	
biocapacitat disponible		1,7	

Font: M. Wackernagel i altres, 2000.

Per sostenir el consum de cada barceloní es requereixen unes tres hectàrees i quart per persona, gairebé el doble que el valor-guia d'1,71 hectàrees disponibles per a cada habitant de la Terra.

«factor quatre». Per als Estats Units significa un «factor deu», per reduir el volum de la seva petjada a una sisena part de l'actual.

Tal com afirmen Mathis Wackernagel i els seus col·laboradors, les xifres de la petjada ecològica «revelen fins quin punt la gent i els països més rics s'han "apropiat" realment de la capacitat productiva de la biosfera». Això té «inequívokes implicacions per a l'equitat» (M. Wackernagel i uns altres, 2000). No tothom accepta; tanmateix, que qualsevol habitant de la

Terra tingui els mateixos drets, presents i futurs, a utilitzar la capacitat d'absorció de carboni dels sistemes naturals comuns. Quan un delegat oficial dels Estats Units va escoltar una proposta molt moderada de convergència mundial de les emissions de CO₂ per habitant al llarg de la primera meitat del segle XXI, presentada a la Cimera de Kioto pel Global Commons Institute, va exclamar: «això em sembla Comunisme Global. Creia que havíem guanyat la guerra freda».⁷

Ciutat, no suburbi

La cruïlla és clara. El camí cap a l'ecoeficiència i la justícia ambiental també. Però mentre xoquem amb les barreres i inhibicions per emprendre'l, l'explosió metropolitana de les nostres ciutats segueix empenyent-nos cada vegada més lluny cap a la insostenibilitat. Si les nostres ciutats són avui ecològicament insostenibles, les trames suburbials sorgides del procés de conurbació dispersa ho són encara molt més.

L'ona residencial experimentada en els últims vint anys ha multiplicat el consum de recursos de tot tipus –energia, aigua, sòl i materials–, la generació de residus i les emissions contaminants tant al medi ambient local com a l'atmosfera global. Irònicament, bastants de les persones que s'han traslladat cap a zones urbanes de baixa densitat en punts cada vegada més distants de les corones metropolitanes esperaven trobar un medi ambient millor. Però, com antany la pesta, estan contribuint a deteriorar-lo encara més amb un model suburbà molt més ineficient en l'ús de recursos naturals, i més injust socialment.

Pot servir-nos de mostra la següent comparació entre les pautes de mobilitat, els consums d'energia i aigua, les emissions d'efecte hivernacle, i la generació de residus entre el municipi de Barcelona, amb el seu milió i mig d'habitants, i els nou municipis de la subcomarca del baix Maresme que han vist créixer els seus residents de 52.734 el 1975 a 94.148 el 1996.

L'energia consumida per habitant en el transport és un 72% més gran en el Baix Maresme que a Barcelona. La que gasten llars i comerços és un 15% superior. Les emissions de gasos d'efecte hivernacle per habitant lligades a la mobilitat són el doble que a Barcelona. Les derivades del consum

7: Citat en el número de *Nature* dedicat a la Cimera de Kioto («What's new in Nature». <http://nature.com>).

Taula 4 COMPARACIÓ DEL METABOLISME SOCIOECOLÒGIC DE BARCELONA I UNA ZONA DE LA SEGONA CORONA METROPOLITANA (BAIX MARESME¹)		
Paràmetres	Baix Maresme	Barcelona
Renda familiar per habitant (ptes. de 1995 x 1.000)	1.954,3	1.799,4
Turismes per mil habitants (1997)	472	415
% de viatges laborals interns/població ocupada del municipi	50,8	78,8
% de viatges a peu sobre la mobilitat interna diària (1999)	44,3	36,0
% transport públic ² (ídem, 1999)	8,4	38,0
% vehicle privat ² (ídem, 1999)	47,3	26,0
energia final/habitant gastada en transport (TEP/hab el 1997)	0,62	0,36
consum domèstic d'electricitat/habitant (kWh el 1997-98)	1.641	1.098
consum domèstic de gas natural/habitant (tèrmies el 1997)	1.725	1.169
CO ₂ /hab derivat del consum energètic final (TM, 1997-99)	3,84	1,98
litres d'aigua/habitant/dia per a usos urbans (1996-97)	289	210
litres d'aigua/habitant/dia d'ús domèstic (1996-97)	244	135
Kg/hab/dia de residus municipals generats (1999)	1,6	1,4
Kg/hab/dia separats i aportats a plantes de recuperació	0,098	0,150

1: Alella, Cabrera de Mar, Cabrils, el Masnou, Premià de Dalt, Premià de Mar, Teià, Vilassar de Dalt i Vilassar de Mar.

2: Inclou el taxi, que a Barcelona representava el 1994 un 4,6% de la mobilitat diària de persones. Els transports públics col·lectius cobrien el 36,5%. En el 1,6% restant es compta des de la bicicleta fins a transports escolars o d'empresa. Entre el 25,2% de viatges interns en vehicle privat, un 19,9% eren cotxes i el 5,3% motos.

Font: E. Tello, inèdit.

Si les nostres ciutats són avui ecològicament insostenibles, les trames suburbials sorgides del procés de conurbació dispersa ho són encara molt més.

domèstic i comercial d'energia són un 35% superiors. Les tendències són clares, però no s'han de considerar una destinació inevitable. En el mateix Maresme els municipis amb menor densitat urbana, major proporció de trama urbana dispersa i habitatges de poques plantes o unifamiliars, també tendeixen a tenir més cotxes per habitant, menys autosuficiència en la mobilitat obligada, més consum d'energia i aigua, i a generar més residus per habitant que els pobles més densos i compactes. Això demostra que *el model de ciutat és molt més determinant en els comportaments socioecològics i els seus impactes ambientals, que la mera renda disponible per habitant* (vegeu la taula 5).

Aquests i altres exemples posen de manifest la importància d'una política urbana que actuï amb urgència en els municipis de les corones metropolitanes que estan experimentant els efectes deleteris de l'última gran onada residencial. Per contrarestar aquestes tendències insostenibles cal engegar a les perifèries urbanes una estratègia d'arrelament i reforç dels vincles de proximitat, que fomenti el sentit de comunitat i promogui un compromís més gran amb la gent i l'entorn natural del lloc on es viu. Si tanta gent es trasllada cap a aquestes zones per estar més prop de la naturalesa i arribar a una millor qualitat de vida, també poden entendre que per gaudir-ne cal tenir-ne cura.

Una estratègia d'arrelament

Allí és on la difusió del moviment de ciutats sostenibles cap a pobles i municipis de menor grandària, i la seva actuació mancomunada, adquireix més rellevància. Aquesta tasca ha estat assumida a Catalunya per la Xarxa de Ciutats i Pobles cap a la Sostenibilitat, afavorida per l'Àrea de Medi Ambient de la Diputació de Barcelona. A la fi de 1999 la Xarxa ja comptava amb 140 municipis adherits, on residien quatre milions i mig de persones (el 74% de la població catalana)⁸. La Declaració de Manresa, aprovada el 1997, fixa els objectius d'aquesta xarxa de municipis creada sota la invocació de la Carta d'Aalborg i el Pla d'acció de Lisboa. Hi destaca la voluntat d'interrelacionar la dimensió ambiental amb la socioeconòmica i cultural⁹, fomentar la participació ciutadana¹⁰ i l'intercanvi d'experiències i impulsar accions conjuntes «que incrementin el pes relatiu de

8: Segons les dades de l'últim número de la revista *Sostenible*, publicada per la Xarxa (núm. 7, hivern 1999/2000, pàg. 2). Vegeu la pàgina web: www.diba.es/xarxasost.

Taula 5
CORELACIONS ENTRE EL CONSUM DE RECURSOS
NATURALS, LA DENSITAT URBANA I LA RENDA FAMILIAR
DISPONIBLE ALS MUNICIPIS DEL BAIX MARESME EN ELS
ANYS NORANTA

Correlació entre...	La renda familiar bruta disponible per hab (ptes. de 1959) R²=	La densitat urbana (hab/ha de sòl urbà, 1998) R²=
Nombre de cotxes per habitant (1997) i...	0,1924 ¹	0,7775 ¹
% d'autosuficiència en la mobilitat i...	0,1173	0,4516
consum d'energia domèstica/hab (1997) i...	0,1256 ²	0,5863 ²
electricitat domèstica/hab (1997-98) i...	0,1848 ²	0,7084 ²
consum domèstic d'aigua/hab (1999) i...	0,0889 ²	0,6567 ²
residus municipals/hab (1998) ³	0,2269 ⁴	0,5613 ⁴

1: Sense el cas extrem de Cabrera de Mar, que registra 968 turismes/hab (amb aquest municipi les R² són, respectivament: 0,0118 i 0,3243).

2: Ajustat segons el percentatge de segones residències en l'últim cens d'habitatges (1991).

3: Corregit segons la població estacional, estimada per la Junta de Residus.

4: Sense el cas extrem de Premià de Dalt, que només genera 0,74 kg/habitant al dia (amb aquest municipi les R² són, respectivament: 0,0044; i 0,2108).

Font: E. Tello, inèdit.

les ciutats, especialment de les mitjanes i petites, en el marc autonòmic, estatal i europeu, com a garantia de reequilibri i sostenibilitat locals».

Complerts els primers vint anys de la reinstauració de la democràcia en els ajuntaments, l'arrelament de la cultura de la sostenibilitat està provocant un renaixement del municipalisme, que adopta nous reptes i horitzons més amplis. Llàstima que faci la seva irrupció quan la febre constructora provocada pel

El model de ciutat és molt més determinant en els comportaments socioecològics i els seus impactes ambientals, que la mera renda disponible per habitant.

9: Vegeu el manual editat per la Xarxa expressament dirigit a «la pràctica diària de l'Agenda 21 Local» en els mateixos ajuntaments, coordinat per I. Pruna, 1999.

10: Vegeu la guia «Per participar en l'Agenda 21 Local», coordinada per M. A. Alió i M. Olivella, editada per la Xarxa.

També tenen molt d'interès els llibres coeditats pel Patronat Flor de Maig de la Diputació i les edicions del Serbal, en la col·lecció *Res publica* dirigida a l'experimentació local de la democràcia participativa: J. Botella edit., 1999; T. Genro i U. de Souza, 2000; F. Pindado, 2000; P. C. Dienel i H. Harms, 2000.

gran canvi residencial d'aquests mateixos vint anys ja està a punt de remetre. Però més val tard que mai. Després de la resaca quedarà una immensa tasca per refer un sistema policèntric de ciutats més compactes, diverses i socialment integrades, que reforcin la seva pròpia autocontenció, ofereixin alternatives al cotxe amb una xarxa eficient de transport públic i aprofitin el desenvolupament de plans de gestió de la demanda d'aigua o energia per fomentar la creació de llocs de treball més propers i sostenibles amb un teixit econòmic divers, flexible i democràticament controlable.

L'ingrés a la Xarxa implica l'aprovació en el ple municipal de la Carta d'Aalborg i l'adhesió al moviment europeu de ciutats i pobles per la sostenibilitat. De moment, la seva principal activitat ha estat impulsar des de la Diputació el començament del procés d'Agendes 21 amb la realització de auditories ambientals municipals i supramunicipals (V. Sureda, 1999:8-12). Com ja ha passat en el cas de Barcelona, aquests estudis poden aportar una informació summament útil per establir un bon diagnòstic, assenyalar prioritats i apuntar alternatives. Són una eina fonamental, tant per a l'ajuntament com per a les organitzacions ciutadanes.

De les que ja estan disponibles es desprèn que les ciutats mitjanes i petites pateixen sovint problemes ambientals més greus, si pot ser, que la gran ciutat central. Però també disposen a vegades de millors oportunitats per començar a obrir camí cap a la sostenibilitat. Per exemple, la radiació solar per habitant és vint-i-dues vegades més gran al Maresme (7.533 GJ/hab/any) que al Barcelonès (336 GJ/hab/any), de manera que per subministrar tota l'electricitat a partir del sol n'hi hauria prou en aquesta comarca amb una superfície fotovoltaica equivalent a l'1,4% del territori (J. Acebillo i R. Folch edits., 2000:324). En el balanç hídric del Baix Maresme les precipitacions (23 hm³/any) dupliquen l'aigua portada de l'exterior (10,8 hm³/any). A Barcelona, la pluja local (60 hm³/any) només representa el 40% del subministrament forà (153 hm³/any).

Passa, no obstant això, que els consums d'energia i aigua per habitant són molt més alts precisament on els habitatges tindrien més capacitat d'aprofitar les aigües pluvials i la radiació solar (teulades, espai d'habitatge, poder adquisitiu, etc.). A Barcelona el consum domèstic d'aigua era el 1997 de 135,3 litres per persona i dia (H. Barracó, M. Parés, A. Prat i J. Terra-

das, 1999:36-42). En poblacions obreres del cinturó industrial amb una renda més baixa, com Badalona, Santa Coloma, l'Hospitalet o Cornellà, el consum mitjà encara és menor: 114 litres per persona i dia de terme mitjà (J. Esquerrà, I. Oltra, J. Roca i E. Tello, 1999:76-77). A municipis com els del Baix Maresme, amb una renda superior a Barcelona, la despesa domèstica d'aigua es dispara: des dels 245 litres al dia per habitant d'Alella o Vilassar de Dalt, fins a més de quatre-cents a Cabrera o Cabriels.

No és una qüestió trivial, si es té en compte que una part considerable de l'estimació dels «dèficits hídrics», que suposadament exigiria un gran transvasament des de l'Ebre o el Roine fins a la regió metropolitana de Barcelona, es basa precisament en l'extrapolació cap al futur d'aquestes diferències. N'hi hauria prou amb un programa eficaç de gestió de la demanda que estimulés una convergència en sentit contrari, dels consums de la segona corona cap als que registren Barcelona i el seu extraradi, perquè aquells «dèficits hídrics» tan alarmants s'evaporin (E. Tello, 1999:33). Només a tall d'exemple, les descàrregues del vàter representen un consum mínim de 5 m³ per persona i any, cosa que equival a 20 hm³ en el conjunt de l'àrea metropolitana.

Una estratègia de gestió eficient de la demanda local d'aigua i energia no és sols una manera d'evitar el trasllat d'impactes ambientals creixents cap a punts cada vegada més allunyats. Per al moviment de ciutats i pobles que volen avançar cap a la sostenibilitat, l'estalvi d'aigua o l'aprofitament solar representen una ocasió magnífica per superar la «síndrome del *commuter*» engendrada pels trasllats massius de residència i la segregació socioecològica de les persones en el territori.

Si avui és dimarts això és Bèlgica

La dialèctica entre la globalització socioambiental i la mundialització econòmica, d'una banda, i les possibilitats de reforçar el control democràtic del mateix model de desenvolupament des dels àmbits locals o regionals, de l'altra, és primordial per a l'avanç cap a la sostenibilitat.

Tal com argumenta l'economista ecològic Richard Norgaard, la mundialització econòmica comporta un increment de la distància entre els qui prenen les decisions de produir i consu-

Si tanta gent es trasllada a les corones metropolitanes per apropar-se a la natura i tenir més qualitat de vida, també poden entendre que, per gaudir-ne, n'han de tenir cura.

mir i els qui en pateixen els efectes ecològics i socials. La distància creixent multiplica els costos de transacció necessaris per negociar i arribar a solucions comunes (R. B. Norgaard, 1997:184).

«L'expansió geogràfica de l'intercanvi incrementa la distància física. A tanta distància és més difícil que la gent pugui percebre les conseqüències dels seus actes. Els qui poden veure els resultats es troben en un lloc, els qui poden fer alguna cosa es troben en un altre, i la distància que els separa fa difícil que es comuniquin i arribin a un acord per trobar una solució col·lectiva. L'especialització que acompanya a l'increment de l'intercanvi comercial, també augmenta el distanciament social perquè redueix les experiències compartides i les maneres comunes de veure el món».

La solució a aquesta «síndrome del *commuter*» –l'estranyament universal– no pot ser altra que una aposta per la relocalització: el finançament de la proximitat en les xarxes econòmiques, socials i polítiques. En comptes de malbaratar recursos de tot tipus importats de fora a costos cada vegada més alts, tant econòmics com ecològics i socials, cal reorientar la despesa pública i privada cap a sistemes d'aprofitament eficient de recursos ambientals propers com el sol, la pluja o els productes alimentaris frescos, per tal de propiciar el desenvolupament local de nous sectors d'activitat econòmica. Des del disseny o l'enginyeria de nous aparells i sistemes, fins a la seva fabricació i instal·lació per a ús domèstic, industrial o agrícola, tot això representa un important potencial de llocs de treball igualment propers i sostenibles.

L'estratègia de la proximitat no té res a veure amb un localisme parcel·lador. La sostenibilitat és holística per naturalesa. Si cadascun dels vessants del problema aporta la seva part de la solució, també s'engegaran els efectes multiplicadors del desenvolupament sostenible: augmentarà la disponibilitat de recursos, d'una banda, mentre per una altra la presa de decisions sobre la seva assignació s'aproximarà més al control democràtic de la gent. Qui és capaç de satisfer una fracció creixent de les seves necessitats locals traient partit de forma eficient als seus propis recursos, també es fa més capaç per relacionar-se autònomament amb el món exterior. La proximitat sostenible capacita la comunitat per atreure l'interès d'inversors llunyans, i negociar-hi des d'una posició independent.

La gran qüestió a dirimir en el segle XXI serà precisament quina classe de globalització acaba guanyant la partida. La que transfereix la capacitat de decisió cap a centres de poder cada vegada més distants, autocràtics i ingovernables. O la que es basa en l'autonomia democràtica local i la reforça. La primera té molts números per acabar fent esclatar el món en una immensa bombolla especulativa. Només la segona pot conduir-nos cap a noves formes de desenvolupament humà ecològicament sostenibles.

La solució a l'estranyament universal és la relocalització.

Nota: Ponència presentada en versió castellana a la Convenció Veïnal de Badalona 2002 de la Confederació de Federacions d'Associacions de Veïns de Catalunya (Confavc)

Cooperativisme i desenvolupament local

**Josep Parcerisa, Ignasi Faura, Teresa Udina,
Ramon Ribes i Jordi Via**

Per parlar de cooperativisme i desenvolupament local, vam convocar a una taula rodona Josep Parcerisa, advocat de la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya; Ignasi Faura, secretari general d'Hispancoop; Teresa Udina, secretària tècnica d'aquesta mateixa organització, Ramon Ribes, soci de la cooperativa de treball Entorn, i Jordi Via, soci de la cooperativa de treball Arç i membre del consell de redacció de nexa.

Josep Parcerisa (J.P.): A Catalunya hi ha aproximadament 300 cooperatives agràries, la qual cosa vol dir que 300 pobles tenen una cooperativa que funciona mínimament bé, tenint en compte que la població agrària és més petita. I és que la participació agrària a l'economia cada vegada és menor. Al començament de segle XX o després de la Guerra Civil, tot el poble estava a la cooperativa, com a mínim tot el poble que no tenia els grans masos. I, en molts casos, la cooperativa era el centre econòmic principal del poble. Ara, cada vegada més ens trobem que la funció econòmica va perdent pes perquè l'agricultura va a menys, mentre que el factor social adquireix més importància. A escala local, la cooperativa té un paper evident d'aglutinador del poble. Pensem, per exemple, que a molts pobles, on no hi ha cap banc o caixa, les seccions de crèdit de les cooperatives estan pagant les pensions, els rebuts de la llum... Un altre exemple són les agrobotigues.

Ignasi Faura (I.F.): Pel que fa al cooperativisme de consum, hi ha dues realitats bastant diferenciades: el consum massiu, que porta a fer cooperatives de grans socis, i el consum que respon a necessitats de petits col·lectius i que porta a crear noves cooperatives i noves activitats.

El que està desapareixent en el cooperativisme de consum és el concepte de poble, perquè el consum no té base local. Per tant, estem evolucionant cap a cooperatives de consum de grans dimensions o bé especialitzades, moltes vegades en vinculació a interessos de determinats col·lectius o moviments.

Les cooperatives que tenien com a única referència el poble van desapareixent. Un exemple clar és la Cooperativa 70 de Caldes de Montbui, que es va adonar de la dificultat de continuar donant un bon servei en l'àmbit de la distribució i va decidir canviar l'objecte de l'activitat. Van vendre el negoci de la distribució i van salvar tot el patrimoni. També és cert que queden algunes cooperatives de poble que funcionen, però no són cap punt de referència.

Quan parlem del sector del consum, hem de tenir en compte que l'única força que tenim és la massa de consumidors. Per poder competir, les cooperatives de consum hem de generar una gran massa de consumidors per aconseguir comprar amb preus que siguin comparables o millors que els altres. Per tant, tenim l'obligació de créixer.

O anem al consum massiu o bé ens centrem a proveir un col·lectiu. Les cooperatives ecològiques estan vinculades a col·lec-

A escala local, la cooperativa agrària té un paper evident d'aglutinador del poble..

tius que s'autoabasteixen de productes ecològics a partir de criteris gestionats per ells.

Caldria recuperar novament la vinculació de la forma cooperativa amb els moviments socials. Perquè constantment les dinàmiques socials creen noves necessitats de serveis per a aquests moviments i la cooperativa podria continuar sent la fórmula adequada per satisfer-les.

Teresa Udina (T.U.): M'agradaria remarcar l'aportació de les cooperatives de consum en la creació d'ocupació. Tot i que les cooperatives locals són molt febles, les grans cooperatives, a mesura que van creixent van ocupant territori i van creant llocs de treball. Encara que són cooperatives grans que s'implanten en un territori, sempre intenten l'arrelament local i cohesionar els consumidors amb tallers d'informació i formació, o bé treballant amb les forces vives dels diferents territoris per dur a terme aquests tipus d'activitats més socials.

Ramon Ribes (R.R.): Voldria comentar algunes coses sobre el cooperativisme d'iniciativa social. Aquestes cooperatives socials, majoritàriament, tenen una dimensió petita i es nodreixen molt de l'àmbit local. Sovint sorgeixen arran de la necessitat de l'administració, d'externalitzar serveis. També n'hi ha de vinculades a moviments socials de les poblacions, quan aquests moviments identifiquen oportunitats de treball al municipi en temes socials i aleshores creen una cooperativa. Però del moment que aquestes cooperatives comencen a créixer, moltes vegades ho fan en contra de l'arrelament local i la seva vinculació local acaba fent-se a través de les administracions, que consideren com un client més que no pas com un *partenaire* amb el qual poder dialogar i anar creant teixit social i créixer dins la mateixa població.

El que s'està donant també en el sector dels serveis d'atenció a les persones és que les cooperatives i d'altres entitats sense ànim de lucre han obert mercat i, ara que ja està creat, hi penetren les mercantils. S'hauria de convèncer els ajuntaments perquè, a l'hora de contractar serveis, valoressin més coses a part del preu.

I.F.: Quan es va a un concurs en l'àmbit d'iniciativa social, el que la institució demana a la cooperativa és: m'ho resoldran amb la mateixa eficiència que els altres? És cert, demanen preu, però no únicament. Si les cooperatives d'iniciativa social han de sortir endavant perquè són capaces de treballar amb preus més barats, enfon-

En el cooperativisme de consum està desapareixent el concepte de poble, perquè el consum no té base local.

qui som. Estem en un món de quantitats; la gent les vol. Donem-les-hi si volem apropar-la cap a nosaltres. Perquè, si no, ens anirem diluint.

I.F.: D'una banda, tenim cooperatives que funcionen bastant bé i, de l'altra, apareixen necessitats socials noves que no troben gaire resposta. Per tant, se'ns obren oportunitats. Els dèficits més grans del sector són, al meu parer, dintre nostre. La nostra especificitat és respondre a necessitats col·lectives a partir de les persones. Això és el cooperativisme.

Per exemple, en el món rural apareix la necessitat de crear unitats de servei a les persones en el territori. I aquí ens podem trobar perfectament les cooperatives de consumidors amb les de treballadors. Hem de redefinir els nostres negocis tradicionals i em fa l'efecte que les formes flexibles que hem trobat poden donar-hi resposta. El problema és que si flexibilitzem sense generar cultura cooperativa té lloc la dissolució de la nostra identitat que tu dius. Com qualsevol societat, necessitem gent emprenedora. I si el nostre capital són les persones, el lideratge humà és fonamental, i fonamental és la capacitat de generar implicació, participació, aportacions... Aquests són els grans llegats que tenim.

En tots els àmbits tenim cooperatives que saben gestionar. L'esquema econòmic s'està obrint i apareixen noves oportunitats i noves necessitats. Ara estem en una etapa on la ideologia s'ha debilitat, però les idees i les persones continuen sent molt necessàries. Necessitem eines per treballar idees, debatre i generar experiències. I aquesta podria ser una de les aportacions del *Nexe*. La situació del cooperativisme a Catalunya és bona, però en canvi des del punt de vista del pensament i la reflexió és molt trista.

Jordi Via (J.V.): Entenc que hi ha d'haver un moviment simultani de consolidació de les empreses d'economia social en l'àmbit sectorial i professional. I això passa per la intercooperació empresarial. Però simultàniament tinc la impressió que hem de construir el sector econòmic cooperatiu, de l'economia social i solidària com a referent pel qual se'ns identifiqui socialment. Per tant, és important construir aquest referent d'economia social i solidària del qual ens sentim partícips i que no és un subsector de l'economia mercantil privada ni de l'economia estatal pública. És un sector específic. El Llibre blanc de l'economia social a Catalunya que parla d'un 8% del PIB a Catalunya, això configura una realitat potent i consistent.

S'hauria de convèncer els ajuntaments perquè a l'hora de contractar serveis, valoressin més coses a part del preu.

Comparteix la crítica a la ideologització de la nostra experiència econòmica, però em sembla essencial incorporar a la visualització de les nostres experiències una dimensió conceptual, si voleu contrahegemònica. Hem de parlar d'autogestió i de democràcia econòmica; si deixem aquests conceptes tancats en la nostra subcultura, no farem res.

T.U.: Val la pena ser optimistes i intentar, cada un des del seu vessant, donar tot el suport a qualsevol intent de cooperació entre cooperatives. Des de la creació de grups empresarials més amplis fins a iniciatives locals que incorporin treball associat, habitatge, consum... Hem d'anar-nos adonant que podem fer coses conjuntament. En el cooperativisme de consum, moltes iniciatives noves parteixen de treball associat, que s'ajunta amb consum. Per exemple, la cooperativa de Grup Qualitat o Arç.

R.R.: La formació és un tema clau. La gent que estem ara vivint els valors cooperatius ens ha costat els nostres anys arribar fins aquí i el que hem de fer és que la gent que ve darrere nostre triguí molt menys temps a fer aquest procés, perquè realment, a partir d'aquí, podrem crear una xarxa de cooperatives que faci molt més visible el sector.

Potser caldria abandonar una mica les subcultures pròpies per arribar a allò essencial que tenim en comú. Des de la Federació de Cooperatives de Treball ens hem de posar les piles: hem de millorar les nostres habilitats en gestió de cooperatives però també adreçar la formació a fomentar els valors del cooperativisme, a conèixer la seva història...

I.F.: Tota organització necessita una cultura, més si actuem en un mercat europeu de 450 milions d'habitants. El problema de superar la visió local és imprescindible. No per deixar d'actuar localment, sinó perquè la cultura dominant estarà marcada per les característiques del mercat de 450 milions. Vindrà un competidor més gran d'un altre lloc. Les referències que teníem fins ara no ens serveixen; o creem una cultura que sigui capaç de ser eficient a partir d'una comprensió de la societat i del mercat en què hem d'actuar o no podrem donar respostes als nostres problemes, amb independència de la nostra dimensió, activitat o professionalitat.

Quan una cooperativa està crisi, aquesta no solament és econòmica; sempre hi ha un problema de cultura al darrere. I, en canvi,

Hem de parlar d'autogestió i de democràcia econòmica; si deixem aquests conceptes tancats en la nostra subcultura, no farem res.

no es genera debat públic sobre cultura cooperativa. Per què en el nostre sector passen coses importants i no les discutim?

J.V.: Penso que el cooperativisme potencialment pot gestionar qualsevol tipus d'empresa amb èxit. Ara bé, quan col·loques el nostre model socioeconòmic en la realitat no sé si estem en condicions de fer front a les lògiques de determinats sectors. Un exemple d'això és l'acord relativament recent entre el Grup Eroski i Intermarché. Des de la lògica d'assolir capacitat de compra, l'acord és obvi. Des d'un punt de vista cooperativista, no tant. Hi ha quin qüestiona la responsabilitat social d'Intermarché. No es tracta de purismes; es tracta de ser conscients del que comporta des del punt de vista cooperatiu tenir presència en determinats sectors. I de l'únic que es tracta és de gestionar aquests interrogants.

Considero que l'experiència d'Eroski està ubicada clarament dintre del moviment cooperatiu; per les característiques i per les mancances que té. De la mateixa manera que també dic que el 40% de les cooperatives de treball que existeixen a Catalunya són fraudulentament constituïdes sense cap mena de voluntat de fer cooperativa. I em sembla pitjor això. Es tracta, per tant, de no caure en el cofoisme, sinó d'impulsar processos de millora de la nostra autoestima com a sector.

I.F.: És impossible subsistir sense vinculacions amb centrals de compra. Hi ha coses que les has de fer, igual com una cooperativa de treball o una d'agrària s'haurà d'aliar amb qui sigui per donar sortida a determinades opcions. El que porta el model cooperatiu és la coherència interna: la democràcia, la participació, el repartiment dels resultats, que els productes que fem tinguin qualitat... En canvi, hem de comprendre que és impossible viure fora del món. I n'hem d'estar contents, perquè viure fora del món és la mort.

J.V.: Estem en un mercat que té les característiques que té, però no hem de renunciar a la construcció d'un mercat diferent, més proper. L'equilibri que hem de fer per subsistir com a empreses cooperatives en un context tan brutalment agressiu és impressionant i està farcit de contradiccions. Acceptant això, no hem de renunciar a construir un mercat social. Cal gestionar la contradicció sense renunciar a transformar.

I.F.: Primerament, hem d'explicar a les Administracions locals que l'economia social és un agent cívic i social que requereix un

***En lloc de
queixar-nos, les
cooperatives ens
hauríem
d'esforçar a
cercar recursos
per fer front a
les grans
empreses
mercantils.***

tractament global en les polítiques a la localitat. Hi ha ajuntaments que ho tenen clar, però són una minoria. En segon lloc, caldria participar d'una manera molt activa en l'àmbit d'atenció al benestar social en el terreny local. Per mi, les cooperatives agràries haurien d'entrar en aquest sector; deixar de mirar només la seva branca perquè crec que tenen una capacitat d'influenciar molt més gran. Així mateix, les cooperatives d'iniciativa social podrien aportar molt a aquesta visió de gestió; també des del cooperativisme de consum tenim molt clar que cal entrar-hi cada vegada amb més força.

Després hauríem d'experimentar fórmules de partenariat molt més actives i obertes de les que hi ha ara. Els ajuntaments han de promoure noves activitats i comprometre-s'hi si realment volen que es facin d'una manera adequada a les necessitats de la comunitat a què han de servir.

J.V.: A la Federació de Cooperatives de Treball parlàvem d'impulsar la constitució d'empreses cooperatives des dels ajuntaments i hi afegíem un element important: la incorporació sistemàtica de clàusules socials en els concursos dels ajuntaments, però no orientades exclusivament a les cooperatives d'iniciativa social, sinó al conjunt del cooperatives.

Quan una cooperativa està en crisi, aquesta no sols és econòmica; darrere sempre hi ha un problema de cultura.

Pressupostos participatius i associacionisme

Ernesto Ganuza Fernández

El creixent interès per la democràcia en els àmbits institucionals (acadèmics, administratius, polítics, associatius, etc.) posa sobre la taula una sèrie de qüestions que són difícils d'ignorar, ja que es mostra una inclinació a concentrar sobre un mateix denominador comú les solucions a un problema que està resultant ser àmpliament compartit. De forma general es coincideix en la idea de la necessitat d'aprofundir en la democràcia, cosa que suggereix interrogar necessàriament l'estat actual de les nostres democràcies. No obstant això, en preguntar sobre què vol dir això d'aprofundir la democràcia, què significa, per a uns i per a uns altres, ens trobem ja amb algunes diferències, encara que quan portem a col·lació aquesta demanda no hi ha dubte que s'està pensant que hi ha alguna cosa que podria ser d'una altra manera. Però el què...

Els estudis polítics assenyalen una tendència, aquí a Espanya, molt similar a la d'altres països europeus, il·lustrada pel que denominen *desafecció pública*¹. La *desafecció* ve a sintetitzar dos comportaments, en teoria, contradictoris. D'una banda, no hi ha dubte que la ciutadania en general no qüestiona, ni eleva la veu en contra del règim democràtic, més aviat al contrari, cosa que contribueix a pensar en alts nivells de legitimitat per als nostres sistemes polítics. Aquest no serà el problema. No obstant això, no hi ha tampoc dubte que la ciutadania en general sent escassa inclinació cap a la política en general, cosa que es tradueix en una efectiva falta d'interès pel que passa en l'àmbit polític i públic. D'aquesta manera, si la ciutadania no sembla qüestionar la democràcia, sí sembla descontenta amb la seva manera d'actuar. Aquesta aparent contradicció es resol dient que és el que podria explicar la creixent indolència dels ciutadans vers allò públic i els seus baixos nivells de vinculació amb els assumptes comuns, mentre efectivament es viu plàcidament dintre de les regles democràtiques, és a dir, se segueix votant periòdicament un règim que assegura les llibertats i els drets, però escassegen les inclinacions participatives i d'associació. La pregunta i el problema, aleshores, és què fer amb aquest circumloqui intel·lectual de la *desafecció pública*.

Institucions tan disperses, des d'un punt de vista organitzatiu i àrea d'influència, com l'OCDE o el Banc Mundial, l'ONU o la UE, des de fa uns anys han establert programes d'investigació, línies de subvencions i assessoraments orientats a aprofundir la democràcia. Partits polítics com el PSOE o IU, a Espanya, mostren cada vegada més disposició a ser receptius davant aquesta qüestió, que es podria traduir en una inclinació a assumir mecanismes orientats a aprofundir la democràcia. Tots coincideixen a assenyalar la importància que té que el ciutadà pugui sentir-se part implicada en l'Administració pública, com a forma de fer créixer la seva vinculació cap als assumptes públics i, per consegüent, com a possibilitat de plantar cara a l'estat actual de la situació política, reforçant les institucions democràtiques. En aquest sentit, els pressupostos participatius van ser declarats com a "bones pràctiques de gestió pública" per part de l'ONU en el Congrés Internacional Habitat II a Istanbul, el 1996. Alhora, des de fa uns quants anys, s'han implantat diferents mecanismes en l'àmbit local que donen suport a la implicació del ciutadà, per mitjà dels consells locals, els nuclis d'intervenció participativa (NIP), etc. La UE acaba de crear una línia d'actua-

La ciutadania en general sent escassa inclinació cap a la política en general, cosa que es tradueix en una efectiva manca d'interès pel que passa en l'àmbit polític i públic.

1: Per exemple, M. Luz Morán i J. Benedicto, *La cultura política de los españoles*, CIS 1995. També, J. R. Montero, R. Gunther i M. Torcal, *Actitudes hacia la democracia en España: legitimidad, descontento y desafección*, REIS núm. 83, 1998 (pàg. 9-49).

ció a través dels programes Urbal dedicada a explorar la democràcia participativa. El PSOE, en el seu document sobre les noves tendències polítiques per al segle XXI, recull de manera explícita la necessitat d'“ampliar les fronteres de la democràcia”, “facilitant la implicació [del ciutadà] en les deliberacions i en les decisions públiques”². El Banc Mundial estimula creixentment projectes de desenvolupament fonamentats en la coimplicació dels beneficiaris (monitoratge participatiu). L'OCDE planteja, en un informe sobre polítiques públiques en les democràcies occidentals³, la seva bona inclinació a veure en els processos que coimpliquin la ciutadania en els assumptes públics, una forma de gestió pública eficaç i sòlida. I igualment, les associacions no dubten a afirmar la necessitat de més participació ciutadana en els assumptes públics, reivindicació per molt temps abandonada pel moviment associatiu veïnal.

Ara bé, una cosa és entendre que la democràcia actual està mancada d'una implicació ciutadana en els assumptes comuns, considerada beneficosa i cívica, i una altra cosa és pensar la manera com es pot afrontar el que sembla mostrar-se com una certa patologia. Aquí és on la democràcia participativa recapta la majoria dels seus atributs i no en el moment de pensar, en teoria, el desig que augmenti la participació i la implicació ciutadana. És a l'hora de pensar la manera com podem fer front als suposats desfavoros de la democràcia representativa, com també hem de veure de quina manera s'aprofundeix la democràcia dintre del teixit social existent, en haver de considerar en la seva aplicació les xarxes socials que conformen una comunitat, perquè aquí les diferències ja són notables, en tant que el mateix medi social en què s'apliqui també modificarà la forma i institucionalització del procés.

De qualsevol manera, en pensar sobre un element comú que més o menys pugui aglutinar l'ampli ventall de “reformes” a les quals s'al·ludeix, implícitament o explícita, s'assenyala la *deliberació* com l'atractor potencial per on han d'anar els canvis. Deliberació, diàleg, en definitiva, l'intercanvi de raons, argumentació contra dominació i autoritat. La idea suposada és que quan els ciutadans poden discutir els assumptes públics entre ells, és quan es diu que la ciutadania sentirà més implicació sobre el que passa en la seva ciutat. Implicació amb la seva ciutat des d'un àmbit polític, és a dir, una ciutadania que se suposaria aleshores copartípic de la ciutat que habita. Si això és així per al més liberal (Rawls) i el més participatiu (Castoriadis),

És hora de pensar com podem fer front als suposats menyspreus de la democràcia representativa, com també veurem de quina manera s'aprofundeix la democràcia dins el teixit social existent.

2: PSOE, *Conferencia Política: Ciudadanía, libertad y socialismo*, &116, &117.

3: OCDE, *Citizens as Partners: Information, Consultation and Public Participation in policy-making*, 2001.

necessàriament hem de discutir com es pot fer i de quins mecanismes disposem amb l'objectiu de fer-ho concórrer. Perquè, més que parlar sobre l'aprofundiment de la democràcia, fet en el qual hi ha una gran coincidència, hem de parlar de com la volem i com ho podem fer, perquè, i en això les AA.VV. tenen un gran paper a jugar, és per mitjà del que puguem fer en el medi en el qual estem (la democràcia representativa) com anirem donant-li forma i sortiran les diferències entre les unes i les altres. Això és molt semblant al molt extens argument que és necessari que augmenti la participació ciutadana, encara que a l'hora d'adoptar mesures i accions amb aquesta finalitat no tot-hom coincideix en els mitjans.

La democràcia representativa

El marc representatiu que emmarca la nostra vida política i pública s'assenta sobre fonaments bàsics com les llibertats i els drets d'igualtat. No sols no es qüestionen, sinó que han contribuït de forma generosa a qüestionar la manera de fer dels polítics, el funcionament institucional i la mateixa representació com a forma d'operar políticament, almenys, fins al punt d'introduir en els diferents àmbits institucionals la necessitat de preguntar-se sobre el paper de la ciutadania i les seves relacions amb aquesta.

En certa manera, tot això ha contribuït que en l'actualitat qualsevol ciutadà se sent capacitat per demanar comptes a qualsevol polític, és a dir, la ciutadania sent que aquest hauria de donar sempre raons de què fa i què no fa, i s'abandona la confiança en els arguments d'autoritat. Una altra cosa és que ho faci o que tingui oportunitats de fer-ho, però en principi sí posa de manifest un assoliment important: la política i els polítics no són ja percebuts com gent amb un grau d'excel·lència especial, sinó que són percebuts des de fa molt de temps com a ciutadans amb grans responsabilitats que han de donar comptes del que fan a la ciutadania. Això igualment suposa deixar de pensar que la política o el polític tingui una procedència aliena a allò social o a la ciutadania (és a dir, com si el poder derivés directament de fonts divines o de la sang blava). No ve al cas dir que no poden observar-se tots aquests elements que nodreixen la nostra vida social com si procedissin d'una generació espontània; més aviat mostren el cúmul de conflictes històrics

per frenar l'omnipotència dels poders arbitraris. Ara bé, tot i això, la ciutadania sent que la seva capacitat d'influència en les coses públiques és mínima, per no dir nul·la, i augmenta la percepció que el sistema polític manca de la sensibilitat i la receptivitat necessària davant les demandes ciutadanes⁴. I no és que no hi hagi mecanismes pensats per complir aquesta funció, sinó que sembla que no són suficients.

Aquest buit existent entre el que els ciutadans pensen i els polítics fan, és el buit per on tots pensem que cal fer alguna cosa. En aquest sentit, si prenem la *deliberació* com a element gresol capaç d'emplenar aquest buit, parlem de la importància, primer, de la *informació* que haurien de tenir els ciutadans per poder deliberar, i parlem també de la necessitat de consensuar de forma més àmplia els *critèris* a tenir en compte per al procés de presa de decisions dels governs executius. D'aquesta manera, en aprofundir en la democràcia, en gran mesura es busquen mecanismes que facilitin la concurrència d'aquests elements.

La repercussió que aquest patiment té en l'àmbit local és, si pot ser, més gran. Aquí tampoc no es qüestiona la democràcia, però cada vegada es fa menys ús dels canals formals que posen els ajuntaments a la disposició de la ciutadania. En l'àmbit local es manifesta aquesta desconexió entre els poders públics i la ciutadania, entre els canals formals de participació i la ciutadania en general, pensats en el seu moment per estrènyer la distància que separa la presa de decisions pública de la ciutadania en general. L'ajuntament és vist, per la majoria dels veïns, com un ens aliè a la vida quotidiana dels ciutadans, de la mateixa manera, encara que en un grau menor, que les institucions estatals o autonòmiques. Frequentment es desconeix com funciona per dintre, què pot fer o què no pot fer un ajuntament, és a dir, es desconeix el complex entramat de competències que delimiten els seus marcs d'actuació, es desconeix també la complexa normativa tècnica que se segueix en l'elaboració dels pressupostos i en l'elaboració dels projectes, per exemple, d'inversions, es desconeix igualment la seva capacitat legislativa. No sols es desconeix l'organització i el funcionament de la casa pública, els seus límits i els seus condicionaments, sinó que a més s'hi mantenen unes relacions que podríem caracteritzar com a impersonals, quan la ciutadania observa l'ajuntament com una institució que dictamina o fa complir normes que, sovint, no s'entenen i no s'expliquen, perquè efectivament no

La ciutadania sent que el polític hauria de donar raons del que fa i del que no fa, i abandonar la confiança en els arguments d'autoritat.

4: Al voltant d'un 60% de la ciutadania diria sentir-se fora de la capacitat d'influència de la presa de decisions política (Morán i Benedicto, *ibid*, pàg. 44). També a l'informe *Sociedad andaluza 2000* (E. Moyano i M. P. Yruela, coord., IESA 2002) es confirma aquesta tendència dels anys vuitanta, per exemple, per a Andalusia.

es poden explicar; però també quan s'hi va a reivindicar o protestar per aconseguir el favor i l'atenció de la casa pública vers el que es considera un dret bàsic o la restitució d'alguna cosa considerada un clar perjudici o quan no s'entén perquè s'inverteix sobre això i no sobre allò altre. El ciutadà del carrer mira l'ajuntament com un tot, en part, com si no tingués fons i en pogués emanar qualsevol cosa. La presentació de demandes sol tenir com a referent la idea que l'ajuntament pren decisions amb alts graus d'arbitrarietat i que no hi ha diferència entre fer o invertir en una cosa o en una altra.

En certa manera, s'entén i percep l'espai públic com si pertanyés a uns pocs, que són els que prenen decisions i exerceixen de mandatariis d'allò "polític". Així és fàcil comprendre com la ciutadania aixeca imaginàriament una frontera entre aquells que decideixen i organitzen l'espai públic (que són els que inverteixen, elaboren normes, sancionen, etc.) i entre aquells, la immensa majoria, que utilitzen aquest espai, però no decideixen ni hi prenen part. És cert que els ajuntaments han procurat, des de la transició democràtica, impulsar mecanismes d'interrelació entre els ciutadans i la casa pública. La progressiva reglamentació de la participació ciutadana ho perseguia. Es tractava de completar el sistema de competència de partits, per tal de legitimar l'acció de les organitzacions socials en l'interior de la política municipal, encara que de forma restringida per mitjà dels reglaments de participació ciutadana. No obstant això, la relació mai no ha passat de ser consultiva (mai no ha arribat a ser una participació directa) i les mateixes organitzacions han acabat per establir relacions de pressió amb el govern electe i s'han habituat als conflictes d'interessos entre elles mateixes, amb la finalitat d'aconseguir incidir en la presa de decisions. Això, lluny d'ajudar a apropar l'ajuntament a la ciutadania, ha suposat un reforç en el distanciament de la ciutadania en relació amb l'ajuntament i, simultàniament, un desànim en la participació associativa.

El panorama després d'un temps en el qual les organitzacions veïnals es van esforçar i van concentrar en la millora general de la qualitat de vida de les seves poblacions, amb una participació estimable de la ciutadania i un context polític favorable, és el d'una població que sembla, des de fa uns quants anys, no voler participar, com si no hi hagués res a fer o com si no calgués participar, un cop que el buit a què al·ludíem abans s'observa com a insalvable, i es genera allò que hem ano-

El ciutadà del carrer mira l'ajuntament com un tot, com si no tingués fons i d'ell pogués emanar qualsevol cosa.

menat desafecció pública. Des de fa temps se sent molt aquest afegitó: “la gent no participa”, “la gent va a la seva”. Paral·lelament, la mateixa activitat de les associacions ha disminuït molt en relació amb el que feien fa 15 anys; dintre de les associacions la rotació de funcions ha disminuït, entre altres coses, per la falta de persones amatents a assumir-les; s’ha generat una gran dependència cap a l’Administració i, en molts casos, es reproduïxen dintre de les associacions relacions verticals i burocratitzades. És inevitable interrogar-se: si les associacions van ser integrades en els canals formals de participació com a representants legítimes de la ciutadania, per què van ser reduïdes a un paper consultiu, per què els ajuntaments les van convertir en les úniques veus representatives, desestimant al seu torn la possibilitat d’establir altres procediments dirigits a la resta de la ciutadania i a altre tipus d’associacions que no fossin veïnals, molt poc representades en els òrgans administratius. El que sí sembla que es va aconseguir és la creació d’un específic mapa de les relacions públiques i la participació democràtica més enllà de la votació periòdica en les eleccions, al voltant d’un cercle restringit de participació, que ha estimulat una competència efectiva entre les associacions, fent aquestes partit segons els interessos de cadascuna⁵. Si això passa en l’àmbit local, la nova Llei orgànica sobre el dret d’associació de nivell estatal és, si pot ser, més contundent:

“Resulta patent que les associacions ocupen un paper fonamental en els diversos àmbits de l’activitat social, que contribueixen a un exercici actiu de la ciutadania i a la consolidació d’una democràcia avançada, representant els interessos dels ciutadans davant els poders públics...” (Llei orgànica 1/2002, 22 març, &VI)

El ciutadà no deixa de percebre que tant les associacions com l’ajuntament es conformen de forma aïllada i tancada, que actuen segons criteris propis, en certa manera, aliens a la ciutadania i el que senten són els seus problemes i interessos més quotidians, però també paradoxalment el ciutadà sap que és precisament allà on es prenen les decisions. Aleshores, què fem?, és adequada l’organització de les coses com per respondre al que s’està plantejant?, podem pensar que les xarxes socials existents actualment s’adeqüen a les exigències que s’estan plantejant? En aquest sentit, podríem expressar que quan parlem de crisi de la participació ciutadana, estem parlant d’aquesta realitat: una participació allunyada de la decisió i entesa

El ciutadà no deixa de percebre que tants les associacions com l’Ajuntament es conformen de forma aïllada i tancada, que actuen segons criteris propis, en certa manera aliens a la ciutadania.

5: Per mitjà de la Fundació Esplai i el Ministeri de Treball i Assumptes Socials es van fer uns seminaris d’autodiagnòstic associatiu a 10 comunitats autònomes durant l’any 2001. Moltes de les debilitats que s’hi han apuntat són assenyalades per més de 50 associacions que van assistir als seminaris que van tenir lloc a Andalusia (www.redasociativa.org)

essencialment com a consulta, uns procediments participatius tancats i que estimulen la competència d'interessos particulars (pressions, favors), la implantació de relacions impersonals amb tot l'espai públic, el despreniment i la subsegüent indolència (falta d'afectació o desafecció) en relació amb el que passa en allò públic, dintre del municipi; un procés de presa de decisions guiat per uns criteris particulars i personalistes, etc.

La democràcia representativa genera un marc d'actuació que posiciona el ciutadà en un lloc en el qual no fa falta la seva participació, ni tan sols la seva implicació en els assumptes comuns, almenys d'una forma efectiva en l'àmbit polític. La creixent importància que pren la consideració de la seva implicació ens condueix directament a parlar sobre les esperances i decepcions de la representació com a forma d'entendre allò públic i la política, perquè é clar que el ciutadà en aquests moments no veu possibilitats d'implicació més que a través dels partits polítics i les associacions ciutadanes, dos dels actors més rellevants en el desenvolupament institucional de la democràcia representativa. Però pensem que segons un treball del CIS, el 1997, en l'àmbit estatal, no hi havia més d'un 11% de persones associades, i s'arribava a la xifra d'un 86% en el cas de les persones que mai no han estat associades⁶. Aleshores, tornem a fer-nos la pregunta: aprofundir, quina democràcia?

Democràcia participativa?

Podríem dir juntament amb Noberto Bobbio que un bon indicador sobre la democràcia no és el nombre de gent que va a votar, sinó en quants llocs un ciutadà pot exercir aquest dret⁷. La democràcia representativa genera un espai polític restringit, que fomenta:

- una idea del poder molt similar a la d'un poder aliè i per sobre de la resta de la ciutadania;
- una ciutadania desvinculada de la cosa pública, que només s'agrupa quan un fort interès aconseguix aglutinar-ne uns quants, mentre que el comportament habitual que estableix amb l'Administració és de forma individualitzada;
- unes relacions polítiques basades en la representació, que només signifiquen el diàleg polític en un espai restringit a uns quants;

És cert que les associacions ciutadanes són l'únic «pont» legítimat per l'Administració per traslladar les inclinacions i preferències dels ciutadans a l'Administració electa i implicar la ciutadania en els assumptes comuns.

6: Sonia Frías, *Cultura Política en España: conocimiento, actitudes y práctica*, CIS 2001. La xifra augmenta a un 14% d'associats per a Catalunya.

7: Noberto Bobbio, *The future of democracy*, Oxford 1987, pàg. 56.

- genera una interrelació pública fonamentada bàsicament entre les associacions ciutadanes i els partits polítics, al marge de la majoria de la ciutadania, que entén que no té capacitat d'incidència en tot el que passa en allò públic;
- per extensió es concep la participació com una cosa consultiva, on els òrgans executius reben informació, i on es restringeix la presa de decisions a un grup més aviat petit. En aquest sentit, els criteris conduents a la presa de decisions sobre la distribució dels recursos públics solen tenir una base particularista i personalitzada;
- la manifestació democràtica es converteix merament en l'agregat numèric de les persones que voten periòdicament cada quatre anys...

És cert que les associacions ciutadanes són l'únic "pont", legítimat per la mateixa Administració, per traslladar les inclinacions i preferències dels ciutadans a l'Administració electa i implicar la ciutadania en els assumptes comuns. Per això no és estrany que els estudis socials utilitzin com a barem de l'estat de salut de les democràcies el nombre d'associacions efectivament registrades i el nombre de ciutadans associats en una determinada localitat o país (el capital social), com a forma d'estendre la manifestació democràtica fora dels comicis electorals. Llavors, si en parlar d'aprofundir la democràcia, estem dient que només volem augmentar el pes relatiu de les associacions en la presa de decisions públiques amb la finalitat de democratitzar la política, estem parlant de qualificar més encara les regles institucionals que situen la ciutadania en un espai en el qual no és necessària la seva participació i, per tant, seguim preservant la participació a uns pocs, on el ciutadà només pot adoptar un paper pacient i inactiu, a l'espera que els canals formalment institucionalitzats i els representants determinin i especifiquin la destinació final de les accions i els recursos públics, en el cas que el procés de presa de decisions inclogui la veu, almenys, de les associacions ciutadanes.

En realitat, això suposa, en meditar sobre la democràcia, que pensem efectivament que qualsevol ciutadà pot *implicar-se* en alguna cosa pel mer fet d'estar present en un lloc, encara que no participi del seu engranatge decisonal, ni tingui possibilitats d'influir directament sobre el que passa al seu voltant mentre les xarxes socials existents no ho permeten. Això és entendre la participació només de forma consultiva, almenys la participació de la majoria de la gent. Seria també

La informació només serveix per informar, en principi, a uns quants, que establiran els criteris necessaris per al procés públic de presa de decisions.

entendre la participació política (i associativa) des del voluntarisme, pel qual creiem que està justificat demanar la participació d'un ciutadà en una associació o en un partit polític, encara que el seu pes entorn de la destinació de les accions futures sigui mínim i encara que pensem que això és el que aporta el grau de civisme necessari per calibrar una democràcia.

Així, recordant el que fa poc dèiem sobre la coincidència a assenyalar la necessitat que la ciutadania s'impliqui en els assumptes públics, per mitjà de la deliberació, podem pensar si això ho podem aconseguir per mitjà que la ciutadania se sumi massivament a les associacions, per mitjà de lleis, subvencions o parcel·les de poder, complint aquestes el seu paper d'intermediàries i deixant l'espai polític restringit a la participació associativa i la dels partits polítics. Almenys això cal preguntar-s'ho, perquè pensant el que abans deia Bobbio sobre el que podem considerar una democràcia, hem de considerar si per democràcia entenem això precisament que generem: la política restringida a la competència de partits i, per extensió, a la competència entre associacions, cosa que ens ofereix sobretot una participació consultiva (estic parlant de la majoria de la gent), en tant que la informació només serveix per informar, en principi, a uns quants, que establiran els criteris necessaris per al procés de presa de decisions públic, etc.

És més, parlant de representació, podríem qüestionar fins a quin punt el concepte de representació en política compleix avui les mateixes funcions que quan va ser esgrimit com a justificació de les democràcies contemporànies (en el segle XVIII). Avui podríem atrevir-nos a dir que la immensa majoria de la població no està associada a cap organització i que els interessos que aglutinen les associacions ciutadanes i els partits polítics, no poden emular els interessos de la resta, bé els ciutadans que estiguin associats a moviments de caràcter sectorial, bé ciutadans que directament no estiguin associats. I, no obstant això, els reglaments de participació ciutadana que durant els anys 80 es van desenvolupar en una gran quantitat de municipis i encara segueixen vigents, sobrerepresenten les associacions de veïns davant d'altres col·lectius que veuen restringida la seva participació i implicació en els canals formalment institucionalitzats, a més d'obviar la resta de la ciutadania no organitzada.

Els pressupostos participatius

En el debat sobre l'aprofundiment de la democràcia, per exemple, l'OCDE remarca de manera especial la informació, la necessitat que la ciutadania pugui tenir un accés més gran a la informació, alhora que es generen processos consultius àmpliament estesos perquè la ciutadania pugui aportar i contribuir amb les seves opinions i idees. El fet que l'ampli nombre de població dels nostres estats-nació faci impossible mantenir aquesta relació fluida, sembla no ser ja obstacle per a la seva aplicació, a partir de l'ús de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (Internet). Ja n'hi ha bastants experiències, com per exemple fòrums institucionals a Internet, on a més d'oferir informació, s'habilita un espai virtual per a la deliberació i contribució de suggeriments. No obstant això, l'extensió d'aquesta pràctica, tal com s'està implantant, d'alguna manera fomenta un tipus de ciutadania molt aïllada, sense incentivar els components relacionals i tractant el ciutadà de la mateixa forma *pacient*, ja que en realitat això no suposa més que la mateixa organització, aprofitant la tecnologia de què disposem. La informació cobra sentit quan s'estableix de forma bidireccional, és a dir, un s'informa i pot després actuar a partir d'aquesta informació. En cas que només sigui possible informar-se i ja està, estem obviant la possibilitat que qui s'informa pugui aportar el seu coneixement i realitat a la composició dels criteris que guiaran les decisions públiques. En certa manera, significa reproduir el mateix joc i la mateixa distribució de papers, tret que en el desenvolupament d'aquesta pràctica sembla més fàcil que s'afebleixi l'actual situació de les associacions, ja que el lloc que ara ocupen passaria a tenir una rellevància secundària, en prevaler el caràcter individual de la participació i de la reflexió. No dic que les noves tecnologies no puguin contribuir de manera eficaç al desenvolupament d'una democràcia participativa, sinó que, com en tot, depèn de l'ús que els donem i no de la seva naturalesa prèviament concebuda⁸.

Jo parlaré dels pressupostos participatius com una experiència nova orientada a aprofundir la democràcia, tant pel que posa en joc, com pels seus components institutents. És clar, hem de pensar el mateix que amb la "teledemocràcia", ja que els pressupostos participatius també depenen del seu ús i extensió i no de la seva pròpia naturalesa. Els pressupostos participatius

La informació pren sentit quan s'estableix de manera bidireccional, és a dir, un s'informa i després pot actuar a partir d'aquesta informació.

8: Joan Subirats fa una llarga reflexió sobre aquest tema, pensant l'abast i els límits del que s'anomena "teledemocràcia". Papers núm. 26, www.democraciaweb.org.

s'estan desenvolupant a Espanya en 4 municipis, Rubí entre ells, encara que ja són més de 100 ciutats brasileres les que realitzen la gestió pública a partir dels pressupostos participatius, també algunes ciutats peruanes, Villa el Salvador entre altres, i algun municipi colombià.

En realitat podríem expressar que si la participació té alguna relació amb la idea d'aprofundir la democràcia, cosa àmpliament compartida, és coherent pensar que això significa establir i estendre pautes participatives en l'entramat institucional. No obstant això, aquí hi ha dues qüestions fonamentals íntimament interrelacionades una amb l'altra: què entenem per participació i en quin lloc col·loquem el ciutadà dintre d'aquest entramat.

Entendre la participació com un tret que defineix la democràcia, des de la participació electoral fins a la participació associativa, com un tret que en legitima el desenvolupament institucional, ens duu a pensar quina participació desitgem. Fins ara, la participació desenvolupada té un fort caràcter consultiu, és a dir, la gent participa per opinar i aportar elements que puguin tenir en compte els qui tenen la responsabilitat de la presa de decisions. Sense esmentar el caràcter assistencial pel qual moltes de les propostes, tant administratives com associatives, s'ofereixen a la ciutadania amb l'objectiu que aquesta consumeixi aquests productes. Entre la consulta i la relació de consumidor establertes, la participació així concebuda, igual que les relacions institucionals concebudes a partir d'aquesta equació, ens aporten una idea del ciutadà caracteritzada fonamentalment pels seus trets passius. El ciutadà és pensat com algú que té unes necessitats a cobrir, la participació dels qual no és necessària o només ho és de forma consultiva, i per tant no és necessari fer-lo coparticip.

En aquest sentit, els pressupostos participatius permeten implantar un procés participatiu que té en compte el caràcter actiu de la ciutadania, en el seu component relacional, mentre possibilita fer de la participació una cosa més que una simple consulta i una cosa més que una mera operació assistencial i "clientelar". Que pugui significar un paper actiu ho podem resumir com aquella imatge que mira el ciutadà no tant des de les seves necessitats a cobrir, sinó a partir de la seva capacitat per pensar i reflexionar sobre les seves necessitats i, per tant, tenint en compte la seva particular condició per pensar i decidir sobre el que passa al seu voltant. No es tracta de posar l'accent en les necessitats, que manquen de valor objectiu, ja que

d'alguna manera ciutadans vivint en l'extrema pobresa poden sentir que l'educació no és una necessitat bàsica, alhora que una ciutadania rica pot deixar de sentir com a necessàries les subvencions de menjador infantil en els col·legis públics⁹. La capacitat dels ciutadans no sols és dispar i heterogènia, sinó que posa l'accent en la seva implicació en els assumptes comuns a partir de reconèixer la seva condició com a persones amb la capacitat de debatre i compartir els problemes propis, tractant de donar solucions a les seves necessitats d'una forma col·lectiva, per mitjà d'un procés políticament racional, previsible i sistemàtic.

Qualsevol aprofundiment de la democràcia, es faci com es faci, penso que ho ha de tenir en compte, almenys amb la finalitat de recrear una relacionalitat ciutadana que permeti fer dels assumptes públics una cosa pròpia. D'una altra manera, seguim pensant que uns pocs saben suficient sobre el que passa o vol la gent, tot fent innecessària la seva implicació; per no pensar que amb això delimitem una institucionalitat en la qual les relacions de poder es restringeixen a uns quants i deixem a cada ciutadà actuar de forma aïllada. Més o menys el que passa ara.

Els pressupostos participatius són un procés que s'organitza al voltant de les assemblees ciutadanes i la participació oberta i universal de tota la ciutadania. D'acord amb la peculiar organització i forma que adquireixi en cada municipi, els ciutadans són convidats per tal que puguin expressar a les assemblees els seus criteris en relació amb l'ús i, en alguns casos, la planificació de les partides pressupostàries que el mateix ajuntament hagi decidit introduir en el procés. Els ciutadans poden discutir amb els seus conciutadans en una assemblea quines consideren que són les prioritats per al seu barri o districte, a més de les prioritats per al mateix ajuntament en els serveis i programes oferts a tota la ciutat. Progressivament, en un procés que va des del més pròxim, el barri, fins al més llunyà, la ciutat, els ciutadans van prenent les decisions del que consideren prioritari per al municipi.

Aquest procés comporta alguns compromisos polítics, ineludibles en la mateixa implantació dels pressupostos participatius, a costa de l'efectivitat del mateix procés:

- la transparència amb què la ciutadania sap fins on i què es pot decidir;
- una més consistent rendició de comptes als ciutadans del que es fa, en tant que al llarg dels pressupostos participatius

El ciutadà és pensat com algú que té les necessitats per cobrir, la participació del qual no és necessària o només ho és de forma consultiva i, per tant, no cal fer-lo coparticip.

9: El primer exemple sobre les necessitats l'he pres de la ponència que Amartya Sen va dictar a la Conferència Internacional sobre "La transició vers la sostenibilitat", Tòquio, maig de 2000. Aquest economista ha treballat llargament el concepte de ciutadania activa i les seves implicacions, entre les quals està, en primer lloc, deixar de valorar el ciutadà des de les seves necessitats, per valorar les seves capacitats tant reflexives com socials.

els ciutadans saben el que han prioritzat i estan capacitats per demanar explicacions de forma clara i transparent, en un procés previsible i organitzat;

- més informació al ciutadà sobre la realitat de l'ajuntament (el pressupost, les competències que té, etc.), aprenent a mirar el consistori de forma col·lectiva i no individual, és a dir, pensant sobre el que es pot fer al costat d'altres ciutadans en la pràctica (i no de forma merament cognitiva), com es comprèn que l'Ajuntament té un límit clar en el seu pressupost i que el que cal fer és aportar els millors criteris per poder fer una priorització en relació amb les necessitats que es tenen i les qüestions de futur que siguin possibles fer en la ciutat;
- més transparència en la gestió dels polítics, particularment traduïda en un seguiment de les decisions adoptades per la ciutadania o, en el seu defecte, unes bones raons que aclareixin el perquè no es van seguir.
- i, sobretot, l'aplicació d'uns criteris impersonals, universals i objectius per realitzar la distribució dels recursos públics, en un procés en el qual són consensuats i tota la ciutadania els coneix, amb la qual cosa es dóna a la ciutadania capacitat per debatre i demanar la rendició de comptes del que l'executiu faci.

Què tenen els pressupostos participatius per contribuir a l'aprofundiment de la democràcia? En realitat els pressupostos participatius no són més que un procediment que habilita espais ciutadans perquè aquests discuteixin i aportin criteris a considerar en la planificació dels pressupostos municipals, combinant, almenys arreu on s'implanta actualment, una participació directa de la ciutadania i una participació semidirecta o representativa. Com a tal, els pressupostos participatius no són res tan nou.

La novetat resideix en la forma que porten a col·lació, ja que hi preval la participació de tots els ciutadans, duent al carrer, de forma organitzada, el debat sobre el pressupost municipal i, en aquest sentit, partint de la implicació instituent del ciutadà en els assumptes públics, no deixant-ho descansar en el voluntarisme de ningú. És més, possibilita pensar en l'espai públic des d'unes pràctiques molt distintes, que poden disposar la ciutadania a establir un altre tipus de relacions, sempre que es facilitin per part de tots, però, sobretot, per part dels actors més directament involucrats en l'escena pública actualment: els governs executius (partits polítics) i les associacions ciutadanes.

Els pressupostos participatius són un procés que s'organitza al voltant de les assemblees ciutadanes i la participació oberta i universal de tota la ciutadania.

Ja que, com dèiem abans, serà per mitjà de la pràctica com qualsevol ciutadà pugui comprendre i sentir allò públic, la importància de la gestió pública i la necessitat d'establir criteris i aportar demandes per establir les prioritats de les accions públiques. De la mateixa manera que serà per mitjà de la pràctica com l'excessiu zel promogut per les regles de la democràcia representativa, a partir del qual qualsevol ciutadà se sent amb el dret i llibertat per fer arribar la seva necessitat i demanda sense considerar les limitacions d'actuació que qualsevol institució té (i sense considerar que hi ha altres molts ciutadans que poden fer el mateix que ell), podrà anar derivant-se cap a un enteniment més gran de la complexitat d'una ciutat, en la qual conviuen milers de ciutadans que comparteixen un espai comú. Es tracta de facilitar mecanismes que permetin a aquests ciutadans pensar conjuntament sobre els problemes que tots ells tenen, ja que el diner públic és limitat i cal decidir la destinació que es consideri més convenient.

Hi ha una dada molt rellevant. En el procés dels pressupostos participatius, per exemple, a Còrdova o Puente Genil, la majoria dels participants són ciutadans que no pertanyen a cap associació. El cas de Puente Genil és més instructiu en aquest sentit, ja que durant el primer any els pressupostos participatius es van implantar només fent copartíps les associacions, però obrint la possibilitat que la ciutadania no organitzada hi prengués part. Els resultats del primer any van ser una baixa participació en general i, sobretot, majoritàriament ciutadania associada; en canvi, durant el segon any i després d'una reflexió col·lectiva entre tècnics, polítics i associacions, el procés es va orientar cap a la ciutadania en general, reservant un paper de la participació a les associacions. La participació va augmentar considerablement. Cal pensar que tot això passa en un moment en el qual no es para de parlar de crisi de la participació ciutadana, encara que a Còrdova la xifra de participants va arribar el primer any a 3500 persones i el segon a 2500 persones.

Serà amb la pràctica que qualsevol ciutadà podrà entendre i sentir allò públic, la importància de la gestió pública i la necessitat d'establir criteris i aportar demandes per fixar les prioritats de les accions públiques.

Els pressupostos participatius i les associacions ciutadanes

El problema de la participació, en gran part, és el problema per aconseguir que la ciutadania s'impliqui en els problemes de la ciutat. És més que qüestionable que això es pugui aconse-

guir sense que hi hagi una efectiva corresponsabilitat de totes les parts (polítics, tècnics, associacions i ciutadania en general) en els processos que es realitzin. Això significa que la participació ha d'implicar **corresponsabilitat**, és a dir, possibilitat d'influència en la coordinació de les activitats. Se sol pensar que una ciutadania que participa de forma individual trenca amb estructures col·lectives, però pot ser al contrari. Podem pensar que les estructures col·lectives poden impedir una veritable democràcia i participació de tots, mentre subordinen la participació a una voluntat que en molts casos recau sobre poca gent, que decideix les tendències generals a seguir, que selecciona els criteris que creu més convenients, deixant entreveure cert elitisme en les seves accions. En canvi, un procés participatiu en què la ciutadania s'ha d'escoltar i escoltar els altres, adduir les seves raons per fer de la seva proposta una problemàtica compartida, que exigeix un comportament polític transparent i previsible, necessàriament tendeix a generar espais més relacionals i, pel mateix fet, més col·lectius, mentre les accions en el públic resulten estar intervingudes per la participació de tots. L'espai públic deixa de ser aliè, perquè qualsevol pot discutir en els pressupostos participatius. Cal començar a considerar seriosament la necessitat de generar noves xarxes socials que possibilitin comportaments i socialitats també diferents. Com que els pressupostos participatius generen ciutadania, estenen l'experiència democràtica cap a ella, però només pot tenir lloc permetent que la gent pugui caminar a partir d'aquestes pràctiques.

Més que qüestionar el problema que pot suscitar la implantació dels pressupostos participatius en l'àmbit local, que són molts i en cada ciutat diferents, però que es van solucionant en la marxa pràctica del procés, quan els mateixos implicats s'enfronten al problema i tracten de resoldre'l, cal afirmar el gran potencial que els pressupostos participatius poden aportar a les associacions en general, pensant com a partir de les potencialitats residents, de les associacions i de la ciutadania en general, es pot contribuir a donar forma a un espai públic diferent, en el qual la ciutadania en general sigui protagonista, a més de copartípc de la ciutat que habita. Les associacions ciutadanes tenen un gran potencial en la seva llarga trajectòria, la seva capacitat de lluita social, la capacitat de treball i entrega, la versatilitat, etc. No obstant això, no cal oblidar les seves debilitats, àmpliament esteses pel moviment associatiu segons es desprèn

En el procés de confecció dels pressupostos participatius, la majoria dels participants són ciutadans que no pertanyen a cap associació.

d'un acte-diagnòstic confeccionat per la Fundació Esplai al costat de les mateixes associacions¹⁰: el seu aïllacionisme en relació amb altres col·lectius i la ciutadania es tradueix en una necessitat d'augmentar el treball relacional; la seva dependència envers l'Administració, la reproducció de les relacions burocràtiques, la baixa participació i rotació, l'escassa consideració social del seu treball, etc., es tradueix en una necessitat de treballar internament de cara a la ciutadania i no tan sols de cara a l'administració.

En aquest sentit, la mateixa extensió de les pautes participatives a partir dels pressupostos participatius pot enfortir les associacions:

- primer, augmentant la seva presència social en la ciutat, fent-les no sols més visibles, sinó posant a la seva disposició espais ciutadans en els quals contribuir amb el seu treball;
- segon, qualificant el seu propi treball i trajectòria com a organitzacions ciutadanes;
- tercer, enriquint-se elles mateixes amb la participació de més gent en un procés que estén les pràctiques participatives a tot l'espai públic, distingint clarament l'espai públic del privat, parcialment soterrat en els marcs institucionals actuals. Això dota a les associacions ciutadanes d'un espai propi: el públic.

En general, les associacions no sols compleixen un paper important allà on vagi el destí de la democràcia, sinó que a més poden fer un veritable treball en l'acompanyament del procés, tant en la seva coordinació, com en l'estímul a la ciutadania perquè participi de forma qualificada, a més de la realització d'un seguiment de les accions dels polítics. En aquest sentit, cal pensar a partir de les potencialitats de les associacions i de quina manera els pressupostos participatius poden contribuir que aquest potencial sigui compartit per part de la ciutadania, a més d'aportar a les associacions un mitjà diferent en el qual puguin bolcar el seu treball de forma sistemàtica i sòlida.

A Porto Alegre, per exemple, igual que a Còrdova, el nombre de ciutadans que participen directament en el diàleg amb l'Ajuntament per esclarir les propostes finals dels ciutadans, són en un 90% persones que pertanyen a les associacions, encara que són elegides en assemblees ciutadanes obertes a tothom. L'únic requisit que, en general, a Brasil posen a les persones que es volen presentar a aquests llocs és el suport veïnal. Un requisit gens ambigu ni borrós, sinó tan sols el de manifestar

S'ha de començar a considerar seriosament la necessitat de generar noves xarxes socials que possibilitin comportaments i societats també diferents.

10: Fundació Esplai (ibid.)

que un ciutadà té cert suport veïnal darrere. A Saint André les associacions poden participar directament com a entitats, sempre que facin una assemblea pròpia a la qual assisteixin un mínim de 20 persones. A Còrdova i Puente Genil no hi ha cap exigència perquè les associacions hi participin. En la primera s'ha creat una taula de coordinació per districtes, a la qual són convidades a participar totes les associacions d'un districte, que al costat dels veïns elegits en les assemblees ciutadanes coordinen gran part del procés dels pressupostos participatius. A Puente Genil, en canvi, una representació de les associacions participa directament en el diàleg amb l'Ajuntament, al costat dels ciutadans elegits a les assemblees, per esclarir la proposta final del procés. La participació de les associacions en el procés dels pressupostos participatius revesteix formes diverses, però cal ressaltar l'important paper que desenvolupen a les mateixes assemblees ciutadanes, aclarint, opinant, explicant a la ciutadania una gran quantitat d'elements de la complexa realitat municipal, que permet en molts casos aconseguir propostes ciutadanes més qualificades. De la mateixa manera, el seu treball a desenvolupar pot ser molt ampli, sense necessitat de traslladar el concepte de participació universal inherent al procés, encara que, com en tot, també depèn de les disposicions que cada associació tingui per fer-ho i emprendre noves formes de treballar. En cert sentit, els pressupostos participatius exigeixen als partits polítics una reorientació en la forma d'entendre l'espai públic, cosa que implica també a les associacions ciutadanes un esforç per bolcar-se en l'espai públic de manera que permeti el desenvolupament institucional del procés, és a dir, la participació de la ciutadania no organitzada en els assumptes públics.

Des d'aquí, les associacions tenen un gran potencial i una gran responsabilitat. La importància que les associacions donin a l'extensió de la pràctica participativa i política a la resta de la ciutadania facilitarà molt (o no) el camí de qualsevol proposta que intenti aprofundir la democràcia. Perquè el que és clar és que això és imparabile i cal cuidar el que volem, ja que la idea de la concurrència de tots per dialogar sobre els assumptes públics en certa manera ja és aquí, ara la pregunta és com ho implantarem. En això cal recordar el gran entusiasme que es va crear amb la redacció dels reglaments de participació ciutadana, alguns dels quals no van recollir finalment el que s'esperava i molts d'ells van minvar una vegada es van posar en

Ara només hem de pensar si volem que les iniciatives que sorgeixin facin prevaler l'individualisme i la representació o la participació i el relacionisme entre la ciutadania.

pràctica. Ara només hem de pensar si volem que en les iniciatives que sorgeixin prevalgui l'individualisme i la representació o la participació i el relacionisme entre la ciutadania. I, allí, les associacions tenen moltes responsabilitats envers la ciutadania, facilitant un procés més obert i participatiu, que forci els partits polítics a introduir mecanismes de participació en la gestió pública.

Per això, i recollint el que les associacions expressen en una acta-diagnòstic, elaborada per elles mateixes¹¹, és necessari que estenguin en el seu si pràctiques participatives, que augmentin el seu cabal relacional, aprofitin les seves potencialitats tant personals com materials, però sobretot de treball i entrega pel bé comú. Aquesta acta-crítica que és àmpliament reconeguda per moltes associacions posa l'accent sobre la necessitat de buscar elements que aconseguixin estimular canvis en el seu si, amb l'objectiu de revitalitzar el moviment associatiu, apropar-lo a la ciutadania i treballar per la ciutat. En aquest sentit, els pressupostos participatius ofereixen a les associacions un ampli ventall de virtuts, en situar-les en una posició que pot demandar un aprofundiment en les seves maneres participatives, augmentant el seu cabal relacional i revaloritzant el seu propi treball com un tret reconegut socialment.

Nota: Ponència presentada en versió castellana a la Convenció Veïnal de Badalona 2002 de la Confederació de Federacions d'Associacions de Veïns de Catalunya (Confavc)

La importància que les associacions donin a l'extensió de la pràctica participativa i política a la resta de la ciutadania facilitarà molt (o no) el camí de qualsevol proposta per aprofundir la democràcia.

11: Fundació Esplai (ibid.)

Economia solidària

Xarxes d'Economia Solidària del FSM

Què és l'economia solidària?

L'economia solidària abraça totes les activitats de producció, distribució i consum que contribueixen a la democratització de l'economia, amb la base del compromís de ciutadans en l'àmbit local i global. L'economia solidària és una dinàmica de reciprocitat i solidaritat que relaciona interessos individuals a l'interès col·lectiu. En aquest sentit, l'economia solidària no és un sector de l'economia, sinó un abordatge transversal que inclou iniciatives en tots els sectors. Comporta el consum ètic, iniciatives per a les dones, agricultura comunitària i ecològica, moneda social, finances ètiques, comerç just, serveix comunitaris, tecnologia apropiada i democratitzada i formes socials de propietat i maneig d'actius i d'activitats de desenvolupament.

L'economia solidària és una eina forta d'*apoderament* i canvi social, que prové de les iniciatives de ciutadans responsables

que volen mantenir el control de com produeixen, consumeixen, estalvien, inverteixen i intercanvien. És un model d'economia popular comunitària i local. Podem anomenar-la economia de base. L'economia solidària construeix un desenvolupament sostenible a partir de la societat civil, fent que polítiques i recursos de l'Estat siguin només un complement a les seves pròpies accions i recursos. Fa que l'economia atengui patrons ètics.

L'economia solidària no ha de ser un simple instrument per assolir un sistema més just d'activitats econòmica. Sí que ha de ser el subjecte i el principal agent d'una transformació social, econòmica, política i cultural.

L'economia solidària al Fòrum Social Mundial 2003

Un panell, vuit seminaris i 120 tallers es van fer durant l'FSM 2003, coordinats i preparats de forma interactiva per 19 xarxes d'economia solidària.

Estimem que entre 6 i 7 mil persones van participar en el panell, dels seminaris i de les oficines. Darrere les pràctiques d'economia social representades a l'FSM, hi ha milions de treballadors, productors, consumidors, negociants, educadors i comunicadors d'arreu del món.

Nosaltres, les xarxes d'economia solidària presents a l'FSM, establim una dinàmica col·lectiva multinacional i multicultural, amb un programa bàsic comú i un procés col·lectiu de síntesi.

En una de les nostres sessions, vam tenir la presència del ministre de Treball i del just acabat d'anomenar secretari nacional d'Economia Solidària.

L'economia solidària ha de ser el subjecte i principal agent d'una transformació social, econòmica, política i cultural

Importants assumptes debatuts

1. L'economia solidària és en l'essència de les innovacions socioeconòmiques, cosa que permet que forces progressives construeixin una alterna-

tiva a l'economia neoliberal i a les institucions econòmiques existents.

2. L'economia solidària és un moviment creixent de base, format per persones i comunitats per a qui la construcció d'alternatives econòmiques per al desenvolupament econòmic neoliberal és essencial per a la supervivència immediata i per a l'*apoderament* polític col·lectiu.

3. L'economia solidària va néixer a partir de l'exigència que treballadors, camperols i consumidors avancin més enllà de la resistència i tinguin accés a noves formes de producció i consum, amb la base de valors ètics i un conjunt de relacions justes i sostenibles.

4. El Fòrum Social Mundial ha de subministrar un espai per a les veus de milions de persones que estan involucrades diàriament en la creació d'alternatives econòmiques de l'àmbit local, regional, nacional i internacional.

5. Organitzacions i xarxes d'economia solidària presents a l'FSM estan activament involucrades en la mundialització de la solidaritat, a través de la cooperació i dels intercanvis de productes i pràcti-

ques concretes amb la base dels valors compartits.

6. L'economia solidària proposa una visió i una pràctica de desenvolupament que introdueixen cultura, agricultura, cultura social i solidaritat financera en l'essència de la construcció d'un "altre món". Aquesta integració és una important contribució per a la dinàmica de l'FSM.

7. La integració de l'economia solidària a l'agenda de l'FSM permetrà que aquest moviment estigui, políticament, millor articulats en l'àmbit global i reforci les xarxes i la coordinació internacional.

Convergències

- Sentiment comú de la necessitat de construir una agenda global comuna entre les organitzacions i xarxes al camp de l'economia solidària, cosa que incentiva el coneixement mutu i la identificació de convergències existents.

- Enteniment comú de la necessitat d'avançar en l'articulació i en la convergència internacional de les organitzacions i comunitats locals actives en les pràctiques de l'economia solidària.

- Reconeixement de la necessitat de combinar la dinàmica social d'aquestes pràctiques dintre de contextos macroeconòmics nacionals i internacionals més amplis, especialment pel que fa a intercanvis internacionals.

- Sentiment comú de la singularitat i de la rellevància de les dones en el desenvolupament de pràctiques de l'eco-

nomia solidària. L'economia solidària és equilibrada pel que fa al gènere.

- Declaració comuna que producció, comerç, serveis, finances i consum s'han de basar en la propietat i l'ús social dels mitjans de producció i reproducció de la vida.

L'economia solidària és una eina forta d'apoderament i canvi social.

Divergències

D'una banda, existeix l'entesa de certs *actors* que l'economia social és un model de desenvolupament alternatiu a l'economia capitalista. Per una altra banda, altres *actors* la veuen merament com un model complementari al sistema existent.

Qüestions no resoltes–desafiaments

- La identificació i la verificació de totes les organitzacions i xarxes en els àmbits nacional i internacional.

- La identificació de patrons comuns i indicadors socioeconòmics i ambientals.

- Una articulació internacional més estructurada.

- Noves estructures jurídiques i institucions nacionals i internacionals adaptades a la naturalesa innovadora d'una economia centrada en el treball.

Estratègies

- Construir un mapa comú (identificació d'*actors*, banc de dades, etc.) de les organitzacions i xarxes involucrades en l'economia solidària, per promoure el coneixement comú i intercanvis mutus, incloent-hi de béns i serveis.

– Construir una articulació internacional amb els processos, realitats, xarxes, conceptes i pràctiques existents.

– Identificar indicadors socioeconòmics i ambientals capaços de detectar els costos totals de l'activitat econòmica i que estiguin adaptats a les realitats d'aquestes pràctiques.

– Identificar aliances estratègiques amb altres *actors*, com ara sindicats, moviments socials i culturals, institucions religioses i *actors* polítics.

– Els ciutadans actius de l'economia solidària han de treballar en dos fronts: 1) resistència a l'alteració de les relacions i institucions existents en el capitalisme global (en discussions i campanyes com *Jubilee South* per un Mil·lenni sense Deutes, la Iniciativa de *Global Citizens* per un Comerç Internacional Just, ATTAC, la Campanya Continental contra l'ALCA, etc.); 2) innovacions i transformació socioeconòmica per mitjà de la creació d'una economia basada en el respecte a la diversitat, cooperació i solidaritat.

El nostre objectiu final és la mundialització cooperativa de la solidaritat.

– Establir un diàleg permanent amb l'FSM.

– Proposar una agenda de discussions per al Consell Internacional de l'FSM, per reforçar la presència de l'economia solidària dins de la dinàmica de l'FSM.

Motiu conductor – Directrius fonamentals

“Un altre món és possible” solament si es construeix la transformació de valors, estructures i relacions econòmiques a partir de dins de la persona, de la comunitat i del món existent. El nostre objectiu final és una mundialització cooperativa de la solidaritat, una economia (del grec *eco - nomia*) recreada com “la gestió i cura (*nomia*) de la casa (*oikos*)”, des dels assumptes domèstics fins al planeta Terra.

Aquest document forma part del debats sobre Economia solidària, pertanyents a l'Eix I, Desenvolupament Democràtic i Sostenible, del Fòrum Social Mundial de 2003.

Propostes

– Ampliar l'abast del procés de mundialització de l'economia solidària, amb la integració de noves organitzacions i xarxes.

– Establir un diàleg permanent i suport mutu amb els moviments socials.

Coordinadors de la síntesi:

Carola Reintjes i Enrique del Río, REAS – Red de Economía Alternativa Solidaria, Espanya, Marcos Arruda, RBSES – Rede Brasileira de Sòcio-economia Solidària i WSSE – Polo de Socioeconomía Solidaria.

19 xarxes de diversos països van ajudar a organitzar els actes de l'economia solidària de l'FMS 2003.

Propostes de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya des del cooperativisme

**Josep M. Vilaseca - Confederació de
Cooperatives de Catalunya**

Davant les diverses veus que darrerament han sorgit en relació amb la necessitat d'una reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya aprovat el 1979, amb la finalitat d'obtenir un major autogovern, també el moviment cooperativista s'ha plantejat quines són les modificacions específiques que caldria fer en el text per tal de reforçar, d'una banda, les competències existents en matèria de cooperativisme i, de l'altra, per assumir noves competències que estan reservades a l'estat. Aquest plantejament té com a objectiu final possibilitar un marc econòmic, jurídic i social més favorable per al sector cooperatiu.

És en aquesta línia que la Confederació de Cooperatives de Catalunya ha demanat a Josep Maria Vilaseca, advocat i con-

sultor especialitzat en cooperativisme, una anàlisi acurada de les modificacions a fer i el motius que així ho justifiquen, així com de les conseqüències pràctiques que se'n derivarien.

Propostes de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya des del cooperativisme

L'Estatut vigent proclama (art. 9.21) que la Generalitat té competències exclusives en matèria de cooperatives, pòsits i mutualisme no integrat en el sistema de la seguretat social, respectant la legislació mercantil.

D'altra banda, la Generalitat, com a poder públic, podrà fer ús de les facultats previstes a l'apartat 1) de l'article 130 de la Constitució¹, i podrà fomentar mitjançant una legislació adequada les societats cooperatives en els termes resultants del número 21 de l'article 9 del present Estatut. Així mateix, d'acord amb la legislació de l'Estat en la matèria, podrà fer ús de les altres facultats previstes a l'apartat 2 de l'article 129 de la Constitució².

Semblaria que, en matèria de cooperativisme, les competències són suficients per desenvolupar un marc econòmic, jurídic i social català, però no és així per dues raons:

a) **Erosió des de dins**: molts aspectes, sobretot els directament relacionats amb l'activitat, règim administratiu i foment de les cooperatives són o han esdevingut per interpretació constitucional competència de l'estat, procés que cal invertir.

b) **Erosió des de fora**: una possible interpretació extensiva de l'àmbit d'aplicació de les cooperatives estatals i, especialment, de les futures societats cooperatives europees pot buidar encara més de contingut les suposades competències exclusives de la Generalitat. Qualsevol reforma de l'Estatut passa per reforçar el concepte de competències exclusives en els dos sentits i això vol dir, com veurem, expressar la necessitat d'assumir competències, si més no en aquest àmbit concret, fins ara reservades a l'estat.

Semblaria que, en matèria de cooperativisme, les competències són suficients per desenvolupar un marc econòmic, jurídic i social català, però no és així.

Reforçament i ampliació del concepte d'exclusivitat competencial en matèria de cooperatives

Les propostes que es formulen a continuació parteixen fonamentalment de la constatació en el terreny pràctic de que hi ha un conjunt de matèries que, tot i afectar les cooperatives, pel fet de ser de competència estatal, condicionen i limiten profundament l'exercici real de les competències catalanes sobre la institució.

La primera recomanació és que les competències exclusives en matèria de cooperatives s'han d'entendre referides a tots els **àmbits interns** de les cooperatives (organització), a tots els **àmbits d'actuació externa** (la pròpia activitat de les cooperatives, sigui quina sigui), i a la **relació de l'administració amb les cooperatives** (foment, publicitat

registral, règim fiscal i de seguretat social).

Som conscients que això potser vulgui dir que la reforma de l'Estatut haurà d'anar lligada a la cessió de competències de titularitat estatal per la via de l'article 150.1 o 2 de la Constitució³, però això tècnicament no ha de ser cap problema i ja hi ha precedents.

Punts de connexió i àmbit d'aplicació de la legislació catalana

1. Àmbit d'aplicació

Serà aplicable la legislació catalana en matèria de cooperatives a totes aquelles cooperatives que tinguin, segons els seus estatuts, el seu domicili social a Catalunya, i aquest coincideixi amb el lloc on es troba la seva administració central. També serà aplicable la legislació catalana a aquelles cooperatives que tinguin a Catalunya el seu principal establiment o explotació.

Seran catalanes i es regiran per la legislació catalana de cooperatives totes les cooperatives que tinguin el seu domicili en territori català, sigui quin sigui el lloc on s'haguessin constituït. Hauran de tenir el seu domicili a Catalunya les cooperatives el principal establiment o explotació de les quals radiquen dins del seu territori.

La legislació catalana de cooperatives s'aplicarà igualment a les societats cooperatives europees que, segons els seus estatuts, tinguin el seu domicili

social a Catalunya, i aquest coincideixi amb el lloc on es troba la seva administració central. Totes les remissions que la Unió Europea fa a la legislació nacional quan fa referència a les societats cooperatives europees s'entendran fetes, en aquest cas, a la legislació catalana.

Les competències exclusives s'han d'entendre referides a tots els àmbits interns de les cooperatives, a tots els àmbits d'actuació externa i a la relació de l'administració amb les cooperatives.

El criteri actual de realització "principal" de l'activitat és imprecís, i les imprecisions acaben interpretant-se en sentit restrictiu des del punt de vista competencial. Ja hi ha moviments en aquesta

línia limitativa.

El criteri que es proposa no és altre que el que s'aplica al projecte de societat cooperativa europea⁴, completat amb les normes sobre societats anònimes⁵.

Està en marxa un procés d'estatalització de les normes "nacionals" aplicables a aquesta classe de cooperatives, contrari als principis constitucionals i comunitaris, però que cal aturar.

Assumpció de competències en matèries connexes

1. La Generalitat de Catalunya ha de tenir competència exclusiva en matèria de registres públics i publicitat registral de les cooperatives subjectes a la legislació catalana.

El Registre de Cooperatives de Catalunya ja existeix i és de competència de la Generalitat, però hi ha un intent evident i

progressiu de derivar cap al Registre Mercantil (de competència estatal) la publicitat societària de les cooperatives. En aquest sentit va, per exemple, el Reglament del Registre Mercantil⁶.

Moltes cooperatives opten, per exemple, per dipositar els comptes anuals als dos registres, cosa que comporta una càrrega inadmissible i que perfectament es pot resoldre, si cal, **establint mecanismes de coordinació i informació mútua entre els diferents registres i envers tercers.**

El criteri actual de realització “principal” de l'activitat és imprecís, i les imprecisions acabben interpretant-se en sentit restrictiu des del punt de vista competencial.

matèria de cooperatives si realment volem parlar de competències exclusives hem d'assumir el seu tractament fiscal, fins i tot per coherència amb l'Estatut d'Autonomia vigent.

3. Supressió de la referència que fa l'article 9.24 actual de l'Estatut al “respecte a la legislació mercantil”.

És per aquesta via on també fa aigües, actualment, i molt, la suposada competència exclusiva de la Generalitat.

En particular:

2. La Generalitat de Catalunya ha de tenir competència exclusiva en matèria d'estatut i règim fiscal de les cooperatives.

Un punt essencial és l'assumpció de competències tributàries. En el terreny que ens afecta, ens trobem amb la competència gairebé exclusiva de l'estat en matèria tributària, concretada pel que fa a les cooperatives, en la Llei 20/1990, de règim fiscal de les cooperatives.

Per molt que la llei catalana hagi ampliat, per exemple, el concepte de resultats cooperatius, el d'operacions amb tercers, etc., ens trobem que els efectes fiscals d'aquesta regulació estan condicionats per una legislació tributària en matèria de cooperatives pensada en gran part a partir de les normes substantives contingudes en la Llei de l'Estat 27/1999, de cooperatives.

Sigui quina sigui la solució que s'adopti pel que fa a l'àmbit i contingut competencial de la hisenda catalana, en

3.1. La Generalitat de Catalunya tindrà competència exclusiva en matèria de normes comptables aplicables a les cooperatives

És una manifestació concreta del punt anterior.

Si la llei catalana pot regular, i de fet regula, aspectes econòmics de les cooperatives que necessàriament afecten la seva comptabilitat, és coherent plantejar l'assumpció d'aquesta competència, tot i que l'esborrany de l'ICAC que s'ha publicat sobre el pla comptable adaptat a les cooperatives⁷ és rigorós i fa un esforç per tenir en compte totes les disposicions legals en matèria de cooperatives vigents al territori estatal, això no obstant per desenvolupar un Institut Català de Comptabilitat, en coordinació amb els altres òrgans estatals o supraestatals.

3.2. Descentralització de la Comissió Nacional del Mercat de Valors – Creació

d'una Comissió Catalana del Mercat de Valors. Competències catalanes en matèria de mercat de valors.

Els tràmits relatius a l'emissió de títols participatius, obligacions i deute subordinat per part de les cooperatives s'han de portar a terme mitjançant un organisme regulador català, amb la coordinació que calgui amb la CNMV. La creació i el desenvolupament normatiu d'aquest organisme, a partir dels anys 80, ha estat un dels exemples suprems d'hipercentralització del sistema regulador dels mercats financers.

No hi ha cap principi general que obligui a centralitzar i aproximar aquest organisme als poders polítics centrals.

Pel que fa a les emissions de títols per part de les cooperatives, la Generalitat ha de tenir competències materials o substantives en matèria de mercat de valors, o si més no, de desenvolupament real i efectiu de les bases que en la matèria hagi dictat el parlament espanyol.

3.3. Competències plenes en matèria d'actualització o regularització de balanços de les cooperatives.

Cal superar la remissió en bloc que en aquesta matèria es fa a la legislació estatal. No hi ha motiu perquè la Generalitat no pugui dictar normes adaptades a la realitat de les societats cooperatives catalanes.

3.4. Competències plenes de la Generalitat en matèria d'activitats desenvolupades per les cooperatives d'assegurances.

Les competències efectives de la Generalitat en matèria de cooperatives d'assegurances, d'igual manera com passa amb les mutualitats, ha esdevingut

purament testimonial⁸. Això és degut a la *vis expansiva* de la normativa estatal sobre ordenació de les assegurances⁹, que crec que vulnera l'àmbit competencial vigent, el qual no oblidem que par-

la de competències exclusives de la Generalitat en matèria d'assegurances i mutualisme **no integrat la Seguretat Social**. Cal definir un marc competencial en aquest terreny, que inclogui el funcionament intern de les cooperatives d'assegurances i la regulació i fiscalització de les operacions que poden realitzar.

3.5. Competències plenes de la Generalitat en matèria d'activitats desenvolupades per les cooperatives de crèdit.

Valen les mateixes consideracions que hem fet respecte a les cooperatives d'assegurances¹⁰. La legislació financera estatal s'ha menjat pràcticament tot el terreny competencial català en matèria de cooperatives de crèdit¹¹, fins al punt que, al contrari que a Navarra i al País Basc, Catalunya no ha estat en condicions ni de promulgar una llei pròpia de cooperatives de crèdit. Cal assumir unes competències substantives i de control per part dels òrgans competents de la Generalitat, desenvolupant la línia profitosa que encara es manté en matèria de seccions de crèdit de les cooperatives. Catalunya ha de disposar d'eines reguladores completes en matèria de seccions de crè-

Un punt essencial és l'assumpció de competències tributàries.

dit de les cooperatives i cooperatives de crèdit, la qual cosa suposa tota la xarxa de cooperatives de crèdit col·legial i caixes rurals: regulació i inspecció del seu funcionament intern i regulació i inspecció de les operacions financeres que poden realitzar: l'Institut Català de Finances i el Departament d'Economia i Finances han d'ampliar les seves funcions directores, amb coordinació amb el Banc d'Espanya i el Banc Central Europeu.

En matèria de cooperatives, si realment volem parlar de competències exclusives hem d'assumir el seu tractament fiscal.

Doncs bé, l'administració central va requerir la supressió d'aquesta regulació, com a via prèvia al plantejament d'un conflicte de competències, per entendre que s'estaven regulant normes processals de competència estatal. Al final es va optar per atendre aquest requeriment, mitjançant la Llei de mesures fiscals i administratives presentada conjuntament amb la Llei de pressupostos de la Generalitat per a l'any 2003¹⁴.

4. La Generalitat de Catalunya tindrà competència exclusiva en matèria de legislació processal aplicable a les cooperatives.

Semblava que l'article 149.1.6a de la Constitució ja estipulava la possibilitat de regular des de Catalunya les especificitats processals derivades del règim subsidiari de les cooperatives¹², però a la pràctica això tampoc no és així.

Per exemple, la Llei 18/2002, del Parlament de Catalunya, de cooperatives, obria la possibilitat de regular la conciliació **obligatòria** prèvia al procediment judicial davant del Consell Superior de la Cooperació¹³. Semblava un mecanisme apte per evitar en allò que fos possible judicialitzar conflictes cooperatius, en bé de l'economia processal i, a més, des de la constatació que el coneixement del dret cooperatiu en general i del dret cooperatiu català en particular està més contrastat en aquest òrgan que en la immensa majoria de jutjats.

5. Competències plenes o exclusives de la Generalitat en matèria de règim d'afiliació al sistema de la Seguretat Social i sistemes mutualístics dels socis de treball de les cooperatives en general i dels socis treballadors de les cooperatives de treball associat.

Sigui quin sigui el sistema competencial en matèria de Seguretat Social que resulti de la reforma de l'Estatut i, si s'escau, de la cessió a la Generalitat de competències de l'Estat, caldria assumir com a mínim les competències relatives al règim d'enquadrament o afiliació als diferents règims de la Seguretat Social dels socis treballadors i de treball. En definitiva, es tracta d'assumir les competències que ha acabat tenint com a pròpies l'estat, no tant pel que fa a les normes substantives de la Seguretat Social, com a la regulació de les condicions d'afiliació d'aquests socis a aquesta.

En particular, sembla excessiva l'ampliació reglamentària de les normes

sobre règim econòmic de la Seguretat Social quan afecten les condicions d'opció de l'afiliació dels socis, aspecte que suposa una nova interpretació massa extensiva de les competències de l'estat. Vegeu l'exposició de motius del Reial Decret 1278/2000¹⁵.

L'assumpció d'aquesta competència cal considerar-la com de desenvolupament reglamentari en l'àmbit cooperatiu de normes relatives a la Seguretat Social.

6. Competències plenes o exclusives de la Generalitat en matèria d'accés dels socis treballadors o de treball al reconeixement de la situació legal de desocupació.

Són matèries fins ara regulades pels Reials Decrets 1043/1985 i 49/1996. Aquestes normes s'han estat aplicant a Catalunya fins i tot quan l'anterior llei catalana de 1992 ni tan sols estipulava la figura de baixa obligatòria per causes tècniques, econòmiques o de força major, cosa que ha suposat una nova invasió de competències, que té el suport de la interpretació dels Tribunals en el sentit que, com que era una matèria que la Generalitat hagués pogut regular i no ho havia fet, hi havia un buit legal que s'havia d'omplir mitjançant l'aplicació supletòria del dret estatal, sobre la base de l'article 149.3 de la Constitució¹⁶.

El Reglament d'afiliació, altes i baixes a la Seguretat Social (18) desenvolupa, una vegada més *in extenso* i invasiva-

ment, l'habilitació continguda al Text Refós de la Llei de la Seguretat Social (17).

Caldria assumir com a competències pròpies les de desenvolupament reglamentari del dret d'accés a la situació i prestacions d'atur dels socis treballadors i de treball, reconegut legalment.

Catalunya ha de disposar d'eines reguladores completes en matèria de seccions de crèdit de les cooperatives i cooperatives de crèdit.

7. Nou article en substitució de l'actual article 55¹⁹:

“La Generalitat, amb una legislació adequada, propulsarà el cooperativisme com a instrument que és de cohesió social i equilibri territorial, amb la seva comesa de racionalització de la producció i creació de llocs de treball des de la col·laboració i solidaritat dels seus components.

Amb aquesta finalitat d'equilibrar i harmonitzar el desenvolupament comarcal i de procurar una distribució més justa de la riquesa, la Generalitat dispensarà un tracte preferent a les societats cooperatives.”

Justificació:

En primer lloc, el redactat de l'article 129 de la Constitució Espanyola és una mica ambigu. Aquest article estableix l'obligació dels poders públics de promoure les diverses formes de participació en l'empresa per part dels treballadors, i la cooperativa o cooperativisme és considerada com una més d'aquestes diverses formes.

En segon lloc, l'article 55 de l'Estatut d'Autonomia, en la seva referència als

articles 129 i 130 de la Constitució Espanyola, considera la cooperativa o el cooperativisme com una de les formes de modernització i desenvolupament de tots els sectors econòmics i, en particular, de l'agricultura, la ramaderia, la pesca i l'artesania, amb la finalitat d'equiparar el nivell de vida dels catalans (en la Constitució - art. 130- el nivell de vida de tots els espanyols).

El més negatiu d'aquest redactat, a part de la seva ambigüitat, és que l'Administració o Generalitat no s'obliga. Tant en el primer com en el segon apartat de l'article 55, la Generalitat no es fixa cap mena d'obligació per fer-ho possible: *"podrà fer ús ..."*.

En tercer lloc, amb el redactat proposat es fixen un seguit de criteris que són bàsics per al cooperativisme:

1. Es fixa una obligació per a l'Administració: *"La Generalitat (...) proposarà el cooperativisme (...)"*.

2. S'introdueix una definició de cooperativisme o, almenys, la seva utilitat. Es concep el cooperativisme com un instrument de:

a) Cohesió social (distribució més justa de la riquesa; d'equiparació de les rendes dels ciutadans, etc.).

b) Equilibri territorial (equilibri o cohesió territorial o comarcal).

c) Racionalització de la producció (la cooperativa, per definició, ja és una suma d'empresaris -creació d'economies d'escala-; però en el cas de les coo-

peratives agràries, endemés, aquestes actuen com un instrument de regulació dels mercats i com un mitjà de transferència tecnològica a les empreses dels seus associats); sense entrar en el que arribaria a suposar una política planificada de fusions.

d) Creació de llocs de treball (entengueu autoocupació o no).

e) Autogestió o de participació activa a l'empresa. (entengueu aquí també el fet que els resultats es distribueixen entre els mateixos

usuaris).

3. Implícitament es reconeix el cooperativisme com a instrument de desenvolupament rural (Punt 2. a), b), c) i d).

En quart lloc, s'introdueix **l'obligació de dispensar un tracte preferent a les cooperatives** similar al que fixa l'article 130.2 de la Constitució per a les zones de muntanya. En el cas de les cooperatives inserides en el món rural, aquesta redacció ve justificada per l'instrument de desenvolupament rural que són.

Caldria assumir com a competències pròpies les de desenvolupament reglamentari del dret d'accés a la situació i prestacions d'atur dels socis treballadors, reconegut legalment.

Notes

1: “Artículo 130 de la Constitución: 1. Los poderes públicos atenderán a la modernización y desarrollo de todos los sectores económicos y, en particular, de la agricultura, de la ganadería, de la pesca y de la artesanía, a fin de equiparar el nivel de vida de todos los españoles.”

2: “Artículo 129 de la Constitución

1.

2. Los poderes públicos promoverán eficazmente las diversas formas de participación en la empresa y fomentarán, mediante una legislación adecuada, las sociedades cooperativas. También establecerán los medios que faciliten el acceso de los trabajadores a la propiedad de los medios de producción.”

3: “Artículo 150 de la Constitución

1. Las Cortes Generales, en materias de competencia estatal, podrán atribuir a todas o a alguna de las Comunidades Autónomas la facultad de dictar, para sí mismas, normas legislativas en el marco de los principios, bases y directrices fijados por una ley estatal. Sin perjuicio de la competencia de los Tribunales, en cada ley marco se establecerá la modalidad del control de las Cortes Generales sobre estas normas legislativas de las Comunidades Autónomas.
2. El Estado podrá transferir o delegar en las Comunidades Autónomas, mediante ley orgánica, facultades correspondientes a materia de titularidad estatal que por su propia naturaleza sean susceptibles de transferencia o delegación. La ley preverá en cada caso la correspondiente transferencia de medios financieros, así como las formas de control que se reserve el Estado.”

4: “Propuesta de reglamento del Consejo por la que se establece el estatuto de la sociedad cooperativa europea.

1. La cooperativa adquiere personalidad jurídica a partir de su inscripción en el Estado de su domicilio.
2. El domicilio de la SCE, fijado en los estatutos,

debe estar situado dentro de la Comunidad y coincidir con el lugar donde se halla la administración central.

3. El reglamento prevé la constitución de una SCE con un mínimo de dos entidades jurídicas, constituidas con arreglo al Derecho de un Estado miembro y que tengan su administración central y su domicilio social en un mínimo de dos Estados miembros de la Comunidad.

4. Una sociedad matriz puede también transformarse en SCE con una de sus filiales o uno de sus establecimientos constituidos y establecidos en un Estado miembro distinto del de su administración central, siempre que demuestre el ejercicio de una actividad transnacional efectiva y real.

13. La SCE está sujeta a la legislación del Estado de su domicilio en lo que se refiere a la formulación, control y publicidad de las cuentas anuales y las cuentas consolidadas, en aplicación de las disposiciones comunitarias existentes.

15. Cuando la SCE es objeto de un procedimiento de liquidación, insolvencia o suspensión de pagos, queda sujeta a las disposiciones de Derecho nacional del Estado de su domicilio.

Propuesta de directiva del Consejo por la que se completa el estatuto de la sociedad cooperativa europea en lo relativo a la posición de los trabajadores.

3. La directiva remite a las disposiciones nacionales sobre la participación de los trabajadores en los órganos de vigilancia o de administración de las sociedades nacionales en general. No obstante, si el Estado miembro del domicilio no dispone de normas en materia de participación de los trabajadores o si no desea aplicar dichas disposiciones a la SCE, debe conformarse a las prescripciones mínimas previstas en los artículos siguientes, en lo relativo a la información y la consulta a los trabajadores.”

5: “Artículo 5. Ley de Sociedades Anónimas Nacionalidad.

1. Serán españolas y se registrarán por la presente Ley todas las sociedades Anónimas que tengan su domicilio en territorio español, cualquiera que sea el lugar en que se hubieren constituido.
2. Deberán tener su domicilio en España las sociedades Anónimas, cuyo principal establecimiento o explotación radique dentro de su territorio.”

6: Reglament del Registre Mercantil

“Artículo 81. Sujetos y actos de inscripción obligatoria.

1. Será obligatoria la inscripción en el Registro Mercantil de los siguientes sujetos:
 - a. El naviero empresario individual.
 - b. Las sociedades mercantiles.
 - c. Las sociedades de garantía recíproca.
 - d. Las cooperativas de crédito, las mutuas y cooperativas de seguros y las mutualidades de previsión social.
 - e. Las sociedades de inversión colectiva.
 - f. Las agrupaciones de interés económico.
 - g. Las cajas de ahorro.
 - h. Los fondos de inversión.
 - i. Los fondos de pensiones.
 - j. Las sucursales de cualquiera de los sujetos anteriormente indicados.
 - k. Las sucursales de sociedades extranjeras y de otras entidades extranjeras con personalidad jurídica y fin lucrativo.
 - l. Las sociedades extranjeras que trasladen su domicilio a territorio español.
 - m. Las demás personas o entidades que establezcan las Leyes.

Artículo 365. Obligaciones de presentación de las cuentas anuales.

1. Los administradores de sociedades anónimas, de responsabilidad limitada, comanditarias por acciones y de garantía recíproca, fondos de pensiones y, en general, cualesquiera otros empresarios que en virtud de disposiciones vigentes vengan obligados a dar publicidad a sus cuentas anuales presentarán éstas para su depósito en el Registro Mercantil de su domicilio, dentro

del mes siguiente a su aprobación.

2. Igual obligación incumbe a los liquidadores respecto del Estado anual de cuentas de la liquidación.
3. Los demás empresarios inscritos podrán solicitar, con arreglo a las disposiciones del presente Reglamento, el depósito de sus cuentas debidamente formuladas.”

7: Vegeu: <http://www.icac.meh.es/coopera.htm>

8: Llei de cooperatives de Catalunya

“Secció tercera

Cooperatives d'assegurances

Article 97

Definició

Són cooperatives d'assegurances les que exerceixen l'activitat asseguradora d'acord amb la legislació sectorial vigent.”

9: Particularment, la Llei i el Reglament d'ordenació i supervisió de les assegurances privades, amb un caràcter bàsic tan exhaustiu que no deixen espai per a una mínima regulació de l'activitat de les mutualitats ni de les cooperatives d'assegurances.

10: Llei de cooperatives de Catalunya

“Secció cinquena

Cooperatives de crèdit

Article 102

Objecte i requisits

1. Les cooperatives de crèdit tenen per objecte exclusiu satisfer les necessitats de finançament i potenciació dels estalvis dels socis respectius, primordialment, i de tercers persones, en la mesura que la normativa específica aplicable ho autoritzi, mitjançant les activitats pròpies de les entitats de crèdit.

2. Poden adoptar la denominació de «cooperativa de crèdit professional» les cooperatives de crèdit creades o constituïdes a l'empara d'un col·legi professional, per acord dels òrgans rectors d'aquest col·legi, si hi és

col·legiat el 60% dels socis de la cooperativa, com a mínim. També poden promoure cooperatives de crèdit els sindicats, globalment o per seccions; les associacions empresarials, i les associacions professionals, agrupades o separadament.

3. En les cooperatives de crèdit professionals, els membres del consell rector i els interventors de comptes són elegits entre els candidats presentats pels socis.

4. Poden adoptar la denominació de «caixa rural» les cooperatives de crèdit que tinguin per objecte principal la prestació de serveis financers en el medi rural i que estiguin formades per cooperatives agràries, cooperatives de treball associat o tota altra entitat col·lectiva agrària, pels socis d'aquestes societats o per l'agrupament de diverses caixes rurals d'àmbit territorial reduït. Aquestes cooperatives de crèdit poden utilitzar la denominació de «caixa rural» conjuntament amb la de «cooperativa de crèdit», o separadament.

5. Les cooperatives de crèdit, per a poder constituir-se i funcionar, han de complir la normativa sectorial dictada per les autoritats econòmiques.»

11: En particular, la Llei de Cooperatives de Crèdit i el seu Reglament, que ha esdevingut norma bàsica pràcticament a tots els nivells, com ja proclama l'exposició de motius de la primera:

“Tales matizaciones se derivan de que el artículo 149.1 de la Constitución, en su apartado decimoprimer, establece como competencia exclusiva del Estado la de fijar las bases de la ordenación del crédito y banca. En consecuencia, en la presente Ley se fijan cuáles son estas bases por lo que se refieren a las Cooperativas de Crédito, incluyéndose, no obstante, otros preceptos que no tienen este carácter con la finalidad de dar unas normas supletorias que se apliquen en defecto de legislación autonómica, si bien éstos se relacionan expresamente con la disposición final segunda, de acuerdo con las más recientes exigencias de la jurisprudencia constitucional.

En conclusión, la presente Ley no pretende ofrecer una regulación completa y exhaustiva de todos los aspectos

de las Cooperativas de Crédito, sino tan solo establecer las bases del régimen jurídico de dichas Instituciones en cuanto Entidades de Crédito, que al Estado corresponde dictar al amparo del artículo 149.1.11 de la Constitución.”

12: “Artículo 149 de la Constitución

1. El Estado tiene competencia exclusiva sobre las siguientes materias:

6ª. Legislación mercantil, penal y penitenciaria; legislación procesal, sin perjuicio de las necesarias especialidades que en este orden se deriven de las particularidades del derecho sustantivo de las Comunidades Autónomas.”

13: Article 157.1 Llei 18/2002, de cooperatives (redacció originària)

Conciliació i arbitratge davant el Consell Superior de la Cooperació

1. Les qüestions que són objecte d'aquesta Llei i les normes cooperatives que la despleguen que es plantegin entre cooperatives, entre algun soci o sòcia i la cooperativa a la qual pertany, entre socis d'alguna cooperativa o entre una cooperativa i la federació en què s'agrupa poden ésser plantejades a conciliació al Consell Superior de la Cooperació, o bé directament a la jurisdicció ordinària, d'acord amb l'article 158. El procediment de conciliació s'estableix per reglament, que pot determinar els supòsits en què sigui obligatori l'intent de conciliació com a requisit previ al procediment judicial.

14: L'incís en negreta de l'article anterior ha estat suprimit (art. 84 de la Llei del Parlament de Catalunya 31/2002, de 30 de desembre, de mesures fiscals i administratives).

15:

“Exposición de motivos Real Decreto 1278/2000

Igualmente hay que señalar que aun cuando el ámbito de aplicación de la Ley 27/1999, de 16 de julio, de Cooperativas, según dispone su artículo 2, se circunscribe a las

sociedades cooperativas que desarrollen su actividad cooperativizada en el territorio de varias Comunidades Autónomas -excepto cuando en una de ellas se desarrolle con carácter principal-, o a las que realicen su actividad cooperativizada en las ciudades de Ceuta y Melilla, la presente norma es de aplicación a todas las sociedades cooperativas con independencia de que estén o no incluidas en tal ámbito, ya que la materia a desarrollar, en cumplimiento del mandato contenido en la disposición final sexta de la mencionada Ley 27/1999 base de cotización y efectos sobre las prestaciones del sistema de la Seguridad Social de las cotizaciones efectuadas por los socios trabajadores y socios de trabajo de las sociedades cooperativas-, es competencia exclusiva del Estado, al tratarse del régimen económico de la Seguridad Social - artículo 149.1.1 7. de la Constitución Española-, lo que está también amparado por el apartado 5 de la disposición adicional cuarta del texto refundido de la Ley General de la Seguridad Social, en la que se establece la autorización al Gobierno para, entre otras materias, adaptar las normas de los regímenes de la Seguridad Social a las peculiaridades de la actividad cooperativa.”

16: Article 149.3 de la Constitució

“Las materias no atribuidas expresamente al Estado por esta Constitución podrán corresponder a las Comunidades Autónomas, en virtud de sus respectivos Estatutos. La competencia sobre las materias que no se hayan asumido por los Estatutos de Autonomía corresponderá al Estado, cuyas normas prevalecerán, en caso de conflicto, sobre las de las Comunidades Autónomas en todo lo que no esté atribuido a la exclusiva competencia de éstas. El derecho estatal será, en todo caso, supletorio del derecho de las Comunidades Autónomas.”

17:

Text Refós de la Llei de la Seguretat Social

“DISPOSICIÓN ADICIONAL CUARTA. Modalidades de integración de los socios trabajadores y de los socios de trabajo de las cooperativas.

1. Los socios trabajadores de las Cooperativas de trabajo asociado disfrutarán de los beneficios de la Segu-

ridad Social, pudiendo optar la cooperativa entre las modalidades siguientes:

- a. Como asimilados a trabajadores por cuenta ajena. Dichas cooperativas quedarán integradas en el Régimen General o en alguno de los Regímenes Especiales de la Seguridad Social, según proceda, de acuerdo con su actividad.
- b. Como trabajadores autónomos en el Régimen Especial correspondiente.

Las cooperativas ejercerán la opción en los Estatutos, y sólo podrán modificar la opción en los supuestos y condiciones que el Gobierno establezca.

2. Los socios trabajadores de las Cooperativas de Explotación Comunitaria de la Tierra, así como los socios de trabajo a que se refiere el artículo 30 de la Ley 3/1987, de 2 de abril, General de Cooperativas, a efectos de Seguridad Social, serán, en todo caso, asimilados a trabajadores por cuenta ajena.

3. En todo caso, no serán de aplicación a las Cooperativas de Trabajo Asociado, ni a las Cooperativas de Explotación Comunitaria de la Tierra ni a los socios trabajadores que las integran, las normas sobre cotización y prestaciones del Fondo de Garantía Salarial.

4. Hasta tanto no se produzca la inclusión del colectivo profesional de los Colegios o Asociaciones Profesionales de Médicos en el sistema de la Seguridad Social, conforme a las previsiones del Real Decreto 2504/1980, de 24 de octubre, lo dispuesto en el apartado 1 de la presente disposición adicional no será de aplicación a los profesionales integrados en tales colegios o asociaciones que sean socios trabajadores de las cooperativas sanitarias a que se refiere el número 3 del artículo 144 de la Ley 3/1987, de 2 de abril, General de Cooperativas.

5. Se autoriza al Gobierno para regular el alcance, términos y condiciones de la opción prevista en la presente disposición, así como para, en su caso, adaptar las normas de los Regímenes de la Seguridad Social a las peculiaridades de la actividad cooperativa.”

18: Real Decreto 84/1996, Reglamento General sobre inscripción de empresas y afiliación, altas, bajas y variaciones de datos de trabajadores en la Seguridad Social.

Artículo 8. Opción previa al alta de los socios trabajadores de las cooperativas de trabajo asociado.

1. Los socios trabajadores de las cooperativas de trabajo asociado, previa opción de la cooperativa, serán dados de alta, como asimilados a trabajadores por cuenta ajena o como trabajadores autónomos de la Seguridad Social, en el Régimen general o especial que, por razón de la actividad de aquéllas, corresponda.

La opción previa de la cooperativa de trabajo asociado deberá alcanzar a todos los socios trabajadores de la misma y ejercitarse en sus estatutos.

2. Una vez producida la opción a que se refiere el apartado anterior, únicamente podrá modificarse por el procedimiento y con los requisitos siguientes:

1. La nueva opción deberá realizarse mediante la correspondiente modificación de los estatutos de la cooperativa.

2. La nueva opción deberá afectar asimismo a todos los socios trabajadores de la cooperativa.

3. Será preciso que haya transcurrido un plazo de cinco años desde la fecha en que se ejercitó la opción anterior.

3. Cuando la cooperativa de trabajo asociado haya

optado por la asimilación de sus socios trabajadores a trabajadores por cuenta propia incluidos en el Régimen especial correspondiente a la actividad de la misma, la cooperativa responderá solidariamente de la obligación de cotización de aquéllos.

4. Una vez efectuada la opción, los socios trabajadores de las cooperativas de trabajo asociado serán dados de alta en el Régimen de la Seguridad Social que corresponda a la actividad de la cooperativa, siéndoles de aplicación en su integridad las normas reguladoras del correspondiente Régimen respecto de la inscripción, en su caso, así como en orden a la afiliación, altas, bajas y variaciones de datos de los trabajadores, en iguales términos y condiciones que los aplicables al común de los colectivos que formen parte del campo de aplicación de dicho Régimen.

En todo caso, la iniciación en la prestación de trabajo personal del socio trabajador de la cooperativa será la que determine el nacimiento de las relaciones de afiliación y alta conforme a las normas del Régimen de la Seguridad Social en el que tales socios queden encuadrados.”

19: A proposta de Xavier Culleré, advocat de la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, que s'incorpora al document.

Una via “realista” d’intercooperació

Carles Picó i Josep M. Soriano
(Grup Empresarial Cooperatiu Valencià, GECV)

El Grup Empresarial Cooperatiu Valencià (GECV), constituït en 1988 com a cooperativa de segon grau, està integrat per les empreses cooperatives *Assecoop* (corredoria d’assegurances), *Caixa Popular* (entitat financera), *Consum* (distribució comercial), *Florida Centre de Formació* (ensenyança universitària, secundària, empresarial i idiomes), *Foment Cooperatiu de*

Vivendes (promoció de vivendes), *Foradía* (serveis integrals de manteniment industrial), *Grupo Sorolla* (ensenyament, serveis educatius i gestió d’instal·lacions esportives) i *La Mediterránea* (vidre i ceràmica).

El GECV té una missió principal com a grup: “crear ocupació estable, mitjançant el manteniment i creació d’empreses cooperatives solidàries i eficients, que siguin capaces de generar llocs de treball amb perspectives de futur”.

El GECV té una missió principal com a grup: crear ocupació estable, mitjançant el manteniment i la creació d’empreses cooperatives solidàries i eficients.

resultant de la suma d’aquestes diverses sensibilitats i preferències.

Les activitats del GECV s’orienten, per una banda, a gestionar i fer un seguiment de les inversions conjuntes realitzades, procedents del patrimoni comú -anomenat Fons d’Inversió Cooperativa (FIC)-, constituït per les cooperatives associades amb les aportacions del 10% dels beneficis de cada any, i per una altra banda, a convocar activitats i trobades que faciliten les sinergies i els aprenentatges comuns

abans esmentats.

Tres plans d’actuació

La pràctica de catorze anys de funcionament ens mostra tres plans d’actuació: un primer, de caràcter representatiu, donada la necessitat d’algunes cooperatives de comptar amb un major, o més definit, pes representatiu; el segon pla s’orienta cap a la voluntat de generar riquesa i ocupació cooperativitzades, bé en cada cooperativa, bé de manera conjunta; i el tercer pla s’encamina a la generació tant de sinergies formatives com d’aprenentatges compartits en la gestió.

No totes les cooperatives mostren la mateixa sensibilitat davant aquests tres plans. Sembla lògic pensar com seria ideal que estes tres motivacions es donaren en la mateixa proporció en cadascuna de les cooperatives. La realitat és que, segons situacions o trajectòries, els consells rector o les direccions orienten unes línies preferents de participació i de compromís. I el GECV, al capdavant, acaba sent el

Quines obligacions o disciplines es generen?

Donem per fet que la cooperativa que es planteja associar-se al GECV funciona amb els mecanismes més bàsics de gestió empresarial: sistemes de planificació i control, estructura organitzativa definida, etc. És una condició prou elemental per a una cooperativa que vulga estar present en els mercats de competència amb certes garanties de futur.

Per altra banda, les *obligacions* que es generen per a les cooperatives associades es reduïxen a aportar al fons comú, FIC, el 10% dels beneficis de cada any, i a atendre la quota anual destinada al manteniment de la secretaria tècnica, situada entre els 750 i els 7.500 euros segons la dimensió que tingui cada cooperativa.

Cada cooperativa disposa de llibertat per a establir les seues estratègies de

creixement, els seus plans de gestió o les seues polítiques comercials, de personal, de producció, de finançament, etc. No hi ha cap interferència del Grup en l'autonomia de cada cooperativa. En tot cas, de vegades alguna ha demanat al Grup ajut i assessorament en algun aspecte de la gestió, que s'ha prestat en forma de presència o suport en reunions de consell rector o comitè de direcció.

Sí que hi ha un enriquiment mutu entre aquelles cooperatives que més assíduament tenen presència en les trobades de directius que periòdicament es reuneixen per intercanviar experiències en els diferents camps de la gestió: recursos humans, informàtica, màrqueting, etc. O en els cursos sobre aspectes rellevants de la gestió -*Planificació Estratègica, Gestió del Coneixement i Capital Intel·lectual, Direcció per Valors, Gestió per Competències, Creativitat i Innovacions*, etc.-, convocats pel mateix GECV i impartits per especialistes de l'IESE, ESADE o LKS. O en les quatre edicions del curs d'alta direcció, de llarga durada, impartides per ESADE.

Per què no entren més cooperatives en el GECV?

El nombre de cooperatives integrants ha anat variant al llarg d'aquests catorze anys. De les 8 actualment integrants, 5 foren de les fundadores (*Consum, La Mediterrànea, Florida Centre d'Ensenyament, Assecoop i Caixa Popular*) i 3 d'incorporació posterior (*Foradia, Fo-*

ment Cooperatiu de Vivendes i Grupo Sorolla). De les cooperatives fundadores ha desaparegut *En Canya*, i altres tres cooperatives decidiren eixir-se'n dos o tres anys després de la seua incorporació: *Escola Gençana, Trymobel i Comismar*). I darrerament, una de les cooperatives fundadores, *Grupo-Audit*, ha desaparegut en integrar-se en la consultora Deloitte & Touche.

El GECV, en la mesura de les seues possibilitats, ha donat a conèixer, i convidant a integrar-se moltes cooperatives de l'entorn. Però la realitat cooperativa valenciana, en general, ha estat mancada d'una gestió professionalitzada, que planificara el mitjà i llarg terme d'acord amb una estratègia establerta i que valorara la vital importància dels aprenentatges i projectes comuns.

Si no existixen estos criteris de professionalitat en la gestió de la pròpia empresa, molt menys es tenen en compte possibles aliances o col·laboracions amb altres cooperatives. El principi cooperatiu de la “intercooperació” es queda en un enunciat buit, grandiloqüent i desproveït de qualsevol contacte amb la realitat.

Aquestos plantejaments, predominants en la realitat del cooperativisme valencià, generen una part important de les causes que provoquen que un gran nombre de cooperatives no romanguen molt de temps en el mercat. O que, malgrat el temps transcorregut, no tinguen el creixement que podrien arribar a abastar.

La majoria de les cooperatives actualment integrants del GECV han complit ja

No hi ha cap interferència del grup sobre l'autonomia de cada cooperativa que hi pertany.

més de vint anys d’història, i han crescut en infraestructura i persones. Amb esforç, suport mutu i superant dificultats, que no han estat poques. Això els ha permès arribar fins a on han arribat.

Què els farà falta, però, per a seguir sobrevivint en el mercat? Seran suficients aquestes col·laboracions, aquestes pràc-

tiques intercooperatives, en un món de globalització i d’aliances?

I què serà de les cooperatives que ni tan sols es plantegen aquest tipus d’accions conjuntes, aquesta aliança enriquidora? En definitiva, què serà del sector cooperatiu en el País Valencià?

Empresa ètica

Entrevista a Josep Maria Lozano

Per Jordi Garcia

Josep Maria Lozano és doctor en filosofia i llicenciat en teologia. Desenvolupa la seva activitat com a professor d'Esade i director de l'Institut Persona, Empresa i Societat, de la mateixa escola. Ha escrit diversos articles i treballs sobre ètica empresarial, entre ells *Ètica i empresa* (Proa, 1997). Fa quatre anys, en el número 0 d'aquesta mateixa revista vam publicar un article

seu titulat “L’ètica d’empresa”. Avui li fem una entrevista.

Creus que l’ètica empresarial és una moda més del management, importada dels Estats Units?

No és una moda, però pot tenir un component de moda. De totes maneres, crec que cada vegada ho és menys, en la mesura que cada vegada hi ha més actors involucrats a protenciar-la.

Quan s’esmenten detractors de l’ètica empresarial sempre es parla de Milton Friedman, que va afirmar, el 1970, que l’única responsabilitat social de l’empresari és maximitzar els beneficis dels accionistes. Contra aquesta frase s’han escrit tones de paper, però no creus que en el fons resumeix la veritable ètica del capitalisme?

En primer lloc, i per culpa del mateix Friedman, els seus textos circulen malament perquè ell no parla únicament de maximitzar els beneficis, sinó que centra l’activitat empresarial en el marc del compliment de la llei en un estat democràtic. Per tant, tenint present els temps que corren crec que, encara que sembli irònic, ja seria molt que efectivament tot el món empresarial actués seguint aquell consell.

En segon lloc, hem de pensar que Friedman fa aquella afirmació a l’any 1970; per tant, no pensa en un món globalitzat, ni en els accionistes d’avui, sinó que aquests els veu com si fossin una realitat monolítica. Per tant, fins i tot si

volguéssim fer servir actualment aquesta màxima tindriem problemes; per exemple, per saber els interessos de quins accionistes concretament hem de maximitzar. Per tant, parlar avui en els termes que ho va fer Friedman fa més de 30 anys ja no té sentit.

L’objectiu no és fer que els directius siguin filòsofs morals, sinó bons directius.

Tampoc llavors deu tenir sentit recordar la mà invisible del mercat d’Adam

Smith, quan afirmava que l’egoisme individual en el mercat portava a la felicitat col·lectiva...

De fet, quan se cita aquesta frase d’Adam Smith també es fa d’una manera escapçada i ideològica. Smith fa aquesta afirmació parlant del comerç a petita escala i la distribució de béns, i polemitzant amb la concepció que afirmava que es pot pretendre el bé de la societat directament.

Per tant, ets del parer que ètica i capitalisme són compatibles?

Depèn del que entenguem per ètica i per capitalisme. Són termes molt abstractes darrere dels quals hi ha diverses ètiques i diversos capitalismes. Crec que hi ha capitalismes que poden ser ètics i d’altres que són totalment rebutjables. El problema de fons és si, a l’hora de valorar, hem de concedir una certa primacia a l’ètica per sobre del capitalisme. A mi em sembla que ha de ser així, és a dir, que l’ètica ha de valorar el capitalisme i no al revés.

En el teu llibre *Ètica i empresa* al·ludeixes a tres nivells d’anàlisi de l’ètica a l’economia: el nivell macro,

que correspondria al sistema econòmic; el nivell meso, que correspondria a l'empresa, i el nivell micro, per als actors individuals. En el nivell intermedi o meso, el de l'empresa com a organització, ens referim a l'ètica empresarial com una ètica aplicada. A quina filosofia moral hauria de remetre aquesta ètica?

M'inclino per una perspectiva integradora, és a dir, crec que la gran majoria de les tradicions ètiques que es poden tenir en compte posen en relleu aspectes molt importants de la vida humana, però que al mateix temps deixen a l'ombra d'altres aspectes. Per això, més aviat sóc partidari d'una visió, que té el risc de ser massa pragmàtica i oportunista, que parteixi que les diverses tradicions ètiques posen de manifest aspectes molt importants a tenir en compte, sense esgotar cap d'elles els reptes que planteja la vida moral.

Quin seria el marc moral d'una ètica pràctica i professional, com l'empresarial? Potser suggereixes una ètica cívica o de mínims?

L'ètica de mínims és una marc de referència, però tampoc ens val per a tot; hi ha molts problemes a la vida pràctica que no podem resoldre amb una ètica de mínims, sinó que ens quedem com estàvem. Per exemple, no és el mateix parlar de l'ètica en una empresa de cotxes que en una companyia financera o un laboratori mèdic, ni en una gran empresa que en una petita empresa. Crec que hem de tenir una caixa d'eines, però no instrumentalitzant-ho, i discutir

sobre problemes concrets. En els temes d'ètica aplicada, no ens aclarim fent grans declaracions de principis, sinó discutint els problemes concrets que ens anem trobant.

Els stakeholders són grups que tenen algun impacte en l'organització o que en reben algun impacte.

Entenc la poca operativitat de conceptes de vegades molt abstractes, però no els ho posem molt difícil, per exemple als directius d'una empresa, si els diem que, davant de cada

qüestió acudeixin a una ètica diferent?

La gent té elaborada una visió moral molt pràctica. En els directius, en lloc de dir-los que han d'acudir a consultar no sé què a no sé on, se'ls ha de donar estris per elaborar i reflexionar sobre la seva activitat. I és a partir d'aquí que emergeixen els interrogants que tenen. Un professor de filosofia s'ha de dedicar a la reflexió més fonamentadora; però la gent, en la seva vida real, ha de partir dels problemes que té i, quan hi reflexiona, normalment ja porta incorporats molts dels elements valoratius que entren en joc en aquella activitat. És a dir, l'objectiu no és fer que els directius siguin filòsofs morals, sinó bons directius.

Ètica empresarial i responsabilitat social de l'empresa són el mateix?

Cada vegada més s'utilitzen com a sinònims; el meu pronòstic és que, a curt termini, tindrà més èxit parlar de responsabilitat social de l'empresa que d'ètica empresarial. Jo crec que l'ètica empresarial adquirirà progressivament una dimensió més reflexiva, mentre que

en termes pràctics es parlarà de responsabilitat social de l'empresa. El debat serà posar-nos d'acord en allò que inclou i allò que no.

En el discurs sobre la responsabilitat social apareixen sempre els anomenats *stakeholders* o grups d'interès. No creus que és un concepte bastant ambigu? Per què, com es determinen quins són aquests grups i en funció de què els jerarquitzem?

Aquest és precisament el repte. És ambigu si es fa d'una manera purament descriptiva o instrumental. Però, en primer lloc, parlar de *stakeholders* suposa un abordatge molt més pràctic. És mot més fàcil treballar partint de la identificació de la teva xarxa de relacions. Ara, analitzant només els *stakeholders* no es desprenen ni els valors en joc, com tampoc els criteris que s'han d'aplicar; per tant, no s'evita que cada empresa hagi de definir com vol construir aquesta relació, els grups d'afectats que tindrà en compte i els que no, etc. Jo diria que aquest és un dels problemes ètics importants, en el sentit que no és una cosa estrictament automàtica. Un cop sabem quins són els nostres grups d'interès, encara ens faltaria decidir com els volem tractar, quina relació hi volem establir, sota quins valors emmarcarem la relació, etc.

Una cosa és identificar uns grups d'interès i descriure'ls com a afectats en el sentit de pacients, i l'altra és donar-los el paper d'actors i interlocutors...

De fet, els *stakeholders* no són única-

ment els actors pacients sinó també els actors actius, valgui la redundància. Els *stakeholders* són grups que tenen algun impacte en l'organització o que en reben

algun impacte; aquesta anàlisi la pot fer qualsevol empresa i, en general, qualsevol organització. Ara bé, després caldrà establir el tipus de relació, prioritzar la rellevància que tenen per a

l'organització i, és clar, segons el punt de vista que s'adopti, aquesta rellevància provindrà dels drets involucrats en la relació, o bé de la seva importància econòmica... Hem de tenir present que les relacions entre els *stakeholders* no es redueixen a relacions de poder, però són també relacions de poder. Per tant, parlant dels *stakeholders* hem de tenir en compte que el poder que cada un exerceix també és rellevant. Tot plegat fa que l'anàlisi dels *stakeholders* per a cada cas concret vagi adquirint una certa complexitat. De tota manera, un avantatge d'aproximar-nos a la responsabilitat social mitjançant els *stakeholders* és que val per a qualsevol tipus d'organització, no solament per a una empresa.

Però si la consideració dels interessos dels actors ve determinada pel grau de poder que tenen, llavors en el fons és que la responsabilitat social remet a una qüestió de correlació de forces i no de justícia...

El poder és un element que s'ha de tenir en compte. El poder en si mateix no és just o injust, en abstracte, sinó que depèn de sobre el que s'aplica i del que resol. Si la consideració d'un actor com a *stakeholder* depèn de relacions de poder

Tenir organitzacions ineficaces també té costos socials molt elevats.

pures i dures, això serà qüestionable; però és normal que totes les relacions tinguin un component de poder, forma part de les relacions socials. Tret que partim, és clar, del supòsit implícit que tota relació de poder és sempre censurable èticament.

Un stakeholder encara no existent però, al meu parer, importantíssim, el formen les generacions futures; això remet òbviament als problemes de sostenibilitat ambiental. Qui el representa, aquest grup d'interès?

Per mi, més que un problema empresarial és un problema social. Els grups no existents són representats vicàriament per aquells grups existents que pretenen parlar en nom seu, amb encert o sense. Personalment, em resisteixo a ampliar massa els termes i els conceptes. No sé si les generacions futures són un grup d'interès, tot i que hi ha gent que sí que ho creu.

És possible conciliar una decisió ètica amb una decisió eficaç dins un marc econòmic capitalista, pitjor encara, en una fase d'hegemonia del capital financer, on impera la recerca de la rendibilitat econòmica immediata?

Crec que ens equivoquem quan excloem l'eficàcia de l'ètica. A causa de la finalitat pròpia de les empreses, l'eficàcia fonamenta tota la seva contribució a la societat. El problema sorgeix quan determinats valors s'absolutitzen tant que eliminen tots els altres. És cert

que, en alguns moments, en nom de l'eficàcia es violen drets; de la mateixa manera com de vegades, en nom de drets, es considera irrellevant l'eficàcia.

Tota relació pot posar en joc dimensions diverses. Evidentment, quan hi ha en joc un dret, aquest té prioritat; però també hem d'analitzar cada cas concret i esbrinar qui n'és el responsable.

Des del meu punt de vista, hi ha un tipus de discurs ètic

que menysté l'eficàcia, entre altres coses perquè, en nom de l'eficàcia, s'han justificat molts desastres; ho entenc, però crec que també s'hauria de revisar aquesta irrellevància cap a valors com l'eficàcia o cap a un cert pragmatisme que demostra molta gent sincerament preocupada per l'ètica. Perquè l'eficàcia no és cap ximpleria; tenir organitzacions ineficaces també té costos social molt elevats.

No sé si estaràs d'acord amb Antonio Argandoña, quan diu que a l'empresa -i suposo que en general a l'organització-, no hi ha decisions ètiques, sinó simplement decisions, i que cada decisió té una sèrie de dimensions: la tecnicoeconòmica, la sociopolítica i, també, la dimensió ètica. Per tant, qualsevol decisió empresarial, per ser correcta, ha de tenir en compte, entre altres, la seva dimensió ètica. Seria aquesta potser la manera d'integrar ètica i eficàcia?

Les persones no prenem quatre decisions alhora, en prenem una. Es tracta d'aconseguir la lucidesa suficient per percebre tots els elements en joc en cada

En qualsevol decisió humana, hi ha un component, explícit o implícit, d'assumpció de determinats valors.

decisió que prenem. És veritat també que hi ha decisions en què alguna dimensió pot pesar més que les altres; això podria donar la impressió que hi ha decisions ètiques, quan predomina aquesta dimensió, enfront d'altres que són tècniques, per exemple. El que és segur és que, en qualsevol decisió humana, hi ha un component, explícit o implícit, d'assumpció de determinats valors.

***M'inclino per anar
construint progres-
sivament els criteris
sobre els quals
s'haurà de fer el
balanç social.***

Sovint ens concentrem més a valorar com es duu a terme l'activitat empresarial que la finalitat en si de l'empresa. Tu abans esmentaves una empresa automobilística. Recuperem l'exemple novament. Sabem que el cotxe és un aparell que provoca milers de morts en accidents i, a més, que és un bé no universalitzable; és a dir, que si tots els adults del planeta Terra tinguessin un cotxe, com tenim nosaltres, el planeta esdevindria irrespirable per a nosaltres i per a les generacions que vindran. Així doncs, podríem considerar que les empreses de cotxes, entre d'altres, estan posant en perill el dret més bàsic de tots, el dret a la vida. Aleshores, fins a quin punt una empresa automobilística pot ser ètica? I no parlem ja d'una companyia que fabrica armament...

El dret a la vida no està relacionat de la mateixa manera amb una empresa d'armament que amb una empresa de cotxes. Altra cosa és el tipus de pressions i d'orientacions que s'exerceixen sobre les empreses automobilístiques,

seguint el teu exemple, perquè vagin revisant els seus plantejaments. Però hi ha decisions que les empreses no poden prendre pel seu compte i també ens hem de plantejar si estem disposats socialment a acceptar-ne les conseqüències. El sector de l'automòbil sustenta una part important de la vida econòmica de les nostres societats; per tant, és un problema de tothom.

Quan es parla de valors a l'empresa se sol acabar apel·lant a la necessitat d'enfortir la cultura d'empresa i d'instaurar un codi de conducta empresarial. No correm el risc que aquests marcs de conducta destrueixin la diversitat moral i cultural de l'organització?, no estarem obligant tots els treballadors a "quadrar-se" davant un codi que pot ser més o menys bo però que, al capdavall, prové de la direcció?

Evidentment, el risc hi és; sorgeix sempre que un col·lectiu vol actuar en el marc d'uns valors. Passa a tot arreu; potser on passa menys sigui precisament a l'empresa.

De tota manera, crec que als codis se'ls atribueix més importància de la que tenen a la pràctica. Com que l'ètica empresarial està de moda, una de les primeres coses que fa una companyia per demostrar la seva preocupació social és redactar un codi. Generalment, es diu que els codis poden ser un instrument útil, però no constitueixen la solució per a res. Patim una "codimania" poc justificada. El problema dels codis és quin procés se segueix per desenvolupar-los i

incorporar-los a la gestió. En canvi, la cultura d'empresa és una cosa molt més àmplia, que pot ser explícita o implícita.

Mentre parlaves em venia al cap el cas recent d'una noia musulmana, a França, que treballava en un servei social públic, i que ha estat acomiadada perquè a la feina vestia el xador, argüint que havia vulnerat la laïcitat de l'estat francès... Seria aquesta una conseqüència dramàtica de voler tancar massa els valors pèrmesos dintre una organització?

Aquí entràriem a discutir si la llibertat d'indumentària forma part dels drets personals, i en això hi ha diversitat d'opinions tant ètiques com jurídiques. Passa una cosa similar quan determinades organitzacions, pel tipus de servei que ofereixen, demanen una determinada presència pública; altra cosa és la interpretació que es faci de cada cas. Personalment, crec que a França s'és massa bel·ligerant contra el xador, però això ja és més un problema de política d'integració de la immigració.

I què penses d'eines com les auditories, els balanços o les etiquetes socials? Era a aquest tipus d'eines que et referies abans quan deies que els directius no necessiten una filosofia moral sinó una caixa d'eines?

Jo he utilitzat deliberadament el terme eines, tot i que no m'agrada gens, i a més hi sóc contrari a causa del component instrumentalitzador que té; però el que volia dir amb el terme és que la reflexió moral és una reflexió sobre la

pràctica, no sobre principis; la reflexió sobre principis és el resultat d'intentar donar respostes a problemes que es plantegen sobre la pràctica. En aquest

sentit, sí que deia que, en termes pràctics, a mi em sembla que cada filosofia moral ajuda a resoldre uns problemes i no uns altres. En canvi, tot el que fa referència a les auditories o

les etiquetes, posem per cas, ho considero maneres d'objectivar progressivament aquest tipus de qüestions. El que caldrà intentar justament és trobar pràctiques corporatives que objectivin aquests principis i valors. Perquè el repte que tenim en aquests temes no és seguir parlant de què ha de ser la responsabilitat social, sinó de com es pot aplicar, i el com demana identificar i poder donar comptes d'aquelles pràctiques que raonablement es poden considerar associades a aquest tipus de criteris.

El balanç social podria ser una dels documents que dona comptes d'aquestes pràctiques?

Crec que, cada vegada més, a les empreses se'ls demanarà que donin comptes del que fan d'una manera més complexa de com han fet fins ara. Però gestionar aquesta complexitat no és fàcil, i no podem arriscar-nos a multiplicar les exigències d'informació i mesurament a les empreses, sense haver-ho contrastat prou, perquè, si no, es trobarien que no ho podrien fer. Més aviat m'inclino per anar construint progressivament els criteris sobre els quals s'haurà de fer el balanç social.

Hi ha capitalismes que poden ser ètics i d'altres que són totalment rebutjables.

Si no m'equivoco, a Europa, ja fa més de 20 anys que se'n parla i se'n fan experiències. No ha transcorregut ja prou temps per saber si podem aplicar-lo o no? Precisament, Isabel Vidal, en les jornades que va fer el CIES a Madrid el juny passat, observava que la voluntarietat del balanç social provocava que la majoria de companyies no el fessin. Fins a quin punt, més que parlar de responsabilitat social voluntària, no hem d'arbitrar més mesures de control públic de les empreses? Hi ha qui titlla la responsabilitat social empresarial de coartada per permetre que les empreses autoregulin les seves obligacions al marge de la voluntat general.

La qüestió de la regulació és actualment molt controvertida, té diverses respostes i algunes d'elles -en són conscient- contradictòries entre si. Evidentment moltes empreses no volen ser regulades, però també penso que si en aquests temes regulem molt i ho fem d'entrada passaran dues coses: una, que l'important serà complir la regulació, i per tant bloquejarem les iniciatives de les empreses més innovadores en aquest camp, i dues, que si ara regulem molt després no podrem gestionar la regulació.

També s'ha de dir que el problema de la regulació va lligat als processos de globalització; no era el mateix regular mitjançant el balanç social fa 20 anys en què l'estat era un àmbit territorial de

control de les empreses, que no pas avui, en què aquestes regulacions haurien de ser mundials. Per tant, per raons pragmàtiques, no pas de principis, sóc de l'opinió que a curt termini val més guanyar la batalla de l'opinió pública i convertir la responsabilitat social en un tema prou rellevant perquè figuri en l'agenda, i incentivar pràctiques que permetin crear un cert cos de gestió sobre el tema. Més endavant ja veurem quines coses es poden regular. Crec que acabarà havent-hi més regulació de la que hi ha

ara, però si comencéssim per això les empreses estarien més preocupades per obtenir "l'etiqueta" que per cap altra cosa i seguiríem estant com estàvem.

Ara, igualment haig de dir que, en efecte, hi ha molta gent que considera que només s'avançarà si s'obliga les empreses.

També hi ha qui afirma que l'ètica és rendible...

Aquesta és una afirmació que em nego a fer per tres raons. Primerament hauríem de preguntar, a qui afirma que l'ètica és rendible, si és que es pensava que no ho seria, és a dir, quina idea té de l'ètica que necessita ser rendible per ser convençut. En segon lloc, en el fons s'està dient que és la rendibilitat la que jutja l'ètica i no al revés. Finalment, és clar que, a la pràctica, l'ètica, com tantes altres coses, pot i ha de tenir, més que un component de rendibilitat, un component de viabilitat, ha de ser viable, i en aquest sentit ja és rendible.

El cooperativisme pot ser una referència important a l'hora d'explorar i aprendre com les organitzacions incorporen a la pràctica els valors amb què estan compromesos.

Per acabar, podem considerar el cooperativisme de treball com una fórmula empresarial avançada, si més no pel que fa a la seva preocupació social, tant per tradició com per marc jurídic i per pràctica quotidiana?

És evident que el cooperativisme té, per definició, un model d'organització, que vol incorporar determinats valors a les seves pràctiques de gestió. En el context actual, el cooperativisme pot ser una referència important a l'hora d'explorar i aprendre com les organitzacions incorporen a la pràctica els valors amb què estan compromesos.

Per mi, el més important del cooperativisme és demostrar que la viabilitat empresarial pot ser compatible amb el compromís amb la pràctica d'uns valors determinats. Ara bé, estaria en desacord si consideréssim que el cooperativisme és el model d'empresa que millor representa la responsabilitat social. Ens equivocariem si transmetéssim la idea que la responsabilitat social és un tema més propi d'un model d'empresa que d'un

altre, o si tinguéssim la pretensió de generalitzar els valors cooperatius al món empresarial.

Hi ha empreses ètiques que no han de tenir necessàriament com a valor rellevant la democràcia.

Com vols dir?

Per exemple, crec que ens hem de fixar més en la manera com el cooperativisme és capaç de compatibilitzar l'eficiència econòmica amb un valor propi com el de la democràcia que no

pretendre que és més ètica aquella empresa que incorpora la democràcia que la que no la incorpora.

Per tu, llavors, la democràcia no fa una empresa més ètica?

A part que la democràcia és també un d'aquests termes molt complexos, operativament parlant; no es tracta d'atorgar certificats d'ètica, sinó de veure com les organitzacions poden dur a la pràctica determinats compromisos sobre els seus valors. Em sembla raonable pensar que hi ha empreses ètiques, encara que no tinguin com a valor rellevant la democràcia.